Miljonprogram och media

Integrationsverket
Box 633
601 14 Norrköping
tel. 011-36 13 00
fax 011-36 13 01
www.integrationsverket.se
distributionen@migrationsverket.se

Riksantikvarieämbetet
Box 5405
114 84 Stockholm
tel. 08-5191 8000
fax 08-5191 8083
www.raa.se
bocker@raa.se

Miljonprogram och media. Föreställningar om människor och förorter

En samproduktion mellan Riksantikvarieämbetet och Integrationsverket

Grafisk formgivning: Anna-Sofia Quensel
Omslagsfoto: *Förortens landskap reducerat till betong och fönster* (se sid 41 ff).
Foto: Percy Oscarsson, Aftonbladet Bild. Publicerat i Aftonbladet 11 februari 1977.

Projektledning: Kaija Suur-Nuuja, Integrationsverket &
Karin Arvastson, Riksantikvarieämbetet

© 2000 Riksantikvarieämbetet, Integrationsverket samt författarna

ISBN 91-7209-253-X

Tryck: Berlings Skogs AB, Trelleborg, 2000

Miljonprogram och media

Föreställningar om människor och förorter

Urban Ericsson, Irene Molina
& Per-Markku Ristilammi

Integrationsverket Riksantikvarieämbetet

Innehåll

Förord 7

Inledning *Karin Arvastson & Kaija Suur-Nuuja* 9

Plats Järvafältet *Urban Ericsson, Irene Molina & Per-Markku Ristilammi* 14

Representationer av platser – en teoretisk genomgång *Urban Ericsson, Irene Molina & Per-Markku Ristilammi* 24

Förortsdiskurser i bilder *Irene Molina* 41

Förortens diskursiva topografi – Bilder av de/det Andra *Urban Ericsson* 51

Reflektioner *Urban Ericsson, Irene Molina & Per-Markku Ristilammi* 102

Tryckta källor och litteratur 107

Förord

Under de senaste decennierna har det svenska samhället genomgått stora förändringar. Urbaniserings- och globaliseringsprocesser som t.ex. arbetskrafts- och flyktingmigration har bl.a. inneburit ökad inflyttning till storstäderna. Idag lever och verkar drygt 3 miljoner människor, dvs. en tredjedel av befolkningen i Sverige, i och kring de tre största städerna Stockholm, Göteborg och Malmö. I storstadsområdena bor även en större andel invånare med utländsk bakgrund än i övriga Sverige.

I olika sammanhang har ett antal bostadsområden i storstadsregionerna pekats ut som socioekonomiskt utsatta. De flesta kom till under det så kallade miljonprogrammet då hundra tusen bostäder byggdes under åren 1965–1974. Alltsedan de första områdena stod färdiga i slutet av 1960-talet har de debatterats i massmedia. Diskussionen handlade i första hand om planeringen och byggandet av områdena, arkitekturen och boendemiljön.

Bebyggelsen från rekordåren och miljonprogrammet är en viktig del i vår moderna historia och kan även betraktas som kulturhistoriskt viktig. Den berättar om bostadspolitiska målsättningar och välfärdssamhällets ambitioner. Visionen om det nya samhället och den moderna människan som var central för samhällsplaneringen under 1950- och 60-talen har nu fallit i glömska och ersatts av medias reportage, som ofta fokuserar på sociala problem eller kritiserar förortens arkitektur och livsmiljö.

Massmedia har en central roll i skapandet av dessa föreställningar. Under senare år har debatten i huvudsak handlat om invånarnas levnadsförhållanden och då i synnerhet boende med utländsk bakgrund. Medias sätt att tolka och beskriva verkligheten i miljonprogramsområdena påverkar inte bara integra-

tionsprocesser och allmänhetens uppfattning om integration utan även de boendes syn på sig själva och sitt bostadsområde.

Integrationsverket och Riksantikvarieämbetet har inom ramen för storstadssatsningen tillsammans gett tre forskare i uppdrag att analysera och reflektera över massmedias sätt att förmedla bilder av miljonprogramsområden. Avsikten med rapporten är att skapa utrymme för nya och kontrasterande bilder av förorten och för alternativa berättelser.

I *Miljonprogram och media – föreställningar om människor och förorter*, presenteras utsagorna kring förorterna Tensta, Rinkeby, Kista, Akalla, Husby och Hjulsta på Järvafältet i Stockholm sedan 1960-talet och framåt. Vi hoppas att rapporten ska bidra till att öka kunskapen om områdena och de påverkansfaktorer som styr uppfattningar om dessa. Denna kunskap ger förhoppningsvis nya förutsättningar till dialogen om förorter

Ur ett integrationspolitiskt perspektiv lämnar studien ett bidrag till förståelsen för samhällsutvecklingen. För kulturmiljöarbetet bidrar den till förståelsen för hur värderingar uppkommer och vidmakthålls genom att människor knyts till ett specifikt geografiskt rum, det vill säga förorten. Härigenom framställs såväl individen som förorten som avgränsad och åtskiljd från det övriga samhället.

Rapporten har skrivits av Urban Ericsson, doktorand i etnologi vid Uppsala universitet, Irene Molina, forskare vid Kulturgeografiska Institutionen vid Uppsala universitet och Per-Markku Ristilammi docent i etnologi på IMER (Internationell Migration och Etniska Relationer) Malmö högskola. Forskarna ansvarar för den teoretiska och metodologiska ansatsen, liksom de empiriska resultaten och tolkningen av materialet.

Anna-Sofia Quensel, Integrationsverket, har medverkat i framtagning av pressbilder och tidningsartiklar till rapporten. Karin Arvastson från Riksantikvarieämbetet har tillsammans med Kaija Suur-Nuuja från Integrationsverket varit projektledare.

Norrköping/Stockholm 4 april 2002

Andreas Carlgren
Integrationsverket

Erik Wegraeus
Riksantikvarieämbetet

Inledning

Karin Arvastson, Riksantikvarieämbetet &
Kaija Suur-Nuuja, Integrationsverket

Bakgrund

Riksantikvarieämbetets projekt Storstadens arkitektur och kulturmiljö är en del i regeringens storstadspolitik och har uppmärksammat kulturmiljövärden i ytterstadens bebyggelse från åren 1960–75 i Stockholms-, Göteborgs- och Malmöregionerna. Samarbetsfält har etablerats med nya samhällssektorer och nya metoder för kulturmiljöarbetet har prövats på lokal nivå för att nå brukares erfarenheter och värderingar kring de aktuella miljöerna. Genomförandet har skett under åren 1999–2001 med särskilda utåtriktade satsningar under Arkitekturåret 2001.

Integrationsverket fick våren 1999 i uppdrag av regeringen att under tre år ansvara för en nationell utvärdering av de lokala utvecklingsavtal som de sju storstadskommuner, Botkyrka, Göteborg, Haninge, Huddinge, Malmö, Stockholm och Södertälje ingått med staten enligt regeringens proposition 1997/98:165 *Utveckling och rättvisa – en politik för storstaden på 2000-talet*. Satsningen omfattar totalt 24 bostadsområden i dessa sju kommuner.

Gemensamt projekt Riksantikvarieämbetet–Integrationsverket

Riksantikvarieämbetet har enligt regeringens proposition 1997/98:165 *Utveckling och rättvisa – en politik för storstaden på 2000-talet* ett uppdrag att samarbeta med Integrationsverket inom ramen för den nationella utvärderingen. Under 1999 inleddes de första gemensamma överläggningarna om hur detta samarbete skulle kunna utformas. Våra diskussioner kom att koncentreras till värderingsproblematiken. I den ovan

nämnda propositionen framhålls i kapitlet om Storstädernas kulturmiljövärden att kunskapsuppbyggnaden skall kunna bidra till omvärdering av de moderna förortsmiljöerna. Riksantikvarieämbetets kunskapsuppbyggnad om efterkrigstidens bebyggelsemiljöer kan innebära att en sådan omvärdering på sikt kan äga rum. Kulturmiljövärden i den samtida bebyggelsen har beskrivits och dokumenterats och människor som bor och brukar miljöerna har förmedlat vad de värdesätter och ser som kvaliteter i sina bostadsområden.

Projektsamarbetet mellan Riksantikvarieämbetet och Integrationsverket kom att ske i form av en studie av mediadebatten om förorten och miljonprogrammet. En gemensam projektledning upprättades med Eva Åström, senare ersatt av Kaija Suur-Nuuja, Integrationsverket och Karin Arvastson, Riksantikvarieämbetet. Medarbetare i projektet var från Uppsala universitet, Irene Molina Kulturgeografiska institutionen och Urban Ericsson Institutionen för kulturantropologi och etnologi samt från Malmö Högskola Per-Markku Ristilammi, Institutionen för internationell migration och etniska relationer (IMER). Från Integrationsverket deltog också Anna-Sofia Quensel i delar av dokumentationsarbetet och med redigering av rapporten.

Under projektperioden genomfördes också via Riksantikvarieämbetet och Arkitekturåret 2001 flera satsningar för att skapa en positiv uppmärksamhet kring förorterna och miljonprogrammets bostadsområden. Kulturhusens Dag genomfördes den 9 september i hela landet med temat »Bostad och centrum – vårt moderna arkitekturarv«. Utställningar, stadspromenader och debatter har anordnats för att brett föra ut kunskapen om de moderna miljöernas kulturvärden. Effekten har blivit att både radio och press har förmedlat en ny sorts reportage som förmedlar dels boende och brukares syn på sina bostadsområden, dels en nyfikenhet på att också de moderna miljöerna kan vara ett kulturarv.

Tillsammans diskuterades den aktuella debatten om förortsmiljöer, en debatt som förs i press, radio och TV av människor som ofta inte har egna erfarenhet av förortsboende i rekordårens bostadsområden. Debatten kunde vi sammanfatta som att den pendlade mellan att utpeka ibland människorna och ibland bebyggelsen som det dominerande problemet. Utmärkande för mediadebatten var att den moderna förortsbebyggelsen och dess invånare nästan alltid uppmärksammades som problem. Vi kunde konstatera att det är en långsiktig och omfattande process som måste till för att bryta den fixerade negativa bild om förorterna som förmedlas av dagspress, radio och TV och som varit förhärskande de senaste trettio åren.

I propositionen 1997/98:165 *Utveckling och rättvisa – en politik för storstaden på 2000-talet* redovisas målsättningen att göra storstädernas alla områden attraktiva. Genom att beskriva och uppmärksamma de moderna miljöernas arkitektur- och kulturmiljövärden har Riksantikvarieämbetet bidragit till att ge en annan beskrivning av de kritiserade miljöerna, vi har dessutom fört fram kunskap som rör visioner och målsättningar med hela samhällsbygget efter andra världskriget. Samhället stod då inför stora problem med Europas sämsta bostadsstandard, trångboddhet och dålig sanitär standard var problem som måste få en snabb lösning. Befolkningsomflyttningar från landsbygden till städernas arbetstillfällen i den tillväxande industrisektorn var förutsättningar som ytterligare ökade trycket på att skapa ett omfattande bostadsbyggnadsprogram. I svensk politik fastställdes att bostadsbyggandet skulle prioriteras och genomföras som en allmän välfärdspolitik. Inga kategoribostäder skulle byggas, alla skulle kunna bo i en välutrustad och tillräckligt stor bostad. För dem som inte hade råd skulle särskilda ekonomiska stöd utbetalas. Målsättningen var att inte skapa bostadsområden som var uppdelade efter invånarnas inkomstnivåer. Under åren 1965–1974 byggdes därför en miljon bostäder där den mest förekommande lägenhetsstorleken var tre rum och kök om ca 80 kvm.

Bostadsbyggandet hade föregåtts av och skedde också delvis parallellt med omfattande rivningar av det gamla bostadsbeståndet i städernas centrala delar. De ansågs osunda, omoderna och disfunktionella i det nya välfärdslandet. De nya förortsområdena var det moderna samhällets ideal och här hade man löst alla stadens negativa problem. I förorten var lägenheterna rymliga med kylskåp, badrum, balkonger och solljus. Stadsplanerna löste trafikproblemen genom s.k. trafikseparering och därmed skapades bilfria lek- och rekreationsmiljöer i direkt anknytning till bostäderna. Samhällspolitiken löste rationellt och effektivt rutnätsstadens problematiska miljöer men samtidigt uppkom nya problem.

De moderna förorterna var inte färdiga vid inflyttningen, lekplatserna i bostadsområdena var länge farliga byggarbetsplatser. Kommunikationerna var inte färdigställda och förflyttningar mellan arbete och bostad blev besvärliga. Kritiken av de nya förorterna kom därför tidigt. Människor som flyttade in i förorten kom från landets alla hörn, från både landsbygd och från de rivna stadsdelarna i kvartersstäderna. Många kom också från andra länder som Finland, Jugoslavien, Polen, Albanien… Kritiken mot rivningarna i kvartersstäderna blev på 70-talet väldigt kraftig och de nya bostadsområdena i förorterna blev en besvikelse eftersom inflyttningen skedde innan

de var färdigställda. Resultatet av välfärdspolitiken och folkhemsbygget innehöll fler konsekvenser än vad man i visionerna överblickat. Som svar på kritiken ökades småhusbyggandet, resultatet blev ett överskott på bostäder och det var i miljonprogrammets bostadsområden som de tomma lägenheterna fanns.

Sedan dess har en omfattande samhällsinsats gjorts både genom forskningsprojekt om förortsboende och genom konkreta insatser för att förbättra t.ex. gårdsmiljöer. I några områden har totala ombyggnader och omgestaltningar ägt rum, ibland har också befolkningen flyttat och fastighetsbolag har aktivt försökt att göra sina hus attraktiva för nya kategorier boende. En granskning av alla de insatser som gjorts sedan miljonprogrammets förortsmiljöer stod färdiga visar en överväldigande mängd insatser som syftat till att avhjälpa problem som har identifierats. I sken av detta är det inte alls märkligt att media oftast kommit att diskutera förorterna just som problem och samhällsproblem av alla slag har därför i en förenkling kopplats just till förorterna.

Makten över tolkningen

En nyckel till problembeskrivningarna står att finna i vem som gör beskrivningar och tolkningar. Genomgående för debatten hittills är att det inte är de boende själva som beskriver sin bostadsmiljö i negativa ordalag. Makten över beskrivningar och tolkningar ligger i olika professionaliteter som har tagit som sin uppgift att göra probleminventeringar och sedan föreslå lösningar. Vilken som helst vald samhällsmiljö eller bostadsområde visar antagligen upp flera uppsättningar problem om den djupstuderas, beskrivs och tolkas utifrån skilda discipliner. De senaste 30 åren har det mest varit förorten som varit föremålet för studierna men i enstaka fall har även andra samhällsmiljöer uppmärksammats. Snart sagt alla akademiska discipliner har lämnat sitt bidrag till problemformulering och förslag till åtgärder i förorten. Fastighetsägare och förvaltare har formulerat sin syn på vad som är problem.

Till slut hamnar vi i en situation där det är svårt att tränga igenom med andra synsätt. Bilden av förorten är fixerad och vi kan möjligen ifrågasätta dess giltighet men har svårt att ta till oss alternativa tolkningar. Inte kan miljonprogrammets förorter vara kulturhistoriskt intressanta? De är ju moderna, då kan de ju inte ha kulturhistoriska värden. De är ju så utskällda så då måste de ju vara dåliga. Om människor som bor i förorten lyckas göra sin röst hörd och säga att de uppskattar sina bostadsområden så ifrågasätts rimligheten.

Avsikten med den föreliggande mediastudien har varit att analysera hur den negativa »bilden« /föreställningen om förorten och dess invånare traderas och upprepas. Storstadssatsningens målsättning att göra alla stadens områden till attraktiva boendemiljöer omintetgörs av att den negativa föreställningen om förorten och miljonprogrammet ständigt förmedlas via media. Föreställningen kan också ses som en motor eller bidragande orsak till segregationsprocesserna i storstäderna. Målsättningen med den här studien av mediabilden är att skapa medvetenhet och ökad insikt om vad föreställningen om miljonprogrammet innebär så att en debatt kan skapas och ett utrymme ges till en nyanserad diskussion där också boende och brukare från de aktuella miljöerna kan få komma till tals. I ett postmodernt och pluralistiskt samhälle finns många bilder av samma företeelser.

Plats Järvafältet

Urban Ericsson, Irene Molina
& Per-Markku Ristilammi

Järvafältets stadsdelar

Det finns flera skäl bakom valet av Järvafältet som fallstudie för föreliggande rapport. Ett av dem är att denna del av Stockholms kommun kan sägas vara ett barn av miljonprogrammet. Järvafältet, ett vidsträckt grönområde som sträcker sig från Ulriksdal vid Edsviken till ett område norr om Säbysjön i nordvästra Stockholms kommun, fanns inte som tät bebyggelse – som vi kommer att se i kommande rader – innan miljonprogrammets start (Norrgård, Persson, Stenman 1999). Det är troligen därför Järvafältet tilldrog sig en stor del av den skeptiska kritiken till miljonprogrammet i allmänhet som fördes i massmedierna från olika håll under 1960-talet och som vi granskar i den här rapporten. Trots de kritiska röster som av olika anledningar ville stoppa byggandet av höghus i dessa områden, annonserade den dåvarande socialdemokratiska regeringen 1962, att Järvafältet skulle bli bostadsområde med plats för 160 000 människor (Bengtzon 1970:17).

Riktigt så stort har inte området blivit, men 1999 var den totala befolkningsmängden i Järvafältets stadsdelar[1] 61 037 personer, en storlek som väl motsvarar en mellanstor svensk stad. Miljonprogrammets förorter, de så kallade invandrartäta, utsatta, m.m. beskrivs ofta med hjälp av statistik. Antal arbets-

1 Exklusive Spånga-delen av Spånga-Tensta stadsdelen, eftersom denna inte ingår i Järvafältet. Spånga, en betydligt äldre bebyggelse som daterar från början av 1900-talet, utgör ett välmående område mestadels bestående av småhus, Spånga och Tensta slogs samman till stadsdelen Spånga-Tensta under Stockholms kommuns stadsdelsreform som beslutades i kommunfullmäktige 1995 och började verka 1 januari 1997.

lösa, andel bidragstagare (ofta även missvisande benämnda med det problematiska begreppet »bidragsberoende«), andel deltagande i politiska val, och frekvens av kriminalitet är bara några av de statistiska indikatörer, som ibland snarare än att visa hur missgynnade områdena är, har fungerat som markörer för olikhet och annorlundahet. Områdena stämplas genom dessa statistiska redogörelser till att representera problem, men mindre klart är det vilka problem som åsyftas och vem dessa problem kan drabba. När det gäller massmedial representation av områdena visar vår granskning att rapporteringen vänder sig till en svensk, »icke-invandrarpublik«. Invandrarna är objekt i representationerna; man besöker dem, beskriver dem, föreslår hur man bör, kan åtgärda dem, etc. Problem som uppmärksammas och skildras i den massmediala rapporteringen, vare sig de drabbar den lokala befolkningen eller inte, är därmed formulerade på ett sätt som ger läsaren känslan av att områdena är problematiska, farliga, eller spännande för egen del. Detta sker i stort sett med hjälp av statistik. Den av alla statistiska mått som förmodligen betytt mest för stigmatiseringsprocessen av områdena som vi ska granska i den här rapporten, är andelen invånare med utländsk bakgrund i den lokala befolkningen. Budskapet är att koncentrationen av invandrare ökar, genom att andelen personer med utländsk bakgrund (födda i utlandet eller med minst en förälder född i utlandet) ökar. Områdena blir »getton«. Men samma statistik kan bära ett något annorlunda budskap, nämligen att andelen svenskar ökar. Hur så? Jo, andelen personer födda i Sverige ökar. Visserligen pratar vi om barn till utlandsfödda personer, men är inte dessa barn svenskar? Som frågan tidigare ställts av flera: när slutar man vara invandrare?

Alla fem stadsdelarna visar en representation av många födelseländer. Mångfald och multietnisk integration råder – åtminstone på en intern skalnivå – på Järvafältet. *Tensta*, den största stadsdelen när det gäller befolkningsmängd, har 17 037 invånare, och 42,3 procent av dessa är födda i Sverige. *Rinkeby* är näst störst och har 15 174 invånare, därav 40 procent födda i Sverige. *Husby* har totalt 11 492 invånare, därav 44 procent födda i Sverige. *Kista* har 8 925 invånare, 71,2 procent av dem är födda i Sverige. Till sist *Akalla*, den minsta stadsdelen, med 8 409 invånare av vilka 60 procent är födda i Sverige. Den invandrade befolkningen i stadsdelarna fördelas mellan en lång rad ursprungsländer i relativt sett få koncentrationer av en och samma nationalitetsgrupp. Denna etniska mångfald avvisar idén om att det bland dessa områden skulle finnas »etniska enklaver« eller »getton« som vi kommer att diskutera längre fram. Den enda gruppen som är starkare representerad än någon annan är de som är födda i Sverige. Även om vi vet att en stor del i denna grupp är barn till invandrade föräldrar,

dvs. den så kallade andra generationens invandrare, finns det i mening ingen anledning till att särskilja dem från andra människor födda i Sverige, de så kallade etniska svenskarna.

Förutom att många grupper är representerade i stadsdelarna finns det en annan viktig aspekt som förefaller betydelsefull att nyansera. Det byggda landskapet består inte enbart av stora betongblock av hyreshus, även om denna hustyp och denna upplåtelseform är dominerande. Mångfalden i den byggda miljön visar tecken på en intern etnisk boendesegregation i stadsdelarna. 79 procent av befolkningen som bor i Järfavältets fåtaliga småhus är födda i Sverige. De i övrigt gällande mönstren för boendesegregation i den svenska staden upprepas således i Järvafältets stadsdelar.

Förmodligen är den största skillnaden mellan områdena arbetsmarknadssituationen. Här finns det två aspekter att uppmärksamma, nämligen arbetslöshetssituationen samt de potentiella arbetstillfällena på de lokala arbetsmarknaderna. Bland Järvafältets olika delområden räknas Kista in, det rikskända växande elektroniska industriområdet av internationell särklass. Kanske något av en paradox när indikatörerna för arbetslöshet och socialsegregation placerar Husby och delvis Akalla, två av de tre områden som ingår i stadsdelen Kista på listan av Stockholms utsatta bostadsområden? Att lösa denna paradox har varit ett av stadsdelsnämndens främsta uppdrag sedan stadsdelsreformen från 1997. Projekt som Kista-matchning och KTHs företagskopplade lokala utbildningar har haft som syfte att få jobben att stanna i det lokala samhället, utifrån vetskapen om att endast cirka 2 procent av de som arbetar i Kista beräknas bo inom området (Edoft & Lagerholm 1999). Som vi kommer att se i kapitlet »Förortens diskursiva topografi«, sid. 51, fick Kista, tillsammans med Husby och Hjulsta, en positiv beskrivning i den massmediala representationen när de nya miljonprogramsförorterna i Järvafältet omtalades under 1970-talet. Även om de företagare som i ett tidigt stadium etablerade sig i Kista inte angett den positiva massmediala bilden som ett motiv för att ha valt Kista (ibid), kan den ändå ha spelat en viss roll (som lokaliseringsfördel) för dem. Denna bild tycks inte ha förändrats. Kista Science park framställs fortfarande ofta som Sveriges Silicon Valley, ett Silicon Valley som inte ger den arbetslösa arbetskraften sysselsättning trots att man ropar efter jobb i de närmaste omgivningarna.

Stigmatiseringens genealogi

En viktig milstolpe i den massmediala skildringen av miljonprogrammet utgör skriften *Rapport Tensta* som utkom 1970. I

rapporten ges redan från början en mycket negativ bild av miljonprogrammet i allmänhet och dess utfall på Järvafältet och i Tensta i synnerhet. Med hjälp av intervjuer, reportage och bilder konstruerar författarna en berättelse som är ganska enkel att läsa: Tensta håller på att bli ett samhälle som knappast någon kommer att vilja bo i. Att rapportens författare var medarbetare i Expressen och att just denna tidning spelade en speciellt aktiv roll i Järvafältets stigmatiseringshistoria utgör en intressant detalj i sammanhanget. Under rubriker som »Paradoxens Tensta«, »Bristande samordning«, »Medvetet gillrade dödsfällor«, »Tidisinställd valbomb«, etc. presenterar Olle Bengtzon, Jan Delden och Jan Lundgren en mycket värdeladdad skildring av Tensta. Journalisterna har bestämt sig för att miljonprogrammet står för dålig politik och det ser ut som att de vill belägga detta med alla tillgängliga medel. Tensta fick i rapporten stå för den nationella anti-miljonprogramssymbolen. Utgivningen av *Rapport Tensta* bör förstås i en specifik historiskt och politisk kontext, nämligen mitt under genomförandet av Sveriges största bostadspolitiska program någonsin. Detta program förknippades av självklara skäl direkt med socialdemokratisk politik och med konsolideringen av det nationella modernitetsprojektet *folkhemmet*. *Rapport Tensta* är därför en del av en landsomfattande debatt om bostadspolitikens mål och medel. Järvafältet, och i synnerhet Tensta gjordes under denna debatt, och med en aktiv hjälp av massmedierna, systematiskt till syndabock för alla brister som miljonprogrammet tillskrevs av dess kritiker.

Man skulle kunna beskriva den debatt om boendet som pågick under miljonprogrammets tid och under åren därefter som en debatt mellan försvarare av och motståndare till miljonprogrammet. I och med att boendet spelar en viktig roll i relationen rum-samhälle handlade debatten i själva verket om mycket mer än enbart miljonprogrammet. Den huvudfråga som planerare, arkitekter och politiker ställde sig var varför det gick »snett« med miljonprogrammet?[2] Frågan om huruvida det fanns boendesegregation i Sverige togs också upp i debatterna, där hela bostadspolitiken, och även hela landets övergripande politik rymdes. På något sätt blev miljonprogrammet i sin tur en syndabock för betydligt bredare nationalpolitiska kontroverser, och precis som sin företrädare Skärholmen, blev Tensta på Järvafältet platsen där dessa kontroverser samlades.

I ett försök att urskönja en historia ur stigmatiseringarna av Järvafältet, någon sorts stigmatiseringens genealogi, kan man säga att skildringen av miljonprogrammet i allmänhet startade

2 Uttrycket inspireras av Susanne Pioud-Wadéns artikel »Miljonprogrammet – vad var det som gick snett?« i *Bofast*, nr 11, 1990, s. 24–25.

med drömmen om moderniteteten. De nya bostäderna i de nya områdena skulle materialisera det moderna samhället med hög standard i boendet för alla svenskar. Denna positiva modernitetsbild ändrades allteftersom planerna blev klara, byggandet sattes i gång och inflyttningen började. Många, i synnerhet på Järvafältet, flyttade in till sina nya bostäder under tiden då byggnadsarbeten fortfarande pågick. Detta lyfts tydligt fram av massmedierna som skriver reportage efter reportage om hur det är och kan kännas att bo mitt på en byggarbetsplats. Miljonprogrammets förorter, åtminstone de första på Järvafältet – Tensta och Rinkeby – skildras i nästa steg som *permanent ofärdiga* bostadsområden. I tidningsartiklarna får vi ofta se denna kvasimodernitet beskriven i ord och bild.

När själva byggnadsarbetet börjar bli klart är det ett nytt inslag som kommer in i de massmediala skildringarna, nämligen *det smutsiga och skräpiga*. Även om de bilder och berättelser som återkommer i tidningsartiklarna kunde ha representerat vilket svenskt bostadsområde som helst, görs dessa markörer – skräp och smuts – till kännetecknande för just Tensta och Rinkeby, och de tillskrivs också en permanent karaktär. Denna dimension på stigmatiseringsprocessen läggs på den tidigare ofärdighetsmarkören. Artiklarna som anmäler den dåliga miljön gör dock ännu inte invånarna till de direkt ansvariga. (Invånarna görs dock ännu inte direkt till ansvariga för den dåliga miljön som anmäls i artiklarna.) Det är politikerna, som metaforiskt anklagas för att inte ha städat efter sig, som får bära skulden för orenheten.

Fortfarande på sjuttiotalet, fast när vi närmar oss slutet av det, träder ett nytt inslag in i mediarapporteringarna – *kriminalitet och sociala problem*. Alkohol- och annat missbruk rapporterar massmedierna om. Bilder och texter i tidningsartiklarna kombinerar de tidigare inslagen av kvasimoderna miljöer, dvs. ofärdiga bostadsområden med oordning, smuts och asocialt beteende, detta representerat framför allt av alkoholister. Bilderna i den massmediala avrapporteringen försöker fånga utslagningen och kriminaliteten. Det är nu, i slutet av sjuttiotalet, som förorterna börjar (re)presenteras som *problemområden*.

Det fjärde inslaget, *invandrarna*, hade på ett eller annat sätt funnits med från början av förortens stigmatiseringshistoria, fast snarare som ett hot om en ökad närvaro än som det egentliga problemet. Farhågor om risken att det blir »gettobildningar« i miljonprogramsförorterna, blandade med en bild av invandrare – här i lika stor utsträckning som svenskar – som offer för en misslyckad bostadspolitik dominerar bilden av invandraren i miljonprogramsförorten. Det är egentligen först på 1980-talet som invandrarna får en central roll i representationen av för-

orterna och börjar bli »problemet«. Områdena, vilka upphör att vara en del av det svenska landskapet, omges av en kolonialistisk retorik om annorlunda, exotiska, farliga, problematiska och gåtfulla platser. De tidigare elementen i stigmatiseringsprocessen blir kvar och förs samman i olika konstellationer för att bilda komplicerade uppsättningar av budskap om miljonprogramsförorterna, som nu bara avser de »invandrartäta« Tensta och Rinkeby, men även flera andra områden både i Stockholm och i andra städer. Färgerna, musiken, maten från hela världen, de exotiska människorna, men även kriminalitet, våld, ungdomsgäng, kulturbundenhet, omoderna traditioner, kvinnoförtryck, bidragsberoende, kulturinkompetens, etc. är alla delar av senare diskurser om den invandrartäta förorten. Den sista fasen har tydligt införlivat sexualiserat våld i representationerna.

Tensta och Rinkeby var redan i planeringsfasen, innan de byggdes, utsedda av massmedierna till platser för det misslyckade modernitetsprojektet. Trettiofem år senare har dessa platser blivit utsedda att representera icke-svenskhet, med allt vad detta kan innebära. Om svenskheten definieras som kulturbefrielse och modernitet, är dessa områden sedda som kulturrika och omoderna; om självbilden av Sverige är den av ett sekulariserat och jämställt samhälle, står dessa områden för undantaget och motsatsen med sin religiositet och sina s.k. hedersmord. Den koloniala blicken vänder sig på så sätt från världen utanför Väst eller Nord till de närliggande men ändå avlägsna förorterna. Det är denna historia – av hur de diskurser som kommer att stigmatisera Järvafältets delområden omformas – som vi berättar om i den här rapporten.

Material & metod

Det samtida källmaterialet har inhämtats i första hand från sökningar i databaserna Presstext, Mediearkivet och Affärsdata.[3] I dessa databaser finns många av de stora dags- och kvällstidningarnas artiklar arkiverade och tillgängliga via databassökningar. För att komma åt och ringa in relevanta sökord sorterades de återkommande orden och de ord som hade en framskjuten position i regeringspropositionen *Utveckling och rättvisa – en politik för storstaden på 2000-talet* ut, (prop. 1997/98:165). Dessa nyckelord identifierades som *förort, utsatthet, utveckling, framtid, kultur, hälsa, brott, integration, segregation* och *miljonprogram*.

3 Se under rubriken *Tryckta källor och litteratur* för databasernas webbadresser.

Nyckelorden parades sedan samman med förortsnamnet i sökningarna. Det samtida mediematerialet får alltså sin avgränsning genom dessa nyckelord i kombination med namnen på förorterna Akalla, Hjulsta, Husby, Kista, Rinkeby och Tensta. Från dags- och kvällspressen utgör källmaterialet cirka 650 artiklar mellan åren 1998 och 2000.

Materialet kan inte anses vara heltäckande. Dels beror det på att artiklar som korta sportreferat/resultat och notiser som ingår i tidningarnas kalendarium sorterats bort. Dels beror det på att de registrerade träffarna i databassökningarna ibland inte varit tillförlitliga. När träffarna blir tillräckligt stora avslutar databasen sökningen. Vidare leder vissa sökkombinationer till att vissa artiklar som skulle hamna inom tidsintervallet inte gör det på grund av att artiklar som till exempel handlar om brud-*KISTA*n i allmoge*KULTUR*en tagit deras plats.

Det insamlade materialet är sedan överfört till en egen databas som möjliggör nya och andra frågor till materialet. Som exempel kan nämnas att vid en sökning på förorten *Rosengård* blir antalet träffar 41. Utan att ge träffbilden och metoden alltför stort värde så har den inneburit att ytterligare frågor kunnat ställas inom det samtida materialet. Det är intressant att Rosengård nämns i samband med förorterna på Järvafältet. För att fortsätta detta metodexempel är nästa fråga; Vilka av förorterna på Järvafältet kopplas samman med Rosengård? Träffbilden ger: Akalla 2; Hjulsta 0; Husby 3; Kista 1; Rinkeby 13 och Tensta 27 träffar. Att det blir 46 artiklar beror på att i en del av artiklarna återfinns namnet på mer än en förort från Järvafältet. Med tanke på de felkällor som ligger bakom materialet (allt är inte insamlat, det finns fler artiklar om Tensta än Hjulsta osv.) går det inte att säga med säkerhet om Hjulsta och Rosengård aldrig återfinns i samma texter men det var inte heller avsikten. Genom att analysera de 27 artiklarna som för samman Rosengård och Tensta går det att börja diskutera i vilka sammanhang massmedierna anser det intressant att nämna dessa förorter tillsammans, vilka teman och vilka berättelser som gör att olika förorter uppträder i samma artiklar. Man kan säga att träffbilderna har varit till hjälp för att urskilja de teman som studien kommer att behandla. Så även om frågorna till databasen har varit viktiga är det närläsningen och analysen av de enskilda texterna som kommer att synas i följande studie. Det ska alltså inte uppfattas som att trovärdigheten i de resultat eller analyser som kommer att föras fram är avhängiga materialomfånget. Det är snarare så att artiklarna betraktas som enskilda utsagor men som ingående i ett större sammanhang, i talet om förorten.

För de äldre tidningsartiklarna är materialet uteslutande från *Aftonbladet*, *Dagens Nyheter* och *Expressen*. Deras bildarkiv

av publicerade bilder är dels källor i bildanalysen men möjliggjorde också sökvägen till artiklarna. På grund av att det äldre tidningsmaterialet är svårare att nå via direkta sökningar fungerade de publicerade bilderna alltså som en ingång till de artiklar som publicerats i anslutning till bilderna. När det gäller urvalet för bildanalysen, togs alla bilder fram med tanke på de nyckelord som vi tidigare identifierat i *Utveckling och rättvisa.* De bilder som sedan valdes för en närmare analys tycktes sammanfatta tendenserna i bildpresentationerna i början av Järvafältets stigmatiseringshistoria. Vidare verkade fotografierna vara belysande och en viktig komponent för upprätthållandet av det stereotypa berättande som återfinns i många journalistiska texter. Relationen mellan text och bild är något vi diskuterar i anslutning till bldanalysen.

Begreppsdiskussion

Vissa centrala begrepp som används i rapporten redovisas här. Vi diskuterar t.ex. diskurser om förorter, konstruktion, och dekonstruktion. Alla dessa är begrepp som nödvändigtvis följt ur de teoretiska och analytiska val vi har gjort. Vi har valt att arbeta med diskursanalys, en forskningsmetod som gör det att möjligt att sätta in texter och bilder i en bredare kontext, vilken i sin tur är relevant för att förstå konkreta maktförhållande som råder i samhället i stort. Mycket förenklat kan diskurs eller dessa texter satta inom bredare kontexter definieras som den uppsättning dominerande utsagor som omger företeelser, människor och samhällen. Foucault, en av diskursens första uttolkare, använder begreppet diskurs i minst tre avseenden. På det mest övergripande planet är diskurs det allmänna fältet för alla påståenden, någon slags dominerande ideologi. På nästa plan kan diskurs definieras som en enskild grupp av påståenden, diskursen om något (t.ex. förorter i det här fallet). Den tredje foucaldianska användningen av begreppet är som en reglerad praktik som redogör för ett antal påståenden, dvs. inte yttrandena i sig utan snarare de regler och procedurer som ligger bakom produktionen av texter och yttranden. (Dekker-Linros och Hallin 2000). Även om vi först och främst granskar massmediala diskurser om miljonprogramsförorter (Foucaults andra användningsområde) arbetar vi växelvis med de tre planen.

Diskursanalys kan definieras som »en form av kritisk läsning av meningsskapande och ett sätt att söka kunskap om hur och varför användningen av språket ser ut som det gör » (Mattsson 2001:49). I vår analys hävdar vi att de representationer eller skildringar av miljonprogramsförorter som granskas i den här rapporten, samlas in i en eller flera uppsättningar utsagor som

p.g.a. den makt som media besitter har kommit att profilera sig i *diskurser om miljonprogramsförorter*. I kapitlet »Representationer av platser«, sid. 24, presenterar vi en mer omfattande redogörelse av diskursteori, särskilt i relation till massmedier. Det vi dock vill introducera här i början av vår studie är vissa begrepp som befinner sig både innanför och utanför de diskurser vi granskar.

Ett av de begrepp som är centrala i rapporten är *invandrare*. Vi har en mycket kritisk inställning till hur man använder detta begrepp. När vi refererar till invandrare gör vi det inom diskursen om invandrare, dvs. inom den uppsättning utsagor och föreställningar som kommit att representera kategorin invandrare, även om invandrarna egentligen inte finns. I vilken tid och i vilka rum är man invandrare? I förhållande till vem är man en invandrare? Hur mycket invandrare är man? Helt? Till hälften? Och, som tidigare sagts, när slutar man vara invandrare? Var och en av dessa frågor öppnar en uppsjö av dörrar till relevanta teoretiska och filosofiska spörsmål. Vi följer inte upp alla dessa här men vi vill visa läsaren att dessa tankar finns som grund till vår förståelse. Det vill säga – vi använder inte begreppet invandrare i ett legitimerande syfte. Tvärtom vill vi uppmärksamma några av de problematiska sätt som detta begrepp används på och blir till diskurser.

Invandrare är en specifik och konstruerad betydelsekategori. Funderar vi på när det är relevant att använda sig av ordet blir det i relation till det svenska. Att benämna någon invandrare är att klassificera henne som en person utan egentlig tillhörighet och därmed frikopplas också hennes möjlighet att få en identitet som inte med nödvändighet definieras av det faktum att hon anses vara annorlunda. För det är i relationen till det svenska som invandraren kan få spegla det »icke-svenska,« det annorlunda och så vidare. Varje kategorisering måste, för att ha en betydelse, befinna sig i en jämförande relation. Talet om invandraren signalerar först och främst ett annat ursprung än det svenska. Varför just det har blivit ett viktigt sätt att särskilja människor är en allt för stor fråga för den här rapporten men vi kommer att diskutera effekterna av klassificeringen i rapporten i termer av den Andre och hur den Andre konstrueras.

Här är maktaspekten central för förståelsen av de hierarkier som samhället reproducerar kring kategorin invandrare. De Andra är inte en för alltid given kategori utan måste hela tiden omskapas och gestaltas för att maktrelationen mellan Oss och Dem ska kunna upprätthållas och ingå som effektiva samhälleliga stereotyper (jfr Fabian 1991). Invandraren kan – genom att hon tillskrivits vissa egenskaper som kännetecknas av att dessa inte är lika åtråvärda, gångbara eller önskade som de normerande egenskaperna – få visualisera annorlundaheten. De

Andra avbildas som om de är mindre effektiva; mindre civiliserade; mindre rationella och så vidare. Det är viktigt att se det här som en ständigt pågående process.

För att återknyta till och i viss mån föregripa föreliggande kapitel, kan man säga att den stigmatiserade miljonprogramsförorten, efter att den betraktades som en vision om framtiden, kommit att få symbolisera det Andra. I medierna skildrades förorter som Tensta och Rinkeby som om det var förknippat med risker att bo här. Man tillskrev miljön och människorna vissa egenskaper som särskiljde dem från det övriga samhället. Redan då började den »Andrifierande« process som senare skulle möjliggöra ett berättande utifrån de stereotyper som är vanliga idag. Invandrarens tillskrivna egenskaper har alltså också fogats in i berättandet för att gestalta olika samhällstillstånd.

Sist vill vi säga något om det begrepp som troligen oftast återkommer i rapporten, nämligen *förort*. Ofta, men inte alltid, gör vi i texten en distinktion mellan förort, invandrarförort, och miljonprogramsförort. Det är just här vi tror att vi i denna rapport rör oss på det mest flytande sättet mellan flera diskurser, samtidigt som vi går in till och ut från förortsdiskurserna. Det kan ge intrycket att vi inte preciserar vilken typ av förort vi menar. Men samtidigt ställer vi oss själva och läsaren frågan om det finns en förort som ligger utanför diskursen? Är det idag möjligt att separera den geografiska förortsenheten från det rika meningslandskap denna representerar? Diskursen om förorten som det moderna, som vi redan nämnt (se vidare kapitlet »Representationer av platser«), avsåg de nya områden som byggdes under efterkrigstiden utanför stadskärnorna. I den moderna förorten skulle den moderna livsstilen realiseras. Senare diskurskonstruktioner av förorten kombinerar modernitetstanken med andra mindre attraktiva (men ändå attraherande) inslag. Förorten blir inte längre den moderna urbaniserade svenska framtidsvisionen om människorna och samhället, utan användningen av begreppet förort reserveras allt oftare för vissa typer av förorter, de annorlunda, andra förorter, eller de förorter som den Andre bebor. Samtidigt är dessa lokaliseringsmässigt sett exakt samma förorter som i begynnelsen ansågs representera moderniteten. Dessa kallar vi, på samma sätt som de kallas i de massmediala diskurser vi granskar, *miljonprogramsförorter* eller ibland, ännu mer specifikt, *invandrartäta miljonprogramsförorter*.

Representationer av platser – en teoretisk genomgång

Urban Ericsson, Irene Molina & Per-Markku Ristilammi

Under 1990-talet har svensk invandringspolitik, som sedan 1997 benämns integrationspolitik, präglats av en omfattande debatt om integration av invandrare i samhället, samt om segregation i städerna. Rapport efter rapport visar att den etniska boendesegregationen i storstäderna ökar samtidigt som åtgärder sätts igång för att motverka segregeringstendenserna. Den ökade segregationen har under senare år gett upphov till en process av polarisering av storstaden i och med att de områden som har haft en något högre status än andra under nittiotalet har förstärkt sina privilegierade positioner i den urbana strukturen. De som haft lägre status har i stället bekräftat sin underordnade plats i samma struktur. (Andersson 2000, Bäckström & Forsell 2001) Enkelt uttryckt har de rika områdena blivit rikare och de fattiga blivit fattigare. En numera uppenbar dimension i denna polarisering är etniciteten. Icke-europeiska invandrade personer är överrepresenterade i just lågstatus områdena i ytterkanterna av städerna. Sverigefödda invånare flyttar ut i samma takt som personer med icke-europeisk bakgrund flyttar in. Staden uppdelas efter etniska markörer till att bli en etniskt delad, eller som somliga forskare kallar det, en rasifierad stad. Det finns en pågående process av rasifiering av både bostads- och arbetsmarknaden i Sverige. Grunden för denna teoretiska förklaring är den uppmärksammade etniska hierarki som kännetecknar Sveriges befolkning när det gäller positioner på bostads- och arbetsmarknaden, men även politisk representation, politiskt deltagande, fördelning av välfärdstjänster, m.m. I denna etniska hierarki finns alltid de nordeuropeiska nationaliteterna högst upp och de icke-europeiska längst

ner i en skala som går från privilegierade positioner till missgynnade förhållanden (Molina 1997, Mattsson 2001, Andersson 2000, Dahlstedt 1999, Ålund & Schierup 1995, Johansson & Molina 2001).

Rasifieringsprocesserna i samhället innehåller ett viktigt inslag av rumslighet. Det är både på den rasifierade arbetsmarknadens arbetsplatser och i de etniskt segregerade svenska förorterna man kan fånga den visuella dimensionen av segregation och rasdiskriminering. Den etniska boendesegregationen i svenska städer – eller stadens rasifiering – har utformats under ett långt historiskt förlopp. Ideologiska grunder bakom stadsplanering och bostadspolitik, synliggjorda bl.a. av bostadspolitiska diskurser, tyder på att segregationsprocesserna har varit allt annat än oförutsägbara i svensk modern historia. En komplex uppsättning faktorer, aktörer och mekanismer har komponerat den svenska stadens rasifieringshistoria.

Vissa strukturer, aktörer och mekanismer i denna historia är lättare att identifiera och granska än andra. Det går att skönja de förklaringar i t.ex. nutidens faktiska bostadsmarknad och efterkrigstidens bostadspolitiska historia. Upplåtelseformernas, stadsplaneringens och bostadsbyggandets betydelse har analyserats. Hur lånesystemet och privata hyresrättsförmedlare kan utöva etnisk diskriminering går också att påvisa och förklara. Även om det finns en del studier som granskat dessa områden råder det fortfarande brist på empiriska resultat. För att gå vidare i förståelsen av den etniska segregationens alstrande processer måste vi dock ställa oss frågan om vilka osynliga mekanismer som finns i segregationens nuvarande dynamik i Sverige? En sådan osynlig mekanism är de rykten och beskrivningar som omger olika områden i staden. Namn på områden som blir hela begrepp, som Rosengård i Malmö, respektive Östermalm i Stockholm, berättar en berättelse om den fula respektive den vackra stadsdelen. Vem kan undgå de här beskrivningarna? Vem kan utifrån sin egen lokala erfarenhet göra sig hörd och berätta sin egen berättelse? Hur kan denna stigmatiserande spiral stoppas? Vem skapar dessa beskrivningar och med vilka medel? För att tackla dessa frågor har vi valt att använda oss av ett dekonstruktivistiskt teoretiskt perspektiv och av diskursanalys som metod. I och med att vi befinner oss inför en historia av stigmatisering av platser – miljonprogramsförorter – som hänger intimt samman med de etniska relationer som kännetecknar nationen Sverige, hämtar vi stöd i postkolonialismen som teoretisk förståelseram. Hur dessa teoretiska utgångspunkter och den valda metoden hänger ihop i den här studiens specifika kontext redogör vi för i följande sidor i nästa kapitel.

Representationer av platser – Den koloniala förorten

På 1960-talet var de nya områdena en del av en symbolvärld som bejakade framsteg och utveckling. Från balkongerna högst upp i höghusen kunde verkligheten ses lite från ovan just på det sätt som arkitekter och planerare hade sett den när de tillverkat modeller för hur miljonprogrammet skulle se ut. Att ha en rationell överblick var det som värdesattes allra högst i den moderna planeringen och inflyttarna kan ses som pionjärer i fullbordandet av ett modernt samhällsprojekt (jfr Ristilammi 1994). När denna modernitet, i skiftet mellan 1960- och 1970-tal, tappade sin utopiska laddning, kom dessa områden i stället att ses som passiviserande sovstäder i industrisamhället. Därefter, en bit in på 1980-talet, kom de stigmatiserade miljonprogramsområdena allt mer att bli till symboler för det icke-svenska och det är här vi är nu, med förorten som en form av kuliss för en samhällsdebatt som handlar om utanförskap i samhället (jfr Pred 2000).

Det moderna projektet var utopiskt, riktat mot framtiden och därmed också historielöst. Historien representerades av gamla och nedslitna bostadsmiljöer som inte längre hade något värde. Dessa miljöer skulle saneras bort i samband med genomförandet av en bostadspolitik som utgjorde en viktig grundpelare i moderniseringen av samhället. I den bostadspolitiska debatten blandades ras- och socialhygienistiska argument med målet att förse det svenska folket med värdiga bostadsförhållanden. Både hemmet och samhället skulle bli prydliga och rena. Här i Sverige revs de gamla stadskärnorna, inte bara för att de var uttjänta, utan också som en symbolisk gest. Historielösheten med sitt förakt för tradition innebar också att framtidsvisionen var, vad man skulle kunna kalla, monokulturell. Den nya moderna människan, som släppt »allt det gamla«, var en varelse utan bakgrund. I denna framtidsutopi fanns en längtan efter renhet, inte bara i »saneringen« av de gamla miljöerna, utan också i den idealbild av den moderna människan som fördes fram. Längtan bort från smutsen, var också en längtan bort från det motsägelsefulla, bort från ambivalensen (jfr Frykman & Löfgren 1979). Kulturell skillnad ansågs problematisk; vi skulle ju alla till slut vara moderna människor. Det var på det sättet som t.ex. främlingsfientlighet och rasfördomar skulle övervinnas.

Det tragiska i denna dröm var att moderniteten aldrig var etniskt neutral. I en känslostruktur byggd på förnekandet av den skillnad som modernitetstanken innebar (och innebär) kunde gamla dominansstrukturer överföras och tvättas i moder-

nitetens namn. Det moderna framstegsprojektet har nu hamnat i en kris, där det som tidigare varit dolt på en insida plötsligt förvandlas till yta. Och det som nu blir synligt är något som alltid funnits där, nämligen det faktum att det moderna alltid behöver skapa sig en *annorlundahet* för att kunna förstå sig själv (Ristilammi 1994). Det är som sådana symboliska annorlundaheter förorterna nu fungerar, som en form av projektionsytor med vars hjälp majoritets-samhället definierar sig självt.

I dessa speglingar visas koloniala känslostrukturer upp som blir svåra att hantera på ett annat sätt än att förvisa dem till »magiska« känslostrukturer där den fysiska miljön fungerar som klangbotten för våra egna ambivalenta känslor, t.ex. blandningen av skräck och fascination inför det annorlunda. Begäret och rädslan är två sidor av samma sak; det handlar om ett spänningsförhållande med tydliga paralleller till det förrförra sekelskiftets koloniala kontrast med vars hjälp européerna börjar att betrakta sig själva på ett nytt sätt. Den vite, manlige européen – skapelsens herre – såg sig vid denna tid omgiven av ett kaotiskt sönderfall som han själv riskerade att dras med i. Det hotande sönderfallet fanns i koloniernas djungler, fanns i storstädernas slumkvarter, fanns t.o.m. i hemmet personifierat av kvinnan som började beskrivas i koloniala termer – men fanns också ytterst inom honom själv genom det vilda inombords (jfr Johannisson 1994, Ambjörnsson 1991). Om människan hade utvecklats från lägre stadier, vilket förutsattes av evolutionstanken, kanske det fanns rester av denna annorlundahet inom oss. I skiftet mellan 1800- och 1900-talet var botemedlet mot detta samhälleliga sönderfall disciplinering, främst av de andra, men också av oss själva.

Samma dubbelhet som präglade européens möte med en främmande annorlundahet, präglar också mötet med förorterna. De visioner av staden som 1800-talets koloniala erfarenhet gav upphov till fungerar fortfarande som tankemönster med vilka vi uppfattar vissa bostadsområden. De är »farliga«, »mörka« som djungeln, men också autentiska och ärliga. Genom en sådan här associationskedja sker en sammanblandning av människa och miljö. De andra som bor i de annorlunda miljöerna befinner sig, enligt denna 1800-tals-tanke, på en annan utvecklingsnivå än vi själva och måste utbildas för att nå upp till samma nivå.

Kopplingen mellan att vilja vara en distanserad betraktare som med sin blick analyserar, kontrollerar och viljan att vara en deltagare i en autentisk verklighet är också en följd av ett kolonialt förhållningssätt. Det moderna samhället skulle vara ett differentierat samhälle där olika avgränsningsmekanismer skulle bidra till att inte blanda samman kategorier. Individer

kunde, genom att genomgå noggrann skolning och efterföljande granskning, få passera gränserna. Men gränserna i sig var okränkbara. Avvikelsen måste hållas inom säkra gränser. De andra måste hitta sin plats. Social, tidsmässig och geografisk avvikelse glider här ihop i en känslostruktur. Ur en sådan uppfattning går det att härleda tanken på att om man ändrar på den geografiska avvikelsen så ändrar man också på den tidsmässiga och sociala. I denna moderna anda byggdes miljonprogramsområdena.

Fortfarande styr modernitetstanken våra känslor och fortfarande värderas människor i vårt samhälle efter hur långt de kommit längs en tänkt utvecklingslinje. Med dagens politiska och ekonomiska retorik ska människor utvecklas till att bli flexibla och anpassningsbara för att snabbt kunna smälta in i nya situationer. De som inte kan förändras lämnas efter i utvecklingen. Utvecklingstanken har rötter från upplysningstiden och framåt och är i grunden ett progressivt projekt. Den säger att samhällen och människor kan utvecklas från lägre stadier till högre och därmed också att förändring är möjlig. Alla har en inneboende potential att utvecklas. Världen blir därmed bättre och bättre. Utvecklingstanken hör nära samman med den moderna pedagogiken. Vi »utvecklas som människor« när vi lär oss att bemästra nya situationer. Tyvärr innehåller utvecklingstanken också en maktaspekt. Någon måste bestämma vilka utvecklingslinjer som är giltiga. Vissa bor i mer utvecklade samhällen än andra, vissa har mer utvecklade personligheter än andra. Hur långt vi har hunnit på den redan förutbestämda skalan bestäms ur maktpositioner. Världsbanken bestämmer t.ex. vilka utvecklingslinjer länders ekonomier ska följa för att de ska få bidrag, biståndsorgan bestämmer hur landsbygdsutveckling ska se ut. I dessa uppfattningar kombineras tid och rum i ett sådant maktförhållande att rummet underordnas tiden. Platser som miljonprogramsförorter sätts i ett oundvikligt tidsförlopp. De måste utvecklas, bli något. Rummet blir passivt medan tiden alltid leder till utveckling (Massey 1999).

I massmediernas blickfång – koloniala blickar

I den allmänna debatten framstår miljonprogramsförorterna som en antisocial och ociviliserad rumslighet, en plats utan tidsdjup och historia, evigt ung och ouppfostrad, en omogen miljö med invånare som måste kontrolleras och läras upp, för att fås att nå samma nivå som resten av samhället. Förorten har samtidigt uppfattats som en miljö att forma och att utprova nya metoder i. Samtidigt har man här också tyckt sig ha funnit

en eftersträvansvärd ärlighet, friskhet och autenticitet. Nu rör sig journalisterna i förorterna som koloniala upptäcktsresanden vilka rest in till mörkrets hjärta för att visa fram det annorlunda för oss, »ute i verkligheten« (Ristilammi 1998). Dessa beskrivningar pekar på en symbolisk gränsdragning i samhället mellan de som befinner sig innanför och de som är utanför. I beskrivningarna blandas abstraktioner och verklighet; förorten blir mörk, ungdomligt vild, fascinerande och skrämmande på samma gång. Detta är ett symtom på den koloniala blicken.

Förorterna har kommit att betraktas som en icke-normalitet. Denna position kan jämföras med den plats som avvikelse intar i vårt samhälle. I en spegelfas projicerar vi de samhälleliga problemen till fetischistiska spegelbilder, en form av fantasmagorier. Just dessa spegelbilder har diskuterats inom den postkoloniala traditionen. Kolonialmakternas förhållande till de koloniserade präglas ofta av dessa spegeleffekter. Här skapas projektionsytor där både den koloniserade och den koloniserande upprätthåller och kommenterar ett maktförhållande.

Kolonialismen tillhör inte det förflutna utan präglar fortfarande västvärldens förhållande till övriga världen. Det kanske är tydligast ekonomiskt men även i konstruktionen av kulturer, identiteter och texter finns det en hierarkisk ordning som marginaliserar, isolerar och gör de Andra till objekt.[1] Om det tidigare mer handlade om en kolonialism som tog sig i uttryck på ett mer påtagligt fysiskt sätt genom kolonisatörernas anspråk på andra länder och människor handlar det i dag och för den här studien mer om en föreställning, en uppfattning och en inställning till andra människor. En inställning som möjliggör skapandet av hierarkier på grundval av bland annat kultur och härkomst. Legitimitet för dessa skildringar vilar på föreställningen att centrum kan och får definiera periferin. Journalister och forskare åker *ut* och bort till förorten (periferin) för att i någon mening avmystifiera den. Redan i den ansatsen blir sammankopplingen till den koloniale utforskaren, kartläggaren och exploatören skönjbar.

Det är detta förhållande som kan karaktäriseras som kolonialt, det vill säga att den överordnade alltid har ett tolkningsföreträde (jfr Eriksson, Eriksson Baaz & Thörn 1999:14). Av den anledningen går det att diskutera beskrivningarna av förorten som delar i en kolonial struktur. Vidare refererar tanketraditionen till den process och den praktik som stigmatiserar förorten och dess invånare. Det koloniala blir i den mediala kontexten

1 De Andra eller den Andre används i fortsättningen synonymt med invandraren och främlingen. Det Andra hänvisar till den geografi som pressen genom sina representationer av Järvafältets förorter bidrar till att konstruera.

och i den här studien sättet att närma sig de Andra, sättet att skriva om de Andra, sättet att kartlägga de Andra, sättet att representera och avbilda de Andra. Genom dessa praktiker och tilltal skapas i samma process en särskild geografi eller topografi som, när den är fastställd, kan upprätthålla de stereotypa och »förutbestämda« landmärkena. När vi fått bilden klar för oss, när vi som läsare har de skarpa konturerna kring Tensta eller Rinkeby behövs inte längre mer än en antydan eller en anspelning, vi kan ändå avkoda meddelandet (jfr Hall 1999). Genom den stereotypa avbildningen har de olika förorterna också kommit att få företräda specifika tillstånd. I följande texter kommer vi att försöka visa några av de tekniker som gör att tidningarna – omedvetet eller medvetet – producerar och reproducerar denna schablonbild.

Vi kan säga att förorterna sedan början av 1980-talet befunnit sig i ett *kolonialt förhållande* till resten av Sverige. Samma dubbelhet som präglade européens möte med en främmande annorlundahet, präglar också mötet med förorterna. De visioner av staden som 1800-talets koloniala erfarenhet gav upphov till fungerar fortfarande som tankemönster med vilka vi uppfattar vissa bostadsområden. De är »farliga«, »mörka« som djungeln, men också autentiska och ärliga. Genom en sådan här associationskedja sker en intressant sammanblandning av människa och miljö. De andra som bor i de annorlunda miljöerna befinner sig, enligt en långlivad 1800-talstanke, på en annan utvecklingsnivå än vi själva och måste utbildas för att nå upp till samma nivå. I den här konstruktionen av den Andre ändras blicken. Samtidigt som det Andra är efterblivet, så är det också vilt, farligt, spännande. De reella djunglerna i kolonierna transformeras till storstadsdjungler, men med disciplin och vetenskaplig ordning kan det Andra typologiseras, diagnosticeras och identifieras.

Kopplingen mellan att vilja vara en distanserad betraktare som med sin blick analyserar, kontrollerar och viljan att vara en deltagare i en autentisk verklighet är en följd av ett kolonialt förhållningssätt. Denna form av fetischism är också intimt förbunden med införandet av ny modern teknik i städerna under förra sekelskiftet. Städerna skulle präglas av ny rationell teknik. Samtidigt var de känslostrukturer med vars hjälp den nya tekniken tolkades långtifrån rationella. Något som närmast kan beskrivas i termer av magi användes för att förklara den nya tekniken. De som demonstrerade nya tekniska landvinningar använde sig ofta av samma former av presentationsteknik som trollkarlar. – »Titta här! Fantastiskt, eller hur! Detta är framtiden!« Dessa magiska framtidsbesvärjelser var samtidigt genomsyrade av maktstrukturer.

Det moderna samhället skulle vara ett differentierat samhälle där olika avgränsningsmekanismer skulle bidra till att inte blanda samman kategorier vilka hör till olika steg på den utvecklingslinje man älskar att betrakta tillvaron genom. Individer kunde, genom att genomgå noggrann skolning och efterföljande granskning, få passera gränserna. Men gränserna i sig själva måste hållas okränkbara. Avvikelsen måste hållas inom säkra gränser. De Andra måste hitta sin plats. Social, tidsmässig och geografisk avvikelse glider här ihop i en känslostruktur. Ur en sådan uppfattning går det att härleda tanken på att om man ändrar på den geografiska avvikelsen så ändrar man också på den tidsmässiga och sociala. I denna moderna anda byggdes områdena inom miljonprogrammet.

Enligt den moderna känslostrukturen var förortsområdena de mest moderna som fanns. Därför var de också de kvalitativt bästa. Och eftersom miljön fungerade i uppfostrande syfte skulle människorna som flyttade in i dem bli till demokratiska och produktiva medborgare. Nu hade de fått de förutsättningar som behövdes. Problemet var att förorterna skildes ut från resten av samhället. När ordet modernitet tappade sin positiva värdeladdning fanns avskiljningen kvar, men nu med negativa förtecken. De fysiska uttrycken fanns kvar, men de symboliserade nu något helt annat. Ett misslyckande. Det är ur denna koloniala känslostruktur som tanken på de Andra som mindre utvecklade uppstår. Enligt moderniseringstanken befinner vi oss alla på en tidslinje, men somliga befinner sig längre fram än andra. Avvikelse är enligt en sådan här uppfattning alltid en fråga om *någonting som ännu inte hunnits med*. Då kan vi tala i termer av *social utveckling*, *psykisk utveckling*, olika stadier som måste tas i speciella ordningsföljder för att inte problem ska uppstå.

Om det massmediala synfältet

Medier är i generell bemärkelse »kommunikationsteknologier« som sprider budskap. Genom specifika tekniker förmedlas budskapen men för att budskapet ska gå fram och kunna förstås måste det vara möjligt att avkoda och begripliggöra. När den första delen av förmedlingen är klar, när budskapet är avkodat kommer budskapet också att bli en del av mottagarens medvetande. När vi tänker på vad media är för något är det kanske framförallt radio, tv och dagspress som vi associerar till men även affischer, tavlor och telefoner fungerar som medier. Allt som förmedlas *genom* något kan betecknas som media (jfr Hannerz 1990:7–8). Därför är det på sin plats att klargöra att i den här studien är media och massmedier synonymt med tex-

ter och bilder som presenteras i dags- och kvällspress, även om det finns paralleller till andra massmedier.

Massmedierna har en nyckelposition i offentligheten. De anger en möjlig politisk dagordning genom sina beskrivningar av händelser och skeenden likväl som de bildar underlag för samtal för dem som samlas kring fikaborden på arbetsplatserna. Det som är mest slående med massmedia är den genomslagskraft de besitter. Massmediernas roll i produktionen av betydelser och värderingar är känt sedan länge. Att läsa tidningen är i någon mening en önskan om att få vetskap om vad som händer på platser som man sällan eller aldrig besöker. Media ger oss förhoppningar om att vi ska få inblickar, kännedom och kunskap. Få tillträde till händelser som vi annars inte skulle känna till.

Men medierna anger också möjliga förståelse- och tolkningshorisonter. Genom valet av berättelser kan massmedierna ange och peka ut de betydelsecentrum och de arenor som antas representera påstådda förhållanden. Olika ämnen avbildas och beskrivs i anslutning till redan givna mallar, redan etablerade centrum. För att knyta resonemanget till Järvafältets förortsområden kan man säga att miljöerna där har kommit att representeras på ett igenkännbart sätt. Det är välkända teman som repriseras och därigenom konstrueras ett betydelsecentrum (Laclau & Mouffe 1985:112).[2] När medierna ständigt avbildar människor och miljöer med samma stereotypa angreppssätt konstrueras i samma process de historier och berättelser som antas vara mer representativa än andra. Den stereotypa avbildningen får effekter hos läsaren som tar del av samma bild, eller samma berättelse, när de repriseras om och om igen. De begränsar vårt synfält och gör det svårt att se något annat än de redan inpräntade bilderna. Det skapas en igenkännbar metaforik kring några av miljonprogrammets förorter. De tolkas och beskrivs med element som kan hänvisas till redan givna kategorier. Vissa ord har blivit viktiga beståndsdelar och bildar med Kirsten Hastrups ord en *semantisk täthet*, kategorierna är alltså laddade med betydelsebärande och utmärkande tecken, som tillsammans skapar stereotyperna (jfr Hastrup 1992:38). I processen bidrar media till att forma omgivningens syn på förortsområdena. Den utomstående läsaren, han eller hon som inte har egen erfarenhet, är till stor del utlämnad till de beskrivningar som presenteras i press och tv.

---

2 Detta konstruerade betydelsecentrum (som Laclau & Mouffe kallar *nodalpunkt*) dominerar det diskursiva fältet och värjer sig mot andra förklaringar och berättelser än de normativa. Kring dessa nodalpunkter samlas även andra ord men de får sin innebörd i relation till dessa.

Texterna och fotografierna i tidningarna filtrerar alla de händelser som utspelar sig och koncentrerar berättelserna till rimliga format. Det finns alltid en tyst förlaga eller förutsättning. Allt behöver inte skrivas, utan finns där mellan raderna eller som en historisk komponent och därför som en del av läsarens minne. När Tensta beskrivs i slutet av 1960-talet är förlagan Skärholmen. När Kista beskrivs är förlagan Silicon Valley. När Miljonprogrammet planeras är förlagan ofta den trånga och, som man skriver, den ohygieniska lägenheten i innerstaden. Det finns ett otal olika förlagor som anger dels vad som kan skrivas men också vad som är viktigt att skriva om. Informationen i pressen är sorterad och ordnad och varje publicerad artikel är ett resultat av en föreställning om att det här är viktigt och därmed ska hamna i blickfånget.

Effekterna av mediernas artiklar är inte bara retoriska utan även fysiska och psykiska i den bemärkelsen att talet om något kan ge upphov till konkreta känslor och föreställningar. Steve Sem-Sandberg återberättar en händelse som beskriver mötet med en bild, där bilden föregått erfarenheten och pekat ut förnimmelsens horisont. Hans vän har rest till Taiwan för att delta i en konferens och som en punkt på schemat ska deltagarna få besöka en taiwanesisk by.

> Där han gick omkring i det tropiska landskapet kom min vän att vederfaras en förlamande känsla av ångest. Känslan tycktes inte ha någon omedelbar orsak. Byn var fredlig, människorna leende och tillmötesgående. Först när han kom tillbaka till hotellet begrep han var ångesten kom ifrån. Det tropiska landskapet, byn, människorna med sina asiatiska fysionomier, hade omedvetet fått honom att associera till TV-reportagen från Vietnamkrigen. (Sem-Sandberg 1990:17)

I diskussionen om representationer förutsätts ofta att det är en skillnad mellan den verklighet som erfars i vardagen och den som återges i text och bild. Att bilden *av* något inte kan vara detsamma som den antas föreställa. Sem-Sandberg citatet visar hur den skillnaden kan lösas upp och få effekter i det vardagliga livet. Som uttolkare av bilder och texter i olika medier har varje läsare en tolkningsrepertoar som anger hur översättningen av representationerna låter sig göras.

Om diskurser

Vad vi på omvägar försöker definiera är begreppet diskurs. Winther Jørgensen & Phillips definerar diskurs som »/…/ ett bestämt sätt att tala om och förstå världen (eller utsnitt om

världen)«. (Winther Jørgensen & Phillips 2000:12) Det är på ett generellt plan synonymt med användningen av diskursbegreppet i den här boken.[3] I diskursen om Miljonprogrammet och några av förorterna på Järvafältet utkristalliseras ett antal olika betydelsebärande begrepp som alla ingår i det system som bygger upp olika betydelsesammanhang och skapar olika diskursiva fält (eller topografier), i den mening att fälten utesluter vissa artikulationer medan andra ingår som byggstenar i dessa fält.

För att åskådliggöra diskursbegreppet på ett schematiskt sätt kan man likna ett diskursivt fält vid en plattform som har sina yttre ramar och gränser, en slags geografi, och som därmed också inom sig rymmer bestämda kunskaper, föreställningar och sanningar. På den här föreställda plattformen finns både begränsningar, förväntningar och möjligheter för tal, text och rörelse. Vissa saker är omöjligt att säga medan andra saker är så vanliga att vi inte lägger märke till dem. I vissa situationer som när människor möts i en hiss, är det väldigt sällan några djupare samtal som förs, utan man kanske pratar om vädret, om man alls öppnar munnen.

I de texter som vi valt ut och som handlar om Kista finns förväntningar på vilka ämnen som ska fungera som ledmotiv i berättelsen. Normer och värderingar skapas i anslutning till dessa berättelser och både i en direkt och indirekt pedagogik lär sig »plattformens invånare« och vi andra hur man ska agera, om vad som ska omtalas och så vidare på givna platser och i givna sammanhang.[4] På den här tänkta plattformen bildas föreställningar som genom att ha antagit formen av att vara normala och oomtvistade får sin legitimitet i sig själv, endast genom att hänvisa till sig själva. Det är möjligt därför att det verkar förnuftigt, rimligt och framförallt naturligt. (jonsson 1995:42)[5] När det naturliga eller normala är fastställt, definierat och befäst låter det sig med svårighet kritiseras och ifrågasättas. Det naturliga har i processen blivit ett tillstånd och den plats varifrån vi kan manövrera, tolka och förstå våra intryck. Laclau & Mouffe (1985) kallar detta tillstånd för tillslutning.

---

3 Det ska betonas att diskurser inte bara är tal eller språk, som ofta är fallet vid diskursanalyser av texter, utan att de materialiseras som en konsekvens av såväl det sagda som det tänkta.

4 I stället för att se förorten som en plattform (vilket kanske är lättare för att den har en fysisk geografi) kan vi också föreställa oss medierna som agerande på vissa bestämda plattformar.

5 Stefan Jonsson hänvisar till Michel de Certeau, »L'invention du quotidien«: I. *Arts de faire* (1974), andra uppl., Paris 1990, s. 199.

Överför vi resonemanget till massmedierna så både skapar och beskriver journalister dessa plattformar. Genom intervjuer och miljöskildringar, ofta uttalade från människor som har en relation till plattformen får den intervjuade uttala sig från en specifik position i diskursen (plattformen). Den här positionen benämns ofta som *subjektposition* och refererar till att vi har möjlighet att inta vissa positioner i diskursen beroende av i vilket sammanhang som något sker. Den intervjuade får tala i *egenskap* av att vara boende i Akalla, arbetslös, invandrare, forskare, eldsjäl, lärare och så vidare. Människor får uttala sig från de stereotypa positioner som tillskrivits dem. Invandraren, den arbetande och så vidare beskriver sitt invandrarskap respektive hur man klarat av att bli arbetande och inget annat. Det är utifrån denna givna position som han eller hon ges rättten att tala. Effekten av en sådan journalistisk praktik blir att den intervjuade på ett sätt bidrar till den förväntade bilden av sig själv och den händelse de är manade att tala om och kommentera.

Det är på sin plats att tydliggöra att i följande text betraktas lärarrollen, politikerrollen och de roller eller positioner som representeras av de boende själva antingen som positioner som utnyttjas i media för att driva berättelserna framåt eller för att utgöra levande exempel på en företeelse eller händelse. På det sättet blir en utsagas sanningsvärde mindre relevant. Subjektpositionerna verkar utifrån mer eller mindre givna positioner i det diskursiva fält (den plattform) där den intervjuade förväntas bidra med redan förutbestämda åsikter. Man kan säga att medierna aktualiserar eller utlöser de olika rollerna vid specifika händelser. Lennart Zintchenko skriver i sin artikel *Hammarkullen som offentlig bild* att omgivningens föreställningar om Hammarkullen också kan härledas till utsagor som kommit från anställda inom fritidssektorn, skola och social omsorg. Genom att inneha en »mellanposition«, mellan de mer övergripande diskussionerna på politisk nivå och invånarnas vardag har, som Zintchenko skriver, »… de ofta kunnat agera som aktiva skapare och förmedlare av sinsemellan motstridiga bilder av Hammarkullen« (Zintchenko 1997:62). Utnyttjandet av den här mellanpositionen framstår som viktig för media även i de förortsområden som ligger runt Järvafältet. Det är utifrån denna position som formuleringarna antas innehålla ett sakligt och verkligt värde.

Massmediala diskurser och boendesegregationen

Vad kan massmediala representationer ha med etnisk boendesegregation att göra kan man fråga sig? Om man utgår ifrån att segregation också produceras och reproduceras genom diskurser som dominerar bostadspolitik, stadsplanering, individers och institutioners handlande kring boendefrågor, blir de idéer och meningsskapande kring segregation, viktiga aspekter att ta hänsyn till både för en förståelse av fenomenet och för att sätta igång ett tänkbart förändringsarbete (Molina 1997, 2001). Vill man motverka etnisk boendesegregation och/eller dess effekter bör man skaffa sig en bild av något som Ylva Brune (1998a) kallat den mentala segregationen, dvs. förutfattade meningar om och gränserna mot människor, kulturer, grupper och bestämda platser. Dessa förutfattade meningar förs över från människa till människa, från mun till mun genom diskurser om Den Andre. I denna mentala segregationens dynamik kan massmediala representationer spela en viktig roll.

> Sverige är ett segregerat samhälle och vår nyhetsjournalistik bidrar till att skapa och upprätthålla en mental segregation. (Ylva Brune, 1998a:9)

Invandrare behandlas som objekt, Vi pratar om dem, det byggs en annorlundahet kring dem (jfr Ristilammi 1997). Genom att journalister ofta pratar om »dem«, beskriver »dem« och »deras« miljöer, blir det underförstått att det inte är »dem« som är tänkta som läsekrets. Att detta överhuvud taget är möjligt förklarar van Dijk (1993) delvis med den låga representationen av medarbetare på nyhetsredaktionerna med rötter i etniska minoritetsgrupper. Dessutom antas vita medarbetare, menar van Dijk, förmedla ett neutralt och opartiskt budskap. Representationer av invandrare och miljonprogramsförorter i svenska massmedier är avsedda för en svensk publik bestående av »oss« och som exkluderar »dem«. Vi pratar »oss svenskar emellan« helt enkelt.

Stuart Hall har införlivat kommunikationsforskning som en viktig del av Cultural Studies. I sin nu klassiska artikel »Kodning och avkodning« från 1993 (översatt till svenska 1999), liknar Hall processen av produktionen av ett massmedialt budskap med varuproduktionen. Massmediala texter ska under produktionsprocessen skapa en mening, som senare konsumeras av läsarna eller TV-tittarna, och bestämmer deras värde på marknaden. De medel som massmedial produktion använ-

der sig av för att konstruera och överföra meningar dvs innebörder, är olika diskurser. Massmedier har en aktiv roll i konstruktionen av diskurser eftersom de agerar både strukturellt och ideologiskt (Hall 1999).

Enligt van Dijk (1993:248-9) finns det fyra intressanta stereotypiska teman i de flesta internationella studier av massmedial hantering av »ethnic business«, eller etniska spörsmål.

- Invandring, med special betoning på problem, olaglighet, stora mängder, fusk, och demografiskt eller kulturellt hot.
- Kriminalitet, med särskilt fokus på »etnifierade« eller »rasifierade« brott, som knarkhandel, rån, stöld, prostitution, fiffel, våld, eller upplop.
- Kulturella skillnader, och i synnerhet kulturell avvikelse, som omoderna seder, religiös fundamentalism, och alla sociala problem som definieras utifrån en syn på etniska relationer och som man antar beror på kulturella särdrag hos minoriteterna.
- Etniska relationer, som t.ex. etniska spänningar, diskriminering, rasistiska attacker och andra former av (högerpolitisk) rasism, ofta definierade som beklagliga incidenter, och ofta förklarade som resultat av den blotta närvaron av minoriteter eller av deras egna beteende, och på så sätt skyller på offret, »blame the victim«. Även positiv särbehandling och kvotering är stora ämnen, ofta dock definierade som kontroversiella och konfliktfyllda.

Med dessa dominerande budskap reproduceras massmediernas fördomsfulla diskurser om invandrare och om de platser i staden där dessa bor. Men hur bestäms vad som ska bli en nyhet och vad som inte ska bli det? Hall menar att för att en nyhet ska bli en händelse, måste denna först bli »nyhetsstoff« (Hall 1999:228). Detta överenstämmer med van Dijks utsaga om att journalister satsar hårt på att producera en nyhet, vilket gör att de inte överger en sådan så lätt. Det pågår en lång process innan ett nyhetsobjekt har kunnat etableras som diskurs (van Dijk 1991). Detta kan vara en delförklaring till varför vi har kunnat konstatera att det först och främst är vissa platser som fått stå för de stigmatiserande representationerna framför andra i vår studie av massmediala diskurser om miljonprogramsförorten. Platser som just Järvafältet, och framför allt dess stadsdelar Tensta och Rinkeby, har varit särskilt omtalade i massmedier under mer än trettio år. Visserligen har andra platser kommit att förlänga massmediernas lista över stigmatiserade platser, som t.ex. Rosengård i Malmö och Bergsjön i Göteborg. Men samtidigt har det urbana landskapets utveckling under dessa år visat en komplexitet och mångfald av förorter med olika karaktär från miljonprogrammets tid (och även

av senare produktioner). Förmodligen skulle det vara för kostsamt för massmedierna att satsa på att skildra dem i nya konstruktioner. Vissa platser får helt enkelt stå som långtidssymboler för segregation, problem, kriminalitet etc. De får dock ständigt nya innebörder. Som vi kommer att se i kapitlet »Förortens diskursiva topografi«, sid. 51, finns det i de massmediala diskurserna om miljonprogramsförorter ett nytt inslag som troligen följt med stigmatiseringen av dessa områden som »invandrartäta«, nämligen en sexualisering av dessa platser. Vår analys visar, med anknytning till en händelse som inträffade i Rissne för ett par år sedan och som i massmedierna rubricerades som gruppvåldtäkt, att vissa massmedier har befäst »invandrarkillar« med ett inslag av farlig sexualitet och deras bostadsområde i Järvafältets förorter. På så sätt kan platser rasifieras och sexualiseras (jfr Johansson & Molina, 2001).

Diskursen om förorten

Med det postmoderna – som vi förenklat kan definiera som den mångfald av verkligheter och stilar som kännetecknar den epok som kan sägas efterträda moderniteten – har det blivit relativt vanligt med vissa begrepp som representationer, diskurser, social konstruktion, dekonstruktion, m.m.[6] Några av dessa begrepp har förtjänat en viktig plats i etniska relationer, i och med att postkolonialismen – en postmodernistisk skola för just studiet av etniska relationer – tycks ge svar på en del frågor som med hjälp av mer traditionella forskningsmetoder inte varit möjligt att hitta. Exempel på dessa frågor är: Hur förklaras den underordning som uteslutande visas icke-europeiska immigranter i i förhållande till den infödda befolkningen i mer eller mindre alla europeiska länderna? Hur kan vi förklara att – trots det avstånd som de europeiska samhällena och deras främsta ledare tagit från rasläran och rashygienen – det finns växande rasism i de västerländska samhällen? (Gilroy 2000, Pred, 2000). Den komplexa frågan som vi ställer oss i den här rapporten är med vilka medel man ensidigt konstruerar *problem* kring de områden där dessa immigranter bor i svenska städer? Finns det några speciella massmediala representationer av vissa bostadsområden som bidrar till en stigmatisering av dessa som problem? Vilka är i så fall dessa representationer?

I och med att en stigmatisering av vissa bostadsområden som problem missgynnar somliga – först och främst de som bor i

6 För en genomgång av postmodernitet och postkolonialism i ett svenskt sammanhang se t.ex. Johansson, Sernhede och Trondman, 1999; Gren, Hallin och Molina, 2000; McEchrane och Faye, 2001.

de stigmatiserade områdena – samtidigt som den gynnar andra – t.ex. de som har investerat i ett boende någon annanstans – handlar konstruktionen av vissa områden som *problem* i allra högsta grad om maktrelationer. Uppfattningen av staden i termer av *bra* respektive *dåliga* områden tenderar att förstärka segregationen i staden. Det finns med andra ord diskurser om förorter som skapar och reproducerar representationer av dessa. Om man ser en diskurs som en uppsättning budskap om det som representeras, kan man säga att det finns diskurser om förorter som delvis med hjälp av massmedier skapas och reproduceras till att utkristallisera dessa bostadsområden som problem i människornas medvetande.

Budskapen från Järvafältets förorter blir synliga om vi tittar i tidningarnas bildarkiv. Där ligger fotografernas bilder sorterade efter förortens namn, publiceringsdatum och ibland också ett nyckelord som arkitektur eller uppförande. Mapparna om Järvafältets förorter är olika tjocka. Rinkebymappen innehåller massor av bilder medan Hjulstamappen är betydligt tunnare. Många av bilderna är publicerade flera gånger under förortens historia. Datumen som är stämplade på baksidan vittnar om i vilken utsträckning en bild är representativ. Några bilder är fulla med datumstämplar. En fasad, en öde parkeringsplats, en flygbild, eller några skolbarn har fått till uppgift att illustrera och representera journalisternas beskrivningar av Järvafältets förorter många gånger under årtiondena.

Med röd tuschpenna syns det hur bilden blivit beskuren innan den slutligen gått till tryck. Bilden har klippts och putsats för att på ett tydligare sätt kunna förmedla budskapet till läsaren. Som vi diskuterar vidare i kapitlet «Förortsdiskurser i bilder«, anger tidningen genom att beskära bilden det centrum som artikeln är tänkt att uppmärksamma. Samtidigt produceras de gränser som kommer att avgöra vad som är viktigt, relevant och har ett nyhetsvärde. Sådant som sorteras bort och placeras utanför fokus är den blå himlen, de lekande barnen, den felaktiga hudfärgen och de omgivningar som skulle kunna göra bilden mångtydig. På samma sätt kan man betrakta de texter som dagspressen publicerar. För när man angett och valt ett fokus eller ett betydelsecentrum så har man också uteslutit andra möjliga centrum, eller åtminstone placerat dem i en periferi.

Vi kommer att föra fram några händelser, reportage och skildringar från dags- och kvällspressen som bidragit till bilden av Järvafältets förortsområden. Genom att aktualisera dessa utsagor vill vi visa hur specifika stereotypa kategorier fylls med innehåll och ständigt upprepas med en särskild tematik, se med vilka bilder och ord som de normativa diskurserna skapas.

Ambitionen är att visa hur några av dessa spår blir dominerande vid skildringar av förorten och diskutera enligt vilken logik som berättelserna är konstruerade.

I anslutning till den diskussionen kommer vi också att visa hur främlingen konstrueras i medierna och görs till den Andre. Genom samma process har förortslandskapet också gjorts omänskligt med hjälp av ett schablonmässigt förortssceneri. Den senare aspekten berör främst artiklar som behandlar det mångkulturella, det hotfulla och våldsamma men också hur framtiden som känsla och dröm projiceras på ett förortslandskap. Som en följd av den stereotypa avbildningen kommer olika känslor och associationer att planteras in i Järvafältets förorter.

Förortsdiskurser i bilder

Irene Molina

Tidningar kan sägas använda sig av två olika diskursiva former för att föra fram sina budskap, nämligen texten och bilden, som tillsammans ska bygga upp en berättelse. En särskilt intressant beståndsdel i konstruktionen av diskursen om den dåliga förorten är de bilder som författarna till Rapport Tensta använt, både i rapporten och i de reportage de under tiden publicerade i kvällstidningen Expressen. Även de bilder som publicerats av tidningarna Dagens Nyheter och Aftonbladet (och troligen flera andra tidningar som faller utanför vår granskning) har präglat början av stigmatiseringsprocessen. I det här kapitlet försöker vi identifiera de olika element i förortsdiskurserna som tidigt utvecklades med hjälp av bilder i de tidningar vi granskat.

När bilden är ett foto gör denna automatiskt anspråk på att representera en företeelse ur det verkliga livet. En bild representerar dock inget annat än fotografens synvinkel på företeelsen (Sontag 2001). Bilden i sig bär ett självständigt budskap som ihopsatt med en text kan representera en företeelse som föga har att göra med den situation som bilden hörde till när den togs. Detta kan vara gemensamt för alla typer av bilder som illustrerar artiklar. Det som är speciellt med fotografier är att de i större utsträckning är andra bildformer, t.ex. teckningar, gör anspråk på att skildra »en verklighet«. Förmodligen kan många personer som någon gång varit föremål för ett tidningsreportage vittna om att när journalister ska skriva en artikel och fotografen följer med för att illustrera den, tas det inte sällan en eller ett par hela rullar med bilder. Ensam eller i samråd med journalisten väljer fotografen senare ut den eller de bilder som kan publiceras med artikeln. Men det kan även vara tidningens redigerare som har det slutliga ansvaret för

bildval och beskärning. Bilderna arkiveras och kan på så sätt användas om och om i helt skilda historiska och geografiska kontexter. I detta val finns det avvägningar som läsaren aldrig får information om. Hur skulle artikeln/produkten ha sett ut om någon annan bild hade valts? Eller ingen bild alls? Vilka bilder valdes bort? Varför?

Kritisk bildanalys är ett relativt nytt ämne inom samhällsvetenskap och humaniora. De första namn som man teoretiskt och metodiskt kan associera med kritisk bildanalys är Roland Barthes och Umberto Eco, som utvecklade området bildsemiotik redan från 1950- respektive 1960-talet. (Cornell 1985:64) Alla bildsemiotiker – eller bildanalytiker – är mer eller mindre överens om att det existerar bildkoder i alla bilder. Mindre enighet råder kring vilka dessa koder är och hur de kan tolkas. Enligt Barthes t.ex. agerar dessa koder på olika nivåer och med skilda funktioner. På en första nivå (den denotativa) känner vi på ett nästan kodfritt sätt igen de objekt som finns med i bilden; vi konstaterar vad vi ser utan att det betyder något särskilt för oss. På en andra nivå (den konnotativa) hittar vi de första koderna. Vi kan identifiera en retorik; vad bilden säger till mig. På den tredje och sista nivån (den ideologiska) förvandlas dessa koder till ideologi, det vill säga till det budskap som bildskaparen vill förmedla; vad betyder bilden i ett bredare sammanhang av till exempel illustrationen av maktförhållanden. (Cornell 1985:65) Vilka förhållanden legitimeras respektive ifrågasätts med hjälp av bilden? Denna intention med bildanalys kan sägas ha utvecklats vidare i ett diskursanalytiskt perspektiv av bl.a. Hodge & Kress 1988, Kress & Van Leeuwen 1996, Kress, Leite-García & Van Leeuwen 1997[1]. Här ses bilder som intressanta representationer av De Andra (kvinnor, invandrare, indianer, etc.). Dekonstruktivistiska diskursanalyser av bilder syftar till att avslöja de ideologiska budskap (rasism, imperialism, sexism, etc.) som döljer sig bakom bilderna (McDowell & Sharp 1999). Även inom det diskursanalytiska perspektivet finns det olika sätt att förhålla sig till bilder. Ibland ses bilderna som diskursbärare oberoende av den text som de är associerade till. I andra fall analyseras de enbart i förhållande till det skriftliga budskapet som följer med bilden. (Winther Jørgensen & Phillips 2000) I vår analys kombinerar vi båda synsätten.

För föreliggande kapitel har vi analyserat fyra fotografier tagna under 60- och 70-talen, den period vi hävdar Järvafältet blev stigmatiserat som »problem«. Vi har valt dessa exempel i avsikt att med hjälp av fotografier diskutera mekanismer i kon-

1 Refererade i Winther Jørgensen & Phillips 2000, s. 67.

struktionen av massmediala diskurser. I ett första skede analyserades bilderna enbart i förhållande till varandra, dvs. bortkopplade från sina respektive texter. Vissa teman återkom ofta, som de höga husen, bilder av invandrare – gärna kvinnor med slöja, polisbilar, grupper av mörkhåriga killar, etc. Efter det första urvalet kopplades bilderna till återkommande teman i artiklarna, dvs. den analys som redogörs för i kapitlet »Representationer av platser«. Först då knöts fotografierna till sina respektive texter. Med hjälp av bildanalysen kunde det identifieras fyra återkommande diskurser, nämligen *betongblocket*, *orenheten*, *invandrarskapet*, och *det ifrågasatt moderna*.

Det enorma betongblocket

Det är inte ovanligt att, i bilder från miljonprogramsförorter, husen framställs som stora betongblock som nästan kväver den lilla människan. Klassikern – ritad av Staffan Lindén – med det lilla barnet som står framför betongkolossen och ropar på mamma för att hon ska kasta ner en sirapssmörgås är en prototyp av denna bildpraxis (Rydenfeldt 1973:65). I analysen av första bilden (bild 1a) har det även tagits hänsyn till hela fotografiet och hur detta såg ut innan det blev beskuret för publicering (bild 1b). Fotografen hade tagit en bild på en gata med en gångbro till vänster om ett par förbipasserande personer, några buskage och så huset till höger. I den publicerade bilden försvinner alla element runt omkring huset och enbart fasaden blir kvar. Det som skildras är ett fönsterlandskap, en bild som inte är så ovanligt förekommande när miljonprogrammets betonghus ska avbildas i tidningsartiklar. Artikeln, en insändare undertecknad av »Två ganska förtvivlade ungdomar« handlade dock varken om förorter eller om betonghus. Artikelns rubrik var »Vi är maktlösa mot hyreshajarna« och handlade om hur dyra lägenheterna i attraktiva områden kunde vara. Insändarna klagar över bristen på kontroll över hyresmarknaden. De uttrycker inte någon motvilja att flytta till förorten och är kritiska till kapitalet som reglerande kraft på bostadsmarknaden:

> Bostadsförmedlingen kan inte heller hjälpa oss. Jag har stått i kö i 4 år, men de kan inte ge något hopp förrän om ›tidigast 8 år‹. Byteslappar får vi knappt sätta upp längre, det är ju ingen som vill bo på 24 m^2 i dagens läge.
>
> Vi känner oss helt maktlösa; kapitalet råder över rättvisa och i Stockholms innerstad! Vad ska vi ta oss till????
>
> *Aftonbladet* 770211

Bild 1a. En del av den här bilden ska representera betongförorten. Se även bilden nedan där den publicerade rutan i bilden ska ge en känsla av en oändlig betongmur med fönster som enda inslag i landskapet. Aftonbladet 11 februari 1977. Foto: Percy Oscarsson, Aftonbladet Bild.

Bild 1b. Landskapet reduceras till betong och fönster. Aftonbladet 11 februari 1977. Foto: Percy Oscarsson, Aftonbladet Bild.

Betonglandskapet används här som skräckscenario mot den situation som ungdomarna beskriver. I bildtexten står det »Utan pengar eller kontakter kan man få nöja sig med en sån här utsikt i nån av Stockholms förorter«. Men om man tittar på hela fotot ser man att den publicerade beskurna delen egentligen inte är utsikten från ett hus. Ett till synes oskyldigt fotoarrangemang, men satt i kontexten kontrast mellan attraktivt innerstadsboende mot avskräckande förortsboende med fönster- och betonglandskap som utsikt, säger det en hel del om hur stigmatiseringen byggs upp. I det här fallet genom att låta platser – innerstad kontra (betong)förorten – komma i någon slags konfliktrelation med varandra.

Den skräpiga förorten

Den andra valda bilden tillhör ett mer konsekvent sammanhang, det vill säga bilden och texten i artikeln hänger nära samman. Bilden kan ha varit tagen i början på våren, innan vårstädningen inträffat. En del tyder på det, som t.ex. klädseln på de personer som finns med på bilden, varma kläder fast ingen snö syns på gatan, samt datumet för själva publiceringen, (den 24 maj 1978). Bilden skulle kunna representera vilken förort eller innerstadsområde som helst. Budskapet i bilden, bildtexten och i artikelns text är dock ganska tydligt, nämligen att Tensta är ett smutsigt bostadsområde. Här väljer fotografen att plåta en pojke som framstår som svensk. Han heter Rickard, är 11 år och åker rullbräda i Tensta centrum. I texten är dock både Rickard och övriga invånare, inklusive invandrare (som framställs som ett positivt inslag av kulturutbyte), offer för politikernas systematiskt begångna misstag i Tensta. Rubrikens metafor är talande »Städa efter er i Tensta, politiker!« Inte bara invånarna, utan även området skildras här, som man gjort under de föregående dryga 15 åren, som offer som journalisten solidariserar sig med. Men man sparar inte på resurser när det gäller att måla upp en stadsdel som »obeskrivligt skräpig« som det står i bildtexten.

> Rickard [efternamn], 11, åker rullbräda i Tensta centrum – intill en obeskrivligt skräpig plantering med tomma ölburkar, fladdrande plast, trasiga skolböcker och vilda maskrosor.
>
> Rickard är jämnårig med Tensta. De första husen blev klara 1967. Själv flyttade Rickard in från Göteborg för sex år sedan. Han går i klass 5 D i Enbacksskolan.
>
> – En lugn och bra skola, tycker han, med fina kompisar.
>
> På fritiden åker han inte bara rullbräda. Han tränar judo i Hässelby och dykning i polishusets bassäng.

Bild 2. Den orena förorten: modernitetens paradox?
Expressen 24 maj 1978. Foto: Jan Delden, Pressens Bild

> Rickard trivs bra med Tensta men klagar över att centrum är så nerskräpat.
>
> – Det borde hållas rent, tycker han. Det kan man väl fordra...

Det finns intressanta paralleller mellan skildringen av arbetarklassens bostadskvarter vid sekelskiftet 1800–1900 och skildringen av miljonprogramsförorter som orena platser. Som vi diskuterade tidigare, var ett viktigt inslag i drömmen om moderniteten renhet och ordning. Arbetarklassen och dess levnadsrum skulle saneras som ett led i disciplineringen av dessa avvikande grupper. Ideologin bakom renhetens diskurs var socialhygienens, mycket nära besläktad med rashygienen. Hemmet och samhället under moderniteten skulle hållas rent. Diskursen om renheten, eller snarare dess komplement, diskursen om orenheten och skräpet, återkommer nästan ett sekel senare i massmedieskildringen av Tensta. Denna diskurs kan antas ha haft en starkt stigmatiserande effekt gentemot denna miljonprogramsförort.

Invandrarförorten

Tredje bilden och tillhörande artikel med rubriken »Tensta blir getto. Trettio procent av invånarna är utlänningar« (DN 710422), fokuserar på koncentrationen av invandrade i förorterna. Men det är ännu inte koncentrationen i sig som fångas i artikeln och bilden, utan den problematiska identitetsförvirring som denna koncentration kunde skapa hos svenska barn. Bilden ger ett intryck av Tensta som ett krigshärjat område, med tre mörkhåriga barn i förgrunden med flera stora betongblock bakom dem, och inga fler människor än de tre barnen. Det ej färdigbyggda området bidrar till att permanenta bilden av byggarbetsplatsen som omgivning för de boende. Bilden med barnen och den nämnda rubriken fanns på första sidan. Under rubriken kan man läsa:

> Tensta på Järvafältet är en nybyggd stadsdel i Stockholm. Husen är byggda enligt moderna normer och hyrorna är höga. Tensta är allt annat än slum. Ändå finns det risk att Tensta förvandlas till ett invandrargetto. Redan nu är 30–35 procent av invånarna av utländsk härkomst enligt en rapport. 20–25 procent av skolbarnen är invandrarbarn.

Här används en relativt definierad koncentration av invandrare som motsats till modernitet och som en synonym till slum. Artikelförfattaren anser tydligen att 20–30 procent är en hög

Bild 3.Tensta representeras som ett invandrargetto.
Dagens Nyheter 22 april 1971. Foto: Sven Erik Sjöberg, Pressens Bild

andel invandrare, tillräckligt hög för att innebära en »risk« för att det bildas invandrargetton i Tensta.

Inne i samma tidning finns flera artiklar som kompletterar varandra – alla handlar om Tensta och Rinkeby. Det samlade intrycket från dessa artiklar är samma budskap som pojkarna vid bilden illustrerar, nämligen att det håller på att bli för många invandrare i Tensta. Tensta blir ett getto.

Den gungande moderniteten

Den här bilden (bild 4 nästa sida) är intressant av flera anledningar. I första hand verkar den vilja ge en kontrasterande illustration av mötet mellan moderniteten och det gamla, mel-

Bild 4. Den gungande och ofärdiga moderniteten.
Aftonbladet 29 mars 1974. Foto: Rolf Pettersson, Aftonbladet Bild

lan stad och land, med en träbod (eller utedass?) i förgrunden och huset i bakgrunden. Att utedasset lutar framåt ger intryck att det egentligen är huset bakom som står snett; en lutande eller snarare gungande modernitet? Samtidigt visar denna bild som flera andra, och vilket var ett faktum som artiklarna ofta spelade på under de här åren, att människorna ute i de nya förorterna bodde på en byggarbetsplats. Och detta vittnar även artikelrubriken om: Rinkeby: »Det blev inte mönstersamhället som vi lovades«. Bildtexten talar om en förslumning av Rinkeby:

> Förslumningen smyger sig redan in över leråkrarna i Rinkeby. Så här ser det ut där den planerade stadsparken ska ligga. Jordgröt och lervälling och en liten kur mitt i tristessen.
>
> *Aftonbladet den 740329*

Återigen riktas i den här artikeln kritik mot politikerna som svikit dessa områden. Återigen framställs såväl områden som invånarna som offer för politikernas misslyckande i Rinkeby och Tensta. Och återigen kontrasteras bilden om drömmen om moderniteten med vad det i stället påstås ha blivit, ett nytt slumområde.

Förortens diskursiva topografi
– Bilder av de/det Andra

Urban Ericsson

Om verklighetens iscensättning

Fyra trummor arbetar i Rinkeby, en av huvudstadens mest internationella förorter. Kvinnor som handlar grönsaker på torget och män som snackar och röker på kaféerna hejdar sig och lyssnar när trummorna tystnar och en ung svarthårig kvinna i blommig kjol med hjälp av en megafon låter sin röst eka mellan betongväggarna.

– Vi kräver ett stopp för allt rasistiskt våld ... Vi kräver ekonomisk demokrati ... Vi kräver ett stopp för kriminaliseringen av flyktingar, förortsungdomar, hemlösa, invandrare, gatumusikanter, ockupanter, anarkister, rejvare, hiphoppare och graffitimålare!

En ung man i svart munkjacka drar på sig en gasmask och plockar fram en sprayflaska. Med säkra, svepande rörelser gör han en första skiss av en graffitimålning på tre plywoodskivor som han och hans kamrater har släpat med sig och ställt upp mot väggen vid ingången till tunnelbanan. Målningen får allt tydligare konturer och allt starkare färger: två väldiga vakter med höjda batonger och sadistiskt grinande ansikten slår en invandrare i en tunnelbanetrappa så att blodet sprutar.

Konstnären, kvinnan med megafonen och trumslagarna är svartskallar – nej, de tycker inte att ordet svartskalle är förnedrande. De kallar sig med stolthet Svartskallebrigaden. De vill att alla invandrare som känner sig illa tålda, orättvist behandlade eller rent av förtryckta i Sverige ska organisera sig, protestera och kämpa mot rasismen. Och deras protester på Rinkeby torg denna lördag gäller polisens och väktarnas våld, det som enligt kvinnan i den blommiga kjolen orimligt ofta drabbar just svartskallar.

/…/

> När jag påpekar att det också finns en rasism hos invandrare som drabbar svenskar protesterar han:
>
> – Fördomar om svenskar finns, visst. Men det finns definitivt inget system som gör svenskar förtryckta av invandrare.
>
> Jag frågar honom /sic/, [Namn och Namn] vad de tycker om de invandrarkillar som säger att det inte är lika allvarligt att våldta en svensk »hora« som att våldta en kvinna från deras egen kultur.
>
> – Deras attityd är skit, säger [Namn].
>
> – Men de är inte rasister utan sexister, säger [Namn], och kvinnoförtryck förekommer över hela jorden, inte minst bland svenskar. Fråga något kräk till sexist på Handelshögskolan så säger han nog att det är värre att våldta en svensk tjej än en thailändska.
>
> [Namn] drar på sig gasmasken igen.
>
> (*Dagens Nyheter* 000610)

Under några månader förra året kom vad som i media rubricerades som en våldtäkt av en 14-årig flicka i Rissne att få ett stort utrymme i pressen. I den databas där jag sorterat mina artiklar är det här den enstaka händelse som lättast låter sig urskiljas.[1] Det ovan återgivna citatet utgör slutpunkten för den händelsekedja som jag analyserat. Jag har avgränsat händelsen till att främst beröra de artiklar som publicerades i Dagens Nyheter. För att visa hur diskurser skapas och konstrueras kommer den här händelsen få utgöra den startpunkt varifrån man kan betrakta senare teman i detta kapitel. Händelsen får så att säga utgöra förlaga och tolkningshorisont till de citat och analyser som kommer att följa senare i kapitlet.

Det som intresserar mig här är; Vilka får tala? Hur får de tala och vad blir kvar av deras berättelse?

Birgitta Löwander har studerat hur nyhetsmedier skildrat rasism. Löwander menar att pressen ofta osynliggör sociala processer och maktförhållanden samt att invandrare sällan får komma till tals i pressen (Löwander 1998:88, 91). Jag tror att det är en viktig orsak till att missnöjet och motståndet formuleras på ett sådant sätt som *Svartskallebrigaden* valt att göra det. Ser vi till citatet ovan är det just en arrangerad *händelse* som ger *Svartskallebrigaden* möjlighet att föra fram sina ståndpunkter. De är medvetna om nyhetsmediernas krav på spektakulära uttryck för att få chansen att föra fram sina budskap. Möjligheten att skapa debatt och definiera sig själv och sin

1 Jag vill poängtera att det mediala utsnitt som följer nedan inte handlar om övergreppet på flickan utan om de utsagor som följer av händelsen. Vidare är de citat och meningsutbyten som jag refererar till bara en liten del av en stor artikelmängd som produceras under den här perioden.

omgivning sker i och med detta i stor utsträckning på massmediernas villkor. Att man väljer Rinkeby som arena för sina budskap tyder också på en medvetenhet om det symbolvärde som finns lagrat just där. Det illustrerar också på vilka villkor som de får uttala sig. Genom att anspela på en förortskultur med graffitimålning och trumspel som kan associeras till det exotiska (eller militära) är protesten också del i diskursen som reproducerar annorlundaheten. Genom att uppträda med några av diskursens signifikanter hoppas man att budskapet ska gå fram. Trots detta sker en betydelseglidning och det tänkta budskapet, som var att uppmärksamma »väktarvåld,« hamnar i bakgrunden. Istället får Svartskallebrigadens representanter ge sina synpunkter på en tidigare intervju där »invandrarungdomar« uttalat sig om det som i media blir kallat »Rissnevåldtäkten«(se Bredström 2002). När de försöker påtala rasismen får de istället kommentera den »omvända rasismen« som tidningen sedan tidigare fört fram och aktualiserat i samband med tidigare artiklar.

Skildringen är dramatisk, de militanta hotfulla dragen i demonstrationen som återges går inte att ta miste på. Som så ofta kommer skildringar om den Andres vanor att beskrivas ingående: *Trumslagarna tar en paus, snackar, röker och dricker mate, en sorts starkt te som ligger och drar i en liten kalebass med sugpip som vandrar mellan kamraterna.*

I början av mediernas rapportering av händelsen lämnas de etniska (ursprungets) och de kulturella aspekterna utanför beskrivningarna av det inträffade. Istället får platsen symbolisera och vara den tongivande signifikanten för brottet. Journalister och politiker platsbestämmer förövarnas hemorter. Det är tveksamt om detta haft lika stor relevans om förövarna bott någon annanstans. Trots det verkar alla vara medvetna om konsekvenserna av sitt berättande. Den här medvetenheten uttrycks också av dem som senare blir intervjuade.

000208
/…/Alla de åtta ynglingar som är misstänkta för gruppvåldtäkten är elever på Hjulstaskolan. /…/ (*Dagens Nyheter*)

000215
Några av de misstänkta i gruppvåldtäkten i stockholmsförorten Rissne går i Hjulstaskolan.
Rätt nära granne är Tensta gymnasium. /…/ (*Expressen*)

000218
Socialtjänsten i Tensta-Spånga har redan kopplats in eftersom alla pojkar bor i Hjulsta och Tensta. (*Dagens Nyheter*)

000225
/…/ Det andra, mindre självklara offret, är eleverna i Hjulstaskolan. Fyra av pojkarna, som anhölls för våldtäkten, är elever i den skolan. Hjulstaskolan riskerar att få ett helt felaktigt dåligt rykte på grund av fyra elevers avskyvärda handling. Många elever på skolan känner en kollektiv skuld som de inte förtjänar./…/
(*Aftonbladet*)

När förövarnas rumsliga tillhörighet är fastställd, när deras hemmiljö är tydlig följer man upp med intervjuer av experter och boende. Trots att pressen har olika uppgifter om var pojkarna kommer från råder det ingen tvekan om vilken typ av område det rör sig om. Det handlar om »invandrartäta« förortsområden. Genom den kopplingen dras förorterna Hjulsta, Rinkeby och Tensta in i diskussionen. Händelsen aktualiserar eller kanske snarare forcerar fram en diskussion om invandrades syn på den svenska kvinnan. Reportagen avlöser varandra: forskare, politiker, ungdomar i Rinkeby och Tensta intervjuas och svarar på frågor hur det kunnat bli så här. De blir genom sin tillhörighet som invandrare och/eller boende i Rinkeby indirekt representanter för förövarna. De är med och skapar bilden av sig själva och Rinkeby som annorlunda. I ett försök att distansera sig mot brottet görs ibland försök att urskilja de invandrade som kommer från Mellanöstern.

Ali, Hamid, Abdallah och Richard är förbannade på de unga invandrare från Mellanöstern som sitter häktade för gruppvåldtäkten som drabbade en 14-årig svenska i Rissne utanför Stockholm. Men samtidigt avslöjar de själva en nedlåtande syn på svenska tjejer.

Nu blir alla invandrarkillar stämplade som jävla svartskallar som våldtar svenska tjejer, säger Ali. Han kommer från Turkiet och bor i Rinkeby utanför Stockholm. Han har en håltimme och sitter på ett fik med vännerna Abdallah, Hamid och Richard. Alla fyra är 15 år gamla. De pratar om det som alla i Rinkeby talar om just nu: gruppvåldtäkten i grannförorten Rissne.

– En av de killarna som polisen tog går i min skola, säger Ali. De är hårda killar. Man bråkar inte med dem. Men de förstör vårt rykte.

Hans vän Abdallah från Marocko känner sig också liksom smittad av skuld, trots att han aldrig har varit i närheten av att våldta någon.

/…/

– Rinkeby hade just börjat få ett bra rykte, säger Richard. Men nu är det en massa skitsnack igen om alla som bor här – även om oss invandrare som inte kommer från Mellanöstern.

– De goda invandrarna syns inte, säger Hamid från Libanon. Bara de onda.

Ingen av de fyra tror att våldtäkten var planerad.

– Det blev nog bara så, säger Richard. Det kan hända den snällaste kille att han är med om en gruppvåldtäkt. Om han blir upphetsad av gänget, om stämningen blir fel.

– Grupptrycket, du vet, säger Ali. De tvingade varandra. Man måste visa att man vågar vara lika grym som de andra.

– Det är alltid så att en börjar leka allan ballan, förklarar Hamid. Om han till exempel börjar tafsa på en tjej på skoj och hon skriker »Vad fan gör du, din djävla bög?« så blir ju han förbannad och fortsätter. Och då vill någon annan i gänget visa att han är grymmare. Han kanske sticker ner handen i tjejens trosor. Och så blir det värre och värre.

– Men alla ångrar sig säkert efteråt, säger Abdallah.

De andra tre nickar allvarligt. Det är ett grovt brott att våldta en kvinna, slår de fyra fast.

– Men det är inte lika fel att våldta en svensk tjej som att våldta en arabisk tjej, säger Hamid. Den svenska tjejen får ju massor av hjälp efteråt, och hon har nog redan knullat. Men arabtjejen får problem med sin familj. För henne är det en stor skam att bli våldtagen. Det är viktigt att hon har kvar oskulden när hon gifter sig.

De andra tre sitter tysta.

– En tjej som går ut på kvällen utan någon kille som kan skydda henne får skylla sig själv, fortsätter Hamid, särskilt om hon är full.

– Hon tar en dum risk, säger Ali.

– Jag skulle aldrig låta min syrra gå ut ensam, säger Hamid. Och jag tycker att det borde vara lagligt med tårgas i Sverige. Alla tjejer borde ha tårgas. Då skulle de där svinen som försöker våldta få skylla sig själva.

– Men det är ju sjukt att tjejer måste ha tårgas för att inte bli våldtagna! utbrister Richard.

/…/

Det var ingen tillfällighet att det var en svenska som sargades och skändades i Rissne – det framgår tydligt av samtalet med Ali, Hamid, Abdallah och Richard. Alla fyra ser i någon mening ner på svenska flickor och hävdar att denna inställning är mycket vanlig bland unga män med föräldrar som har invandrat till Sverige.

Ytterst få är förstås beredda att gå så långt att de tvingar sig till sex; varje man som begår ett sådant brott har förlorat viktiga värderingar i sin moderkultur.

Hemska händelser som gruppvåldtäkten i Rissne är svåra att förklara. Men de har uppenbarligen något med kvinnoförakt och krockande kulturer att göra:

– Det är alldeles för lätt att få en svensk hora... tjej, menar jag, säger Hamid och ler generat över sitt ordval.

– Jag håller med om att många svenska tjejer är för lätta att få, säger Richard. De är godtrogna, och de blir utnyttjade.

– De ger för mycket, fortsätter Hamid. Det är bara billiga tjejer som har sex med killar innan de gifter sig. Jag skulle aldrig låta min syrra göra så. Det skulle bli rykten, hon skulle bli kallad hora och det vore en skam för familjen.

– Men du tycker ju att du får vara med tjejer hur du vill – är inte du en hora då? frågar Richard.

– Nej, det går inga såna rykten om en kille, svarar Hamid.

– Det är orättvist, säger Richard. Det borde inte gå rykten om nån. Varje tjej borde få vara med vem hon vill.

– Det tycker inte jag, säger Hamid. Många invandrarkillar är ju med svenska tjejer när de är tonåringar. Men sen när de ska gifta sig tar de en riktig kvinna från sin egen kultur som inte har varit med någon kille. Så ska jag göra. Jag har inte så mycket respekt för svenska tjejer. Man kan säga att de blir sönderknullade.

– Det där är helt fel! utbrister Richard. Jag tycker att man ska behandla alla lika. Jag kan absolut gifta mig med en tjej som har varit med andra. Det spelar ingen roll. Det är det man känner som är viktigt.

/…/

Fotnot: Pojkarnas namn är fingerade

(*Dagens Nyheter* 000211)

Genom den här artikeln får jag som läsare uppfattningen att det inte är konstigt att en våldtäkt sker i förorten. Det framgår också att journalisten anser att händelsen inte var en »tillfällighet«. Det antagandet kommer vara tongivande genom rapporteringen och legitimerar till stora delar hela artikelserien.

De fyra pojkarna blir representanter för en våldskultur i de stigmatiserade förorterna. Medvetenheten om att det finns föreställningar som planterats in i den »invandrartäta förorten« gör att de talar om att det *förstör vårt rykte* och en annan att han känner sig *smittad av skuld*. För att den här tankekopplingen ska vara möjlig krävs att åtminstone två förutsättningar tas för givna. För det första att det finns en relation mellan platsen och det brott som begåtts. De intervjuade tillhör samma plats som förövarna. För det andra att de intervjuade i likhet med förövarna inte kan uppvisa en svensk bakgrund. Invandrarskapet antas föra med sig med sig förtryckande värderingar. Genom att massmedia alltid uppmärksammar en negativ olikhet och förlägger olikheten i en föreställd kulturell sfär bestäms beteendet efter ett fastlagt, fördefinierat kulturellt mönster. All den olikhet som uppvisas tillskrivs kul-

turen vilket också gör att kulturen blir förklaringen till handlandet. Därför blir mediernas bidrag i ordflödet att de lyckas reproducera de föreställningar eller kulturer som de redan från början anser finns.

Jag har svårt att förhålla mig till den här skildringen. Den är skrämmande för att värderingarna inte är godtagbara. Men om jag läser den omigen så tycker ungdomarna i artikeln inte att händelsen är godtagbar. Det vill säga om man provar att läsa artikeln på ett annat sätt än ur ett negativt förhållningssätt, finner vi uttalanden som att de intervjuade pojkarna är »förbannade«, ser våldtäkt som ett »grovt brott« och så vidare. Pojkarna säger vidare att »… det är inte lika fel att våldta en svensk tjej som att våldta en arabisk tjej«. Bakom dessa utsagor finns föreställningen att en flicka som tillskrivs en arabisk kultur får lida mer än den flicka som anses vara svensk, att konsekvenserna blir värre för henne. Ungdomarna använder alltså kulturen som förklaringsmodell och i samma stund som det sker legitimeras journalistens analys av händelsen. Journalisten kan med hjälp av ungdomarnas utsagor också ge händelsen kulturella förtecken. Artikeln är tvetydig, en tvetydighet som efterhand kommer att försvinna. Av intervjun med pojkarna kommer bara brottstycken finnas kvar och föras vidare för andra intervjuade att reagera på. Pojkarna får agera »diskursbärare« och bekräfta den »logik« som gör att ett berättande som sammankopplar invandrarungdomar (i specifika miljöer) och sexuellt våld blir möjligt. Att motivera eller förklara ett handlande på grundval av kulturen är inte unikt för vare sig ungdomarna eller journalisten. Kulturen har ofta fått vara modell för såväl förklaring som förståelse. I försöken att förstå något obegripligt strävar man mot enhetliga förklaringsmodeller. Hemskheten och brutaliteten i brottet placeras i föreställningen om att det sker *där borta, av de Andra*. Inte här hos mig. Förklaringen och förståelsen av det inträffade antas finnas i platsen, ursprunget, kulturen och till slut också i invandrarskapet.

I en skenbart fri form berättar pojkarna om sina tankar kring flickor med svensk respektive utländsk bakgrund. Pojkarna värderar och bedömer händelsen utifrån kulturella bedömningsgrunder där de framförallt hänvisar till det religiösa och ursprungliga.

Artikeln uppmärksammas och en läsare skriver till Dagens Nyheter:

> Jag vill rikta kritik mot DN:s artikel fredagen den 11 februari om killarna som uttalade sig om gruppvåldtäkten i Rissne. Tillfället är illa valt att publicera detta. Ni har också tidigare haft artiklar

> om invandrares åsikter om svenska kvinnor. Det är framför allt de uttalanden som gjordes i artikeln som fick mig att reagera. Vi vet att ungdomar med visst etniskt ursprung har en mycket negativ syn på svenska tjejer och kvinnor i allmänhet. Jag anser att ni i stället borde fokusera era artiklar på ett vettigare underlag och framför allt låta svenska ungdomar komma till tals mer. Det är inte demokrati att enbart låta dessa grupper få publicitet. Självklart skall alla ha rätt att yttra sig, men det är sättet det görs på och tillfället som upprörde mig. Att skriva att det är okej att våldta en svensk tjej men inte en arabisk är mycket allvarligt, oavsett källan det kommer ifrån. Varför skall enbart killars åsikter framföras och inte tjejers? Jag tycker att ni i jämlikhetens tecken borde ta fasta på detta och tänka efter en extra gång innan ni skriver artiklar av detta slag. Det är upprörande och provokativt och bidrar inte till att svenskar uppfattar invandrarkillar bättre.
> [Kvinna] Stockholm
>
> (*Dagens Nyheter:* 000218)

Insändaren gör ett försök att tydliggöra för tidningen vad man riskerar att göra med den tidigare intervjun. Även insändaren har sin förklaringsmodell. Det etniska ursprunget anges som orsaken till det inträffade. Vidare har kvinnan har läst att »… det är okej att våldta en svensk tjej …«, vilket ingen av pojkarna anser.

Chefredaktören svarar:

> DN:s uppgift är att beskriva dagens verklighet så sant som möjligt. Där ingår tyvärr det du själv skriver, nämligen att vissa unga män från några delar av världen under vissa förutsättningar utvecklar en nedlåtande syn på svenska kvinnor. Denna omvända rasism är ett allvarligt problem som om det förtigs bara växer i det tysta. Därför valde DN att citera de fyra killarna i Rinkeby. Tyvärr är deras åsikter alltför vanliga för att negligeras. I dagens tidning (Insidan Ung) låter vi unga kvinnor i samma uppväxtmiljö komma till tals. Och vi kommer även i framtiden att försöka bidra till en konstruktiv samhällsdebatt på detta område.
>
> (*Dagens Nyheter*: 000218)

Chefredaktören skriver om vad han kallar *omvänd rasism* och *konstruktiv samhällsdebatt* en medial retorik med sanningen som stöttepelare. Vikten av att säga som det är anges som orsak för tidningens agerande. Det är sannolikt den vanligaste kommentaren vi hör när mediernas representanter uttalar sig och försvarar sig mot den kritik som ibland riktas mot dem. Journalister ska granska, undersöka och informera. Därför är chefredaktörens uttalande inte anmärkningsvärt i den bemär-

kelsen. Det anmärkningsvärda är istället med vilken omedvetenhet som en artikel som den ovan publiceras när det i själva verket inte är svårt att bryta ned och ifrågasätta den *sanning* som chefredaktören presenterar för läsarna. Riktigheten i hans inlägg vilar på att »… *vissa unga män från några delar av världen under vissa förutsättningar utvecklar en nedlåtande syn på svenska kvinnor«*. Ett uttalande som vilar på en föreställning som inte kan sägas hänvisa till en sanning. Istället är det en premiss och som sådan legitimerar den beskrivningar av de Andra som rasistiska och problematiska. Med den logiken blir det möjligt att skildra brottsligheten i kulturella termer. Vilka delar av världen och vilka förutsättningar som utvecklar dessa drag sägs inte explicit men förstås genom de andra artiklarna och därmed börjar en särskild, av tidningen, tillskriven kultur ta form. Ytterligare en konsekvens av att benämna sig själv som sanningssägare blir att samtalet hindras och försvåras. För om sanningen redan är formulerad vad finns att tillägga och hur argumentarar man emot den? (jfr de Certeau 2000:207). Att tidningen spelar en aktiv roll som opinionsbildare och förmedlare av värderingar hos läsarna kan knappast vara en oreflekterad tanke bland massmediernas redaktörer. Samtidigt som man säger sig söka efter sanningen är de också med i konstruktionen av den.

Nu är det de unga kvinnornas tur att ge sin syn på det inträffade och särskild pojkarnas uttalanden från förra veckan. Den alltmer begränsade meningsproduktionen kommer att forcera fram utsagor om invandrarkillars relation till sex och våld. Chefredaktören skriver att flickorna kommer från samma »uppväxtmiljö« som pojkarna och journalisten påpekar att de bor »/…/ tio minuters promenad från Rinkeby«.

> Leila, Malin, Nancy och Jessica är minst sagt förbannade på de invandrarkillar i Rinkeby som i en artikel på Insidan i förra veckan kallade svenska tonårstjejer »sönderknullade horor«. Fast många invandrarkillar är jätteschysta, säger de.
>
> Alla fyra är 15 år gamla och bor i Rissne, tio minuters promenad från Rinkeby. Leilas familj kommer från Iran. Malin och Jessica har svenska föräldrar. Nancy är syrianska.
>
> – Killar som bor i Rinkeby kommer ofta hit för att skaffa svenska tjejer, berättar Leila. Det finns ju inte så många tonårstjejer i Rinkeby som får vara med killar och ha sex innan de gifter sig.
>
> Vi sitter och pratar vid köksbordet hemmas /sic/ hos Malins syster. Från stereon strömmar italiensk smörpop. Tjejerna berättar att de känner den 14-åriga svenska som misstänks ha blivit våldtagen på en bilparkering av ett gäng unga invandrare med rötter i Mellanöstern.
>
> /…/

I förra veckan talade jag med fyra invandrarkillar i Rinkeby om gruppvåldtäkten och om deras syn på tjejer. Artikeln publicerades på Insidan förra fredagen.

De slog först fast att det är ett grovt brott att våldta en kvinna. Men sedan sade Hamid från Libanon så här: Det är inte lika fel att våldta en svensk tjej som att våldta en arabisk tjej. Den svenska tjejen får ju massor av hjälp efteråt, och hon har nog redan knullat. Men arabtjejen får problem med sin familj. För henne är det en stor skam att bli våldtagen. Det är viktigt att hon har kvar oskulden när hon gifter sig.«

– Han är fan dum! utbrister Nancy. Alla tjejer är lika mycket värda!

– Alla tjejer som blir våldtagna har det lika jobbigt och svårt! säger Jessica.

– Fast det är ju sant att många av oss invandrartjejer har strängare regler än vad ni svenska tjejer har, säger Leila. Vi får inte ligga med killar innan vi gifter oss. Vi ska helst sitta hemma när det är mörkt ute, och är vi borta på kvällen blir vi hämtade. Om jag var ute sent och drack mig full och kanske till och med nästan blev våldtagen skulle ju släkten verkligen undra vad jag hade hållit på med.

– Min släkt skulle också undra, säger Jessica.

Hamid och hans kompisar berättade att många invandrarkillar är tillsammans med svenska tjejer så länge de är tonåringar. Men när de sedan ska gifta sig väljer de en »riktig kvinna » från sin egen kultur.

»Så ska jag göra », sade Hamid och fortsatte: »Jag har inte så mycket respekt för svenska tjejer. Man kan säga att de blir sönderknullade. »

– Alltså han är ju fettsjuk! ropar Nancy.

De andra tre blir också förbannade.

– En tjej är en tjej, eller hur? Varifrån hon än kommer! säger Leila.

– Invandrarkillar får ju ha sex före äktenskapet. Då borde de tjejer som vill också få ha det utan att bli stämplade som billiga horor! säger Jessica.

/…/

Alla fyra märker i sin vardag den omvända rasismen, den som innebär att vissa invandrare klassar svenskar som mindervärdiga varelser.

– Jävla svenne, så säger de, berättar Jessica. Det motsvarar väl blatte ungefär. Och det är de svenska tjejerna som drabbas hårdast. För de är ju dessutom horor. Svennehoror.

– I Hjulsta, Tensta, Rinkeby och andra förorter där nästan alla är invandrare finns många killgäng som verkligen föraktar svenska tjejer – ungefär som den där Hamid, berättar Nancy.

– Värst är nog killarna från Mellanöstern, säger Jessica. Och det är ju faktiskt rasistiskt att säga att svenska tjejer är billiga horor bara för att de är ute sent eller har sex innan de gifter sig.

– Fast det är också dåligt att stämpla alla killar från Mellanöstern, tycker Leila. Jag känner många som är jätteschysta.

– Ja, alla är olika. Det finns ju ganska många svenska killar som är dumma i huvudet och har en dålig syn på tjejer, säger Malin.

– Ganska många är dessutom rasister, säger Nancy. De ser ner extra mycket på oss utländska tjejer.

– Det är inte alls bara utländska killar som våldtar tjejer, säger Jessica.

Frågan är om det var en ren tillfällighet att det var en svenska som råkade illa ut i Rissne.

Spelar den omvända rasismen in när svenska tjejer skändas av invandrare?

– Ja, jag tror det, säger Jessica.

– Invandrarkillar har inte så stor respekt för svenska tjejer, särskilt inte såna som är utmanande klädda, säger Malin. Men de tänker efter innan de ger sig på en invandrartjej, hur hon än är klädd.

Leila och Nancy sitter tysta.

Jag berättar vad en 16-årig invandrarkille i Hjulsta sade till mig i måndags:

»Jag ska aldrig göra det, jag lovar. Men om jag skulle våldta en tjej så skulle jag välja en svensk tjej, en med kort kjol och höga klackar. Svenska tjejer måste lära sig att skydda sig. De måste förstå hur vi invandrarkillar fungerar. Hur vi ser på svenska tjejer till exempel.«

Leila, Malin, Nancy och Jessica blir förbannade igen.

Fotnot: Leila, Malin, Nancy och Jessica är fingerade namn.

(*Dagens Nyheter*: 000218)

Journalisten återberättar valda delar av intervjun med pojkarna som flickorna sedan får reagera på. Den tvetydighet som fanns i pojkarnas utsagor är inte längre med. Sanningsanspråken och den konstruktiva samhällsdebatten är förformulerad av journalisten och samtidigt har föreställningen om den *invandrartäta förortens* moraliska tillstånd levererats. En mental tillslutningsprocess, som alltid handlar om att reducera tolkningsmöjligheterna i enlighet med den specifika diskursens normer, anger ramarna för vår förståelse. De plattformar varifrån de intervjuade får uttala sig är reglerade efter outtalade men bestämda positioner. De blir på något sätt bilden av sig själva. De får egentligen bara bekräfta den fastställda föreställningen om de Andra.

De två artiklarna med intervju-utdrag uppvisar ett förut-

bestämt mönster där pojkarna uttalar sina åsikter och där flickorna i någon mån med sina utsagor bekräftar dessa. Pojkarnas uttalanden får representera logiken i det brott som genomfördes i Rissne. Logik i den mening att miljön, kulturen och ursprunget fostrar brottslingar. Flickorna intygar med sina bidrag att det inte är särskilt överraskande att brottet ägt rum. Som regissör för artiklarna står journalisten och inflikar citat och leder utsagorna i rätt riktning. Ofta är journalisten osynlig. Som läsare får vi inte veta mer än de korta inlägg som görs för att leda utsagorna rätt. Flera gånger försöker flickorna nyansera den föregivna föreställningen att invandrarpojkar skulle vara särskilt benägna till sexbrott. Vid dessa tillfällen citeras brottstycken av intervjun från pojkarna och diskussionen faller på så sätt tillbaka in i det mönster som uppmanar till utsagor om den »omvända rasismen.«

Förutom att pojkar och flickor görs till främlingar för varandra, med ursprunget som det grundläggande kriteriet för särskiljandet, skapas också en geografisk distans mellan Oss och Dem. De som bor i Hjulsta, Rinkeby och Tensta och vi Andra. De görs till främlingar som är socialt och kulturellt avlägsna men ändå fysiskt och geografiskt nära och därmed farliga. (Bauman 1995:191, se även Molina 1997:211). Media framkallar bilden av den normlösa eller omoraliska förorten. I ett normlöst tillstånd, eller mer specifikt, i ett område som klassificerats som normlöst anser samhället att det är tvunget att *ingripa* och *vidta åtgärder*. Åtgärder som syftar till att disciplinera och kontrollera den oordning vi föreställer oss. Av pojkarnas utsagor finns det mest spektakulära kvar och journalisten hänvisar avslutningsvis också till en obestämd men särskild kultur. En kultur som så att säga uppstått på vägen i den alltmer begränsade meningsproduktionen. Sanningen har reducerats och blivit infogad i en förutsedd kultur som antas vara uppbyggd av de Andra, kulturens representanter, men som egentligen är en medial och journalistisk konstruktion. De intervjuade är representanter för förövarna och offret. Genom invandrarskapet, kulturen, den gemensamma rumsliga tillhörigheten och i deras egenskap att vara pojkar är det utifrån den positionen pojkarna får tala. Även »offret« uttalar sig i form av flickornas uttalanden. I egenskap av att vara flickor, potentiella offer och hemmahörande i »samma uppväxtmiljö«. Svartskallebrigadens uttalanden och symbolspråk kanske är ett försök att genom att använda sig av mediala koder komma till tals på lite andra villkor.

I de meningsutbyten som följer av händelsen i Rissne får vissa utsagor leva vidare medan andra inte anses ha någon relevans och faller i glömska. Glömskan eller minnesförlusten

framstår i det här sammanhanget som lika viktig som minnet. Det som faller i glömska eller tappas bort på vägen är en lika aktiv handling som det medierna uppmanar läsaren att bära med sig, att minnas. Mathiesen har uppmärksammat de processer som följer på varandra när medierna skildrar händelser som den i Rissne och delar in dem i fyra olika stadier eller faser. Dessa är *fokusering, utvidgning, systemskildring* och *upptrappning*. Först sker *fokuseringen* på själva händelsen alltså brottet, hur det gått till, var det skedde och så vidare. Viktigt i denna fas är att ange dragen i brottet, att fastställa vad som är karaktäristiskt för det. På det sättet identifieras brottet och händelsen får de karaktärsdrag som sedan ska följa med och ge en logik åt de kommande berättelserna. Sedan sker *utvidgningen*. En fas som ger generella och kategoriserande berättelser. Som jag ser det är den också förknippad med den tredje fasen som är *systemskildringen*. Pojkarnas utsagor ges generell karaktär och utvidgas till att handla om ungdomar i förorten. En miljö i ett system som på ett eller annat sätt antas fostra dessa föreställningar. Slutligen sker *upptrappningen*. En fas som också aktualiseras av medierna. Nu krävs än mer bevakning menar man. Den här fasen blir ofta explicit politisk och kräver handling. I det här fallet är det mot »den omvända rasismen« (Mathiesen 1985:128-131).

Förklaringen av det inträffade antas finnas i platsen, ursprunget och kulturen. Samtidigt håller ett förhållandevis nytt berättande på att ta form och möjliggöras. Att sammankoppla gruppvåldtäkter med invandrarungdomar och stigmatiserade förorter ger nya »förklaringar« till de hot och den farlighet som så länge förknippats med några av miljonprogrammets förortsmiljöer. Det finns givetvis också betydelsebärande relationer mellan det mediala utsnitt som redovisats ovan och det arkiv av texter som föregått utsagorna kring brottet i Rissne. Några av de här spåren kommer jag att följa nedan.

Känslans topografi

> Välkommen till Tensta! En infart med grovt klotter, en hård, ny betongmiljö – svår för många, inte minst för de många invandrarna. Vid rådgivningscentralen i Tensta arbetar doktor [Namn]. Han har mycket att berätta om anpassningssvårigheter och generationsbrytningar i en svensk förort 1971.
>
> (Bildtext, *Expressen* 710507)

I Kista i norra Stockholm finns morgondagens svenska företag och

> morgondagens svenska vinnare. Kista är Sveriges Silicon Valley. Miljön är kosmopolitisk. Engelska är det gemensamma arbetsspråket i många av företagen. Bortom Kista tar världen slut. En annan värld tar vid. Här ligger Husby. Också här är miljön kosmopolitisk, till och med mer än i Kista. I Husby är 51 procent av de boende invandrare. Bruten svenska är det gemensamma språket. Här finns morgondagens svenskar, men knappast morgondagens vinnare. (*Svenska Dagbladet* 960108)

Under de dryga trettio åren av reportage från Järvafältetets förortsområden återkommer formuleringar som »Skilda världar« och »En annan värld«. Innehållet i dessa olika världar har emellertid skiftat. Tidigt ställdes Norra och Södra Järvafältet mot varandra. Tensta fick med sin ofärdiga miljö och dåligt utbyggda service tjäna som ett avskräckande exempel inför byggandet av Norra Järvafältet (Husby, Akalla och senare Kista). Misstagen fick inte upprepas menade man. Särskilt Expressens representanter Olle Bengtzon och fotografen Jan Delden skildrade tidigt Tensta som ett stenbrott och en omänsklig miljö (se t.ex. Rapport Tensta). I bildmaterialet från sent 60-tal och en bit in på 70-talet dominerar miljöskildringar där småbarn antingen förgäves försöker cykla på sina cyklar eller är placerade i en omgivning av byggnadsmaterial och sprängsten. I vägen för deras framfart står grävskopor, lerhögar eller byggmaterial. En omänsklig och farlig miljö beskrivs.

> ANDERS BOR I TENSTA, ETT AV TUSENTALS BARN I STENBROTTET
>
> Anders, 5, lever farligt. Hela hans unga värld är fylld av olycksrisker. Hans föräldrar tvingas gå i ständig oro. När Expressens fotograf Jan Delden gick ut en höstdag för att skildra den nya Järvastaden fann han Anders uppklängd på ett rangligt och vasst byggstängsel. Inget kunde förmå honom att lämna sin riskabla utkikspost.
>
> Egentligen är det inte så märkligt. Byggstängslet är det enda »lekredskap« Anders har i sin nya omgivning. Det är inte heller mycket säkrare på marken. Drivor av sprängsten, med knivskarpa kanter, rostiga armeringsjärn, bräder och plankstumpar fyller varje kvadratmeter. (*Expressen* 691029)

Barnets sårbarhet och oskuldfullhet kontrasteras mot miljöns brutala, farliga och omänskliga drag. I artiklarna uppmanas politiker och planerare att besöka Tensta för att inte förorterna på Norra Järvafältet ska gå samma öde till mötes. För Tenstas del förföljer den här typen av beskrivningar området under några år. Området kallas för »grå och kall stenöken« (se t.ex.

Känslor av farlighet och otrygghet planteras in i de nybyggda, ofärdiga, miljöerna. Ett vanligt stilgrepp var att placera in barn i de ofärdiga miljöerna.
Aftonbladet 15 juni 1969. Foto: Stig Göran Nilsson, Aftonbladet Bild

Aftonbladet 690615, Expressen 711031). När Hjulsta sedan byggs och befolkas blir det inledningsvis motsatsen till Tensta. I Hjulsta fungerade allt från början och det, skriver journalisterna, är en av anledningarna till att Hjulsta är mer attraktivt. Här fanns det till exempel färdiga lekplatser redan vid inflyttningen.

> Åh, vad härligt att få en egen lägenhet med ordentligt kök och badrum, tyckte [Namn]. Vi har bott i ett hyresrum på Ekerö tidigare, så det kommer att bli en väldig skillnad.
>
> Lekplatsen mellan husen stod helt klar på inflyttningsdagen.
>
> (*Dagens Nyheter* 700924)

Av de få tidiga Hjulsta-bilderna som återfinns i bildarkiven visas bland annat pulkaåkande barn och inflyttare. Istället för en omänsklig miljö tecknas ett varierat landskap med »/…/ branta backar, plötsliga utsikter, oväntade vinklar och starka färger« (Dagens Nyheter 720316). Inledningsvis är det alltså Hjulsta som får vara den motsatta bilden av Tensta men senare, när planerna för Norra Järvafältet tar form, är det istället Husby, Akalla och Kista som övertar Hjulstas roll som Tensta och Rinkebys motpoler. Hjulsta blir anonymt och nämns sällan i pressen.

När planerna för Norra Järvafältet presenteras (Akalla,

Husby och Kista) får alltså Tensta vara den avskräckande modellen. I pressen menar man att enformigheten i arkitekturen och att människor som snabbt blir hopfösta riskerar att ta skada. Därför uttrycker kritikerna sin oro inför byggandet av Norra Järvafältet. De som sedan flyttar in i Husby menar att det är annorlunda än i Tensta »… lite annan stil«. I slutet av sjuttiotalet återkommer Husby i bildmaterialet. I artiklarna har de positiva tongångarna ersatts med mer tveksamma och oroliga kommentarer kring boendet.[2]

> Hur ska det gå för Husby? Stadsdelen som fungerade från början och hade ordentlig service redan när människorna började flytta hit 1974. I dag, bara några år efteråt, har flera viktiga servicefunktioner försvunnit. Butiksägarna känner suget från Kista centrum.
>
> (*Dagens Nyheter* 780928)

Återigen är det den bristande servicen som anges vara huvudorsak till besvikelsen. I praktiskt taget varje artikel kontrasteras det ena bostadsområdet mot det andra. De blir varandras motpoler. Dikotomierna–ofärdigt, mänskligt–omänskligt, trivsel–vantrivsel är de betydelsebärande markörerna i skildringen av förorterna. De jämförande skildringarna ger en hierarkisk indelning av de olika områdena. De är inte fastlåsta i dessa positioner men blir allt svårare att förändra. De blir sammankopplade med ett gott boende eller dåligt boende. Kanske är det därför Akalla och Hjulsta så att säga försvinner ur källmaterialet. De har inte blivit symboler för de olika polerna. De kan inte agera sinnebilder för någon av ytterligheterna. Tensta och Rinkeby blir ikonerna för det ofärdiga och problemfyllda medan Kista kommer att få statusen av ett framgångsrikt projekt.[3] 1977 publicerar Dagens Nyheter ett slags bokslut under rubriken *Järvastaden, så blev den*.

> [Namn] från Libanon och [Namn] från Vasastan i Stockholm är två av de sextio tusen människor som bor i den nya Järvastaden i norra Stockholm.
>
> Få förorter har fått så mycket skäll som Tensta, där [Namn: kvinnan från Libanon] bor.

---

2 För en genomgång av Husbys arkitektur och boendemiljö hänvisar jag till Elisabeth Lilja som skriver om Husby i sin bok *Den ifrågasatta förorten. Identitet och tillhörighet i moderna förorter* utifrån bland annat ett intervjumaterial.

3 Vad gäller Husby skiftar det från positiva omdömen till mer negativa. Denna förändring är märkbar under slutet av 70-talet

> Få förorter har fått så mycket beröm som Husby-Akalla, där [Namn: kvinnan från Stockholm] bor.
>
> Två olika världar som ligger mitt emot varandra på Järvafältet.
>
> Tensta byggdes när det var bostadsbrist i Stockholm, Husby när tusentals lägenheter stod tomma. Tensta är förorten som nästan ingenting har satsats på. Husby-Akalla har blivit en »drömförort med den perfekta servicen«.
>
> I Tensta är socialbidragstagarna många, i Husby-Akalla få.
>
> Är man invandrare är det lätt att hamna i Tensta. Men svårt att få lägenhet i Husby-Akalla.
>
> Problemen i Tensta är svåra och växer snabbt. På ytan är Husby-Akalla en »välartad och lugn« förort. Men de vanliga förortsproblemen finns också här.
>
> (*Dagens Nyheter* 770107)

Sakta men säkert byggs den osynliga men alltmer befästa muren upp som ska få fungera som avskiljare mellan de olika världarna. Under tidigt sjuttiotal börjar den arbetslöse, invandraren, missbrukaren och bidragstagaren bli viktiga komponenter i denna mur. I litteraturen blir förorten en »avstjälpningsplats« för de sociala problem som de olika kategorierna antas medföra (jfr Forsman 1993:308). I pressen kallar man det istället »förslumning« och att den hotar att breda ut sig (Aftonbladet 730327–29). I den retoriska skildringen av Tensta är maskinerna, byggmaterialet och det ofärdiga utbytt mot det skräpiga och oordnade.

Den 12 januari kommer del två av »Järvastaden – så blev den«. Här beskriver socialarbetarna situationen både för de boende i Tensta och för sin egen arbetssituation. De sammanför den skadliga miljön med en tendens till ökad kriminalitet och jämför med det amerikanska gettot.

> Tensta ger människorna en grym stämpel: »Måste du leva här kan du inte vara särskilt mycket värd«. Bor man i Tensta skäms man. Säger kanske att man bor i Spånga
>
> – Människorna här kommer ofta ofrivilligt från andra länder och den svenska glesbygden. Tillvaron i Tensta är inte bara annorlunda. Den är svår att förstå och därför svår att skapa sig en identitet i. Den känsla av förvirring som många – särskilt invandrare – har, och känslan av att vara »dålig« skapar hat. Hat både mot en själv och mot andra.
>
> Det hatet växer nu i Tensta. /…/
>
> (*Dagens Nyheter* 770112)

Utsagorna ledsagas av den »mellanposition« som socialsekreterarna utgör. Som vittnen inför en ohållbar utveckling bidrar

utsagorna till att ge bilden av en skrämmande värld och ett allt farligare samhälle. Socialarbetarna är tyngda av den hårda arbetsbelastningen. De orkar ofta inte arbeta kvar. Liknande artiklar återfinns och återkommer med ojämna mellanrum i såväl Aftonbladet, Dagens Nyheter som Expressen.

> Tensta centrum är obeskrivligt nedskräpat. Drivor av bråte, papper, plast och tomburkar. Och i allt skräpet även vilsna och utslagna människor som raglar omkring eller ramlat och somnat mitt på torget.
> /…/
> Socialassistenterna orkar inte ta hand om alla som dras ner i sörjan. De är alltför få och orkar inte mer.
>
> (*Expressen* 780524)

Texten ledsagas med en bild av ett skräpigt centrum där barnen åker rullbräda (se vidare kapitlet »Förortsdiskursen i bilder«). Den andra bilden visar hur människor passerar en man som ligger utslagen på gågatan. De tre personer som passerar honom verkar inte vilja ingripa.

Nu är inte bara den fysiska miljön farlig utan även människorna skildras som problem och potentiella faror. Miljön har fostrat eller riskerar att fostra omoraliska människor. Den utslagne mannen är i sig själv en bekräftelse på en dålig miljö medan de kvinnor som skildras som om de inte bryr sig intygar den omoraliska rumsligheten som förortslandskapet skapar. Återigen är det anonymiteten som finns där som en förutsättning för dessa representationer. Människor görs till främlingar inför varandra. De är ansiktslösa och bortvända från såväl fotografens lins som journalistens skildringar. Det gäller inte bara de dramatiska texter som citatet ovan är ett exempel på utan är en allmän representationsform av människorna i förortsmiljön. Trots att fotografens bilder är snabba ögonblicksbilder eller »snapshots« är det samma bild som tas, om och om igen. Motiven är de samma. Ryggtavlor av unga kvinnor som drar barnvagnar eller miljöer helt befriade från människor. Ögonblicket är en frusen och komprimerad tid som varken kan säga något om vad som hände innan eller vad som kommer att hända efteråt. Det ligger hos betraktaren att ana. När samma ögonblick ständigt återges och repriseras bildas en tidlös, generell och alltid giltig bild av den anonyma och främmande förorten. I en arkitektur där ingen egentligen kan höra hemma med tanke på att det så ofta omtalats som omänskligt. I dessa bilder av arkitekturen visas sällan människor. Det är tomma miljöer. I de fall de ändå finns där, människorna, är de placerade på en parkbänk, som om de bara finns där för

Det här är den bild i bildmaterialet som tydligast pekar på förortens moraliska förfall. I bildtexten: »Till det hårt nerskräpade Tensta centrum dras vilsna och utslagna, som raglar omkring mellan butikerna eller faller och somnar mitt på torget.«
Expressen 24 maj 1978 Foto: Jan Delden, Pressens Bild

att visa på storskaligheten i arkitekturen eller på väg bort från kameran. Det gör människan anonym och till en främling.[4] Här börjar arkitekturen och de perspektiv ur vilka människorna skildras bli delar i samma diskurs och löper in i samma system både genom sina motsatta *egenskaper* och genom sina kännetecknande *likheter*. Förorterna Husby, Tensta, Rinkeby framställs som tomma och anonyma i sin storskalighet och i det här opersonliga rummet placeras den passiva invandraren in. Görs lika anonym som arkitekturen och utan egentlig handlingskraft (t.ex. i artiklar om »bidragsberoende« och »arbetslöshet«). Det andra temat är att göra bilden mångkulturell och exotisk och på det sättet föra in den avvikelse som invandraren utgör i det rationella arkitektoniska formspråket. Främlingen, den utslagne eller senare kategorin invandrare, finns där för rekvisita för berättelsen.

Diskursen om förorten som en farlig miljö planteras eller

4 Se t.ex. Jerker Söderlind & Per Skoglund *Stockholms satelliter* (2000).

formeras under 60- och 70-talen men då handlade det främst om den fysiska omgivningen. I slutet av sjuttiotalet är det en annan farlighet som börjar bli förbunden med de människor som bor där och särskilt med ungdomarna. En farlighet som är sammankopplad med en inre miljö kopplad till moral konstrueras och en förortskaraktär börjar ta form i dagspressen. Jag kan inte visa en logisk händelsekedja där det yttre landskapet med smuts och oordning transformeras och blir liktydig med människorna, alltså att människornas tillskrivna moraliska egenskaper blir synonyma med förortslandskapet, men jag menar att beskrivningarna av den omänskliga miljön möjliggör skildringar av en social terräng som sammankopplar element från människans tillskrivna egenskaper och den miljö som förorten antas representera.

> Från Husbys hyreshus blickar socialbidragstagare rakt in i motorn i svensk ekonomi. Men visionen är att tillväxten i Kista ska gynna även dem. Husbys långtidsarbetslösa och socialbidragstagare går kortare kurser som ger omedelbara jobb på företag som Ericsson och IBM. (*Svenska Dagbladet* 000706)

Kontrasterna mellan bostadsområdena synliggörs, som jag visat ovan, i nästan varje artikel. Beroende av vilken nivå som journalisten valt att skildra presenteras den Andra världen som kuliss åt berättelsen. Husby får vara fonden och avvikelsen i förhållande till Kista. Skildringar från Kista har alltid, ända från planeringsskedet, beskrivit pionjären och nybyggaren. Gemensamt för såväl pionjären som nybyggaren är att det ges möjlighet att konstruera, inreda och fantisera för framtiden.

Vid inflyttningen till det nya området var det inledningsvis människorna som beskrevs som föregångare och bröt mark men snart blev det företagen och arbetarna som fick representera framtiden. Det skapades en metaforik kring arbetets och företagens Kista.

> DU SKÖNA NYA VÄRLD
> /…/
> Här ute är andan ung, entusiastisk och saklig. Ingenjörer pratar inte om det förflutna. Det är framtiden som gäller.
> /…/ (*Dagens Nyheter* 870920)

Så inleds ett stort reportage om Kista och de ingenjörer och säljare som arbetar i området. De beskrivs som »frontkämpar« med visioner för framtiden. Inget är statiskt eller stillastående utan det är möjligheterna som står i centrum. En retorik har

Bildtexten säger: »I Kista vimlar det av skyways, ljusgårdar, glastak och annan visionär arkitektur som tar framtiden i famn.«
Foto: Håkan Lindgren, Pressens Bild

konstruerats kring mobilitet, dynamik, tillväxt och kulturella arenor. Även här bildar arkitekturen en kuliss åt beskrivningarna. Tunnelbanespåren som löper ovan mark och inglasade »skyways« förbinder huskropparna med varandra. Bilder på arkitekturen blir ett sätt att fånga, illustrera och rama in framtidsbeskrivningarna.

Hittills har det till stor del handlat om tidningarnas oförmåga att framställa nyanser, hur tidningarna genom sina skildringar skapar skenbara men påtagliga geografiskt identifierbara zoner. Vidare har jag diskuterat hur känslan inför främlingen, invandraren, skapas i pressen. Det har handlat om hur vissa tillskrivna utmärkande tecken får representera den Andre. Mediernas beskrivningar av Kista handlar inte i första hand om människorna utan om tecknen, och de känslor som kan förbindas med dessa. Det är inte de som bor i Kista som förknippas med de arkitektoniska och högteknologiska symbolerna utan det är företagen. I förgrunden för beskrivningarna står inte längre den autentiska kulturen eller det genuina i en kulturyttring. Egentligen är mediernas skildringar av Kistas företags-

park lika nyansfattig men det representativa symbolsystemet är mer sammanvävt med företagens ofta medvetna bildskapande och därför går massmedierna i många fall företagens ärende. Meningsproduktionen är sammanflätad mellan fler aktörer. Kista är för politikern på nationell nivå ett bra exempel på svensk företagsamhet och utveckling. För den regionale politikern framställs Kista som den framtid till vilken de ska sätta sin tilltro till. Kista ska »smitta av sig« till de andra förorterna på Järvafältet (Dagens Nyheter 000118).

Det handlar för företagens del om att skapa ett sceneri som inte behöver vara direkt överblickbart eller definierat utan mer ett sceneri för fantasin. Med massmediernas hjälp är det ett *gränsland* som tecknas. Här är de betydelsebärande tecknens utmärkande drag samlade kring föreställningar om rörelse, drömmar och en aldrig avtagande utveckling. Utsagor som gör att Kista får representera och vara *magnet, motor, dynamiskt, kreativt* och *konkurrenskraftigt*. Miljön är internationell (inte mångkulturell). I Stadsledningskontorets förslag till Kistas framtid skriver man:

> This proposal for the future is based upon a number of demands, desires, and expectations, including plans and project ideas that participants have put forward. The focus of this project is the creation of a platform that will lead to commercial development, and the development of the diversity inherent in Järva, so that it becomes a contributing factor in the international competitiveness of Kista Science City. If we are successful, all of Järva will come to be seen as one giant Science City. (Stadsledningskontoret, Stockholmsstad 2000, uppl. 3)

Kista har aktivt sökt sig till vad som betecknas som gränslandet eller gränsstaden. Det har sin motsvarighet i den amerikanska föreställningen om och skapandet av Edge Cities som Joel Garreau, själv journalist, skriver i sin bok *Edge city – Life on the new frontier*.[5] Garreau menar att några av de betecknande elementen för en gränsstad är att befolkningen ökar under vardagarna i och med att arbetsdagen börjar: att de arbeten som finns i gränsstaden kan hänvisas till IT-sektorn, att det är ett regionalt centrum inom staden. I den amerikanska kontexten är det, enligt Garreau, ett försök att skapa och inreda ett hem. För företagens Kista är det framförallt medvetenheten om bety-

5 Gränsen som metafor för såväl en geografi som föreställning har kommit att användas flitigt av såväl antropologer, etnologer och stadsplanerare. För en mer utförlig diskussion hänvisar jag till Nan Ellin som beskriver detta i sin bok *Postmodern Urbanism*.

delsen att knyta de rätta symbolerna till sig som är mest framträdande. Man vill tillhöra den mytologi som skapas i Kista.

En annan viktig del i gränsstaden är att den aldrig är färdig. Det är ständigt nya projekt, idéer och planer. Det finns alltid möjlighet att rekonstruera och förnya de geografiska föreställningarna. Det vill säga att skapa nya förutsättningar för tanken och ge de *flytande signifikanterna* ett specifikt innehåll.[6] Till det används kanske främst reklamen men även dagspressens skildringar bidrar till diskursen om Kista. Det är Stadsledningskontoret också medvetet om när de talar om att Järva kan komma att *betraktas som* en vetenskapsstad. Ikonerna är det som skapar identiteten, mytologin och positionen som en gränsstad och ett löfte om utveckling. Bilden av Kista *föregår* på det sättet verkligheten, istället för att endast vara en spegling eller reflektion av den. Bilden av framtiden frammanas (jfr Berg & Löfgren 2000). I frammanandet blir landskapsscenerier och tydliga symboler viktiga markörer för föreställningarna, vilket Olalquiaga noterat.

> In a poetic condensation, history has been replaced by geography, stories by maps, memories by scenarios. We no longer perceive ourselves as continuity but as location, or rather dislocation in the urban/suburban cosmos. Past and future have been exchanged for icons: photos, postcards, and films cover their loss.
>
> (Olalquiaga, 1992:93)

Som ett led i symbolskapandet byggs *Kista Science Park* med *Kista Science Tower* som ett utropstecken för de värden som ska planteras in och befästas i landskapet. *Kista Science Tower* ska bli 32 våningar högt när det står klart under 2002. På Internet går det att följa bygget via webbkameror. Där finns planskisser och stiliserade bilder över tornet[7] Kring tornet formuleras värden och förhoppningar om framtiden. Jämförelser med New York görs och Järvafältet skulle kunna bli ett Central Park (Se Dagens Nyheter 000118). Annars är det oftast Silicon Valley som är den jämförande storheten. Samma budskap repriseras och som huvudförlaga är bland annat artikeln i tidningen *Wired* där de stora vetenskapsområdena i världen (Sci-

---

6 Flytande signifikanter refererar till den kamp om betydelsefulla symboler och metaforer som förs mellan olika diskurser. (Se Laclau & Mouffe 1985)

7 http://www.kistasciencepark.org/ (2001-07-10), http://www.kistasciencetower.com/ (2001-07-10). Se även tidningen *Competence* http://www.competencekista.com/ (2001-07-10).

ence Parks) listas och rangordnas och där Kista fått en framskjuten placering (Wired 000708).[8] Det är inte i första hand människor som beskrivs utan det är skapandet av en kreativ miljö och utifrån den ska människor kunna utveckla sig själva och de företag de arbetar i. Tornet ska bli en blickpunkt och vara »/…/ som en symbol för framtidstro och tekniskt »know how«« (Expressen 000424). Genom arkitekturen ska framtids- och utvecklingskänslor materialiseras.

> /…/
> Kista Science Park har dessutom ambitionen att fortsätta utveckla området i än snabbare takt. Att världen är fascinerad går inte att ta miste på. Positiva omdömen haglar, oavsett om du frågar företagen själva eller utomstående experter och facktidskrifter. Området är ett unikt centrum för svensk IT-forskning. Ett centrum som är av nationellt intresse, då utvecklingen i Kista ger positiva effekter för hela vårt land.
> (http://www.kistasciencetower.com/swe/kista_park/index.html 2001-07-11)

Omdömen, rankning och prognoser bildar scenerier för framtiden. Som mantra upprepas jämförelsen med Silicon Valley och den rankning som genomförts i *Wired*. Här finns strategier för kultur, geografi och fantasi. Fantasin (kopplat till drömmen och visionen) har en bestämd rörelseriktning, en kurs som ska peka uppåt och framåt. Det framstår som om det är viktigt att skapa rätt känslor för Kista. Känsloföreställningar som genom att de omtalas som troliga, sannolika och önskvärda i sig själva ska kunna realiseras. Vetenskapstornet ska visualisera drömmarna för såväl Kistaborna som omgivningen. Det framställs som om alla ska vara med och dela på drömmen. Kanske är det därför som visionen är oskarp i kanterna och svår att definiera. För i samma ögonblick som visionen tar en fast form och materialiseras är det alltid någon som utesluts.[9]

Här blir det intressanta att fråga sig vilka drömmar som är tillåtna och vilka känslor som medierna och företagen vill framkalla? De diffusa och oskarpa bilderna på Internet ger känslan av hastighet och upptagenhet men också koncentration. Ryggtavlorna av kavajbeklädda människor som går bort från läsarens blickfång ger inte samma associationer som de ryggtavlor i Tensta och Rinkeby som skulle visa förortens ano-

8 Kista nämns också i *Newsweek* (000207, 000306).

9 Resonemanget ovan är till stora delar hämtat från *Invoking a transnational metropolis. The making of the Øresund region* Olof Berg, Anders Linde-Laursen, Orvar Löfgren (red.)

nymitet. Den genrebilden av höghus avbildade ur grodperspektiv som får proportionerna att framstå som omänskliga med sin höjd i Tensta är med Kista Science Tower istället ett bevis på utveckling och en strävan. Digitaliserade bilder visar det tänkta tornet som skjuter upp mot himlen. Istället för att de avbildade blir offer är det aldrig meningen att de ska vara subjekt utan bara en illustration på en framgångsrik individ, en dröm. Tornet blir ett tecken och införlivas i berättelser om framtiden. Det unika är alltså inte tecknet i sig utan det är den omgivning i vilken tecknet är infogad som gör det unikt. Om det är så, som Jameson menar, att kulturer (och tecken) i allt större utsträckning konsumeras bör det någonstans vara av vikt att undersöka vilken »valuta« som ska användas, vad som krävs för att tillhöra och ingå i den gemenskap som uttrycks i beskrivningarna av den normerande diskursen (se Jameson 1991). Vad ska man ansluta sig till? Vilka drömmar ska frammanas? Vilka känslor ska man förnimma och vilka subjektpositioner är möjliga i den här kontexten? Diskursen om Kista signalerar något annat än en fysisk geografi. Identiteten är inte längre lika markbunden som i de kringliggande förortsområdena. När skildringarna så att säga lyfts från marken ges ett större handlingsutrymme för såväl identiteten som beskrivningarna. Utsagorna kan kopplas till något annat än en geografi och som inte med nödvändighet ger associationer och sammankopplingar till en organisk eller markbunden identitet. Ursprunget, rötterna och talet om det genuina är inte det betydelsebärande i dessa utsagor. Det betyder varken att det är bättre eller sämre men att det är betydligt svårare att avtäcka diskursen när Kista framställs som förebild och upplevs som en normerande och attraktiv modell. Alla drömmer vi mer eller mindre om framtiden, vill utvecklas och så vidare. Kanske är det just det som är kännetecknande för framtidsdiskursen. Att den kan upplevas som attraktivt och eftersträvansvärt men just genom att den förmedlas som känslor och inte som information gör att budskapet eller visionen aldrig behöver definieras och göras slutgiltig. Visionen ges bara en riktning mot framtiden. Därför kan pionjären alltid hitta en plats för sin dröm, villkoret är att *han* är just en pionjär, innovatör och trogen framtiden.

> Kista som sökord på Internet ger många träffar, de flesta begravningsbyråer och diktverk om livets förgänglighet. Och vissa säger att Kista är en stendöd öken och bara en massa tråkiga 70-talskontorsbyggnader, men att stiga av t-banestationens rulltrappa och ut i Kista centrum kan vara lite som att efter en lång och torr resa mellan stjärnsystemen kliva in i en rymdbar där en tre-

> hövdad neongrön sak med 14 armar och sjögräsvajande antenner på skallarna frågar efter eld och du bjuder upp en dam med fyra ljusblå munnar och sprakande tomtebloss i elefantöronen som du hela tiden snubblar över för att de släpar i golvet. Är man på det humöret och solen skiner och det är lunchrusning en av de första försommardagarna är det lite Star Wars-känsla över Kista. Från alla håll och kanter rinner folk till och blandas och i det inbyggda centrumet trängs snubben med slipshållare och manschettknappar med trasiga jeans gympadojor pumps kjolar dräkter slöjor blöjor piercade ansikten, datanördblekansikten och den pappalediga kurdens barnvagn. Här möter man offentlig sektor-människor som vänt den bulgariska byråkratitraditionen ryggen, som bärs fram av visionen om det mestas möjlighet. Trots att det var 25 år sedan de första nybyggarkaravanerna började rulla nordvästerut är den rådande stämningen att det fortfarande finns mycket obruten mark att bygga framtiden på. En framtid för alla. Ett partaj där alla ska få partaja. Ja, ta mig tusan. Här finns mixern och de råvaror – inte minst pengar och exotiska kryddor – som krävs för det verkliga cross country-köket. Tequila!
>
> (*Svenska Dagbladet* 990527)

I medierna trängs pionjären nu med bilden av det mångkulturella och försöken att få den mångkulturelle Andre att ge av sig själv. I syfte att utnyttja delar av den Andres tillskrivna kultur (se vidare *Om det mångkulturella och den Andres förvandling*). Artikeln fortsätter med den nästan obligatoriska skildringen av den Andra världen. Den värld som ska införlivas i normen:

> Kistas egen Berlinmur
>
> Men ännu råder segregationen. Det är i princip bara i det inbyggda Kista centrum som världarna möts, eller snarare stöter på varandra. Tunnelbanespåret och Hanstavägen kan liknas vid Kistas egen Berlinmur – på ena sidan bor de nyligen invandrade, på andra sidan jobbar vi andra. Och stiger du av rulltrappan vid den blå linjens ändstation och ut i Akalla och snackar med [Namn, Namn och Namn] är det en annan bild, en annan värld du kliver in i. /…/ (*Svenska Dagbladet* 990527)

Den avlägsna närheten

> The city as we imagine it, the soft city of illusion, myth and aspiration, nightmare, is maybe more real, than the hard city one can locate on maps in statistics, in monographs on urban sociology and demography and architecture.
>
> (*Raban* 1998:4)

Skildringar som ger upphov till fantasier, mytologier och förtätade betydelser produceras dagligen i pressen. I dag är det tydligast kring förorterna Kista, Rinkeby, Tensta och Husby. Arbetets Kista beskrivs som *magnet, motor, dynamiskt, kreativt* och *konkurrenskraftigt* medan i och kring Rinkeby, Tensta och Husby finns *murar, klyftor* (sociala och ekonomiska), det är *en annan värld*. Det arbetande Kista är rörligt och företagsamt medan Husby, Tensta och Rinkeby är passivt och stillastående i de fall som man inte är mångkulturell och kan fungera som en *kulturell injektion* till omgivningen. Som en källa ur vilken en omgivning kan hämta sin inspiration. Det har skapats en metaforik kring Järvafältets bostadsområden som gör de olika områdena igenkännbara. Retoriken känns igen från andra miljonprogramsområden.

Citatet ovan av Jonathan Raban har inspirerat mig i det här avsnittet. Olika mytologier och illusioner byggs upp i pressen genom ett berättande. Men som jag kommer att visa senare är också talet om den stad som representeras genom fakta, rapporter och kartor viktiga i frammanandet av de fantasier som förläggs till de olika förorterna. I detta avsnitt handlar det främst om berättelser som ligger utanför kartan och statistiken, det som tolkas och förstås genom förortsskildringarna men som aldrig uttalas explicit men ändå finns där som tysta förutsättningar. Det är i dessa tolkningar mytologierna bekräftas. Fantasin kan i en bemärkelse inte skiljas från verkligheten. För det är med fantasin eller föreställningen som erfarenhet som vi som inte bor i Tensta eller arbetar i Kista kan relatera till områdena (jfr O'Dell 1997:57, se även Appadurai 1991). Berättelserna om förortsmiljöerna framförs som dramer och ger påtagliga känslor av främlingskap och hot. Det ständiga uppförandet och talet om annorlundaheten gör att man till slut förväxlar fiktionen med erfarenheten. Som läsare och betraktare av de Andra kommer mytologin att aktualiseras som en obehaglig känsla. Den känsla av ängslan som går igenom kroppen när jag går igenom centrum vid ett tillfälligt besök i Rinkeby. En ängslan som gör att jag blir uppmärksam på omgivningen och letar tänkbara hot. Den känslan kan jag inte härleda och förklara uppkomsten till på något annat än att den är ett resultat av de dramatiska och våldsamma skildringarna om förorten.

Med betraktandet sker automatiskt en distansering. Distanseringen sker för att vi i någon mån ska kunna bemästra våra intryck och samtidigt växer längtan att få en överblick, för att på något sätt möjliggöra en klassificering och ringa in det okända. Behovet av att kunna överblicka har Per Forsman noterat i *Det gamla och det nya bygget*. Han kopplar just överblicken till miljonprogrammets avbildade förebilder. »På de modeller där Den Nya Staden ställdes ut en gång i tiden, i centrum för en porträttsamling av folkhemsbyggmästare, var ofta ett flygplan avbildat, svävande över huskropparna. Som om de var avsedda att betraktas just så: i fågelperspektiv« (Forsman 1993:307). Flygfotot och statistiken – alltså viljan att få överblick – ingår i samma teknologi. De producerar det tvådimensionella perspektivet. Det här förhållandet slätar ut rummet så att områden kan ringas in och bli läsbara. De har också det gemensamt att det avbildade ses ovanifrån.

Staden har genom att representeras genom flygfoton och stadsplanerarnas kartor skapat tvådimensionella ytor. De är representationer som ger överblick och läsbarhet och som samtidigt beskär stadens olika rumsliga praktiker. De beskrivande skildringarna kan också sägas framkalla en avlägsen närhet eller en anonym intimitet där betraktaren alltid är anonym och den/det som betraktas skildras på ett vad som verkar vara närgånget sätt. Men oftast är det stereotypt och upprätthåller avstånden mellan Oss och Dem, betraktaren och den som betraktas – subjektet och objektet.

> Ljudet från en högt uppskruvad stereo får oss att vända intresset mot ett av höghusen. Dessa väldiga hyreskaserner som lätt kan uppfattas som hemlighetsfullt ruvande där de i regelbundna formationer skjuter upp från markytan. Ett överväldigande antal upplysta fönster blickar likt jättelika fasettögon ut i kvällsmörkret – ett myller av ljus som till sin karaktär och mängd skiftar från hus till hus./…/
>
> Låt oss i form av osynliga observatörer – obundna av tid och rum – smyga in i, låt oss säja, tio stycken helt slumpmässigt utvalda lägenheter i ett av dessa bostadskomplex och iaktta vad som egentligen sker bakom den anonyma fasaden just denna oktoberkväll. (*Eriksson* 1979:5-6)

Läsaren får komma in till familjerna i höghuset och betrakta deras anonyma och hemliga men samtidigt välkända och omskrivna liv. I skönlitteraturen är den här typen av skildringar relativt vanliga. Föreställningen om miljonprogramsförorten som anonym var etablerad redan under 1970-talet. Anonymiteten var en framträdande aspekt i den kritik som formulera-

des mot de nybyggda områdena. Det var en omänsklig miljö menade man, vilket sannolikt gjorde det möjligt med ingresser som den Eriksson gör ovan. Anonymitet och det främmande är delar i samma diskurs. Det vi anser vara anonymt, opersonligt och okänt är automatiskt också obekant och främmande.

I förortsskildringarna är det ofta något spännande och dramatiskt som sker. Musiken, brotten och den tillskrivna annorlundaheten i förhållande till omgivningen är element i diskursen om människorna i förorten som några andra och landskapet som något annat. Kanske är det mest explicit genom musikrecensionerna.

> /…/ Muntlig dikt existerar aldrig som fixerad text. Den känns igen på stereotypa formler som sångaren improviserar utifrån – den snabbfotade hjälten Akilles hos Homeros eller kappan så blå i våra folkvisor. Eller hej vad hände mannen i Petters nummer. Det är en teknik som tar tid att lära sig. Den försvinner när samhället alfabetiseras. För att bli riktigt skicklig bör man vara analfabet. Vilket möjligen är lite skrämmande med tanke på att vi fått en modern släkting mitt ibland oss. Å andra sidan är det givetvis oerhört fascinerande.
>
> Samma sak har hänt gång på gång i högkulturernas utmarker. /…/ Nu tror jag väl knappast att svensk rapping är inledningen till en ny litterär tradition på Rinkebysvenska eller att Ayos texter kommer att studeras av framtida filologer som mönster för hur det nya språket ska skrivas. Än mindre är det önskvärt med ett sånt traditionsbrott. Men utöver de historiskt märkliga parallellerna och rent litterära nöjet bör vi vara tacksamma för att den här sortens språkbruk bevaras och blir möjligt att använda.
>
> (*Finanstidningen* 000216)

Musiken blir också en del av det primitiva. I en utmark kan vi projicera och förlägga våra fantasier. I ett socialt rum som givits karaktären av att vara annorlunda, utanför och främmande blir det möjligt att tillskriva det exotiska estetiska kvaliteter (jfr Ristilammi 1998). Kvaliteter som vi som är utanför kan beskåda och lyssna till, som ett nöje. Samtidigt är det farligt och hotfullt att något existerar som vi inte har riktig inblick i eller överblick över. Dessa skildringar är ofta svåra att analysera, det finns inget direkt att »ta på« utan det är mer en känsla av att det är en annan berättelse än den man är van vid. Det är som om journalisten beskriver ett särdrag som kan hänvisas till naturen, eller för att göra kopplingen till den postkoloniala teorin, det ociviliserade.

> /…/
> På läktaren där vi står är det papporna som hörs och väsnas. Lille Johan smyger sig upp mellan publikleden, formar händerna till en tratt och viskar flinande »domarjävel«. Han imiterar de vuxna. Här på de invandrartäta läktarraderna är det familjefäderna som skriker ut sina aggressioner. Tonåringarna står i större klungor några avsatser ner och för reflexmässigt små tunna och smala nötter till munnen; utvunna ur melon, sedan stekta och saltade.
>
> Pojkarna är lugna och beskedliga och utgör en skarp kontrast till jämngamla anhängare i Stockholmslagen Djurgården, Hammarby och AIK vars hela existens nuförtiden verkar gå ut på att hata. Flickorna står bredvid, är tunt klädda och verkar alltid ha ett leende till övers. /…/
>
> (*Svenska Dagbladet* 970601)

Det som gjorde att jag hakade upp mig på det stycket var ordet »utvunna« men jag kunde inte gå vidare. Sedan provade jag att, som Ylva Brune gjort, »översätta« texten (jfr Brune 1998b). Alltså att byta ut de ord som pekar mot det avvikande och ersätta dem med normens seder och bruk: »Här på de svensktäta läktarraderna är det familjefäderna som skriker ut sina aggressioner. Tonåringarna står i större klungor några avsatser ner och för reflexmässigt små tunna och smala chips till munnen; utvunna ur potatis, sedan friterade och saltade.« Med en sådan översättning blir originalet tydligt och mina associationer kopplas till att det är något primitivt som skildras i tidningsreportaget. Det primitiva ligger i själva görandet, de beskrivna känslostämningarna och vad de Andra utstrålar.

Triviala vanor blir mystiska och lite märkliga i beskrivningen av de Andra. I skildringarna upprepas det säregna i kulturen mer eller mindre uttalat. Vi kommer inte »närmare« de Andra utan distanseras ytterligare genom själva betraktandet.

> Det krävs också att man besitter en hel del kulturförståelse och kan ta sig förbi språkbarriärer på flera plan. Inte minst i kontakten med föräldrarna berättar [Namn]. Ibland när vi tar upp med föräldrar att deras barn inte sköter sig, säger de: Ni får slå dem. Vi försöker förklara att vi varken vill eller kan göra det. Men det är det språket som vissa elever är vana vid. Att prata, resonera och argumentera sig fram till saker har ingen effekt på dem. Många är vana vid att gränser sitter i det yttre. De beter sig tills de känner rent fysiskt att de gjort fel, säger han.
>
> (*Nya Dagen* 000418)

Dokumentär fiktion

Aftonbladet publicerar med början den 26 december 1989 en artikelserie om Rinkeby. Under 9 dagar publiceras reportage som rör sig kring olika teman. Jag tänker försöka visa med vilken effektivitet som ett annorlunda landskap skildras och reproduceras genom dessa artiklar. »Kunskapen« om Rinkeby som en problemfylld förort finns redan, annars skulle inte tidningen annonsera serien som en dokumentär utan som en nyhet. Karaktären av dokumentär antyder ett mycket fastare och stabilare förhållande än om det vore nyheter som skulle återges. Det är nio artiklar som ska avspegla livet i Rinkeby och avtäcka fördomarna om Rinkeby.

Chefredaktören inleder reportageserien med rubriken »Om jag säger Rinkeby. Vad tänker du då på?« Det är formulerat som en fråga men läsaren hinner inte fundera på den innan svaret ges.

> Då tänker du på våld och värstingar och du tänker nog en och annan tanke som du inte vill säga högt.
> /…/
> Vad är sant och vad är falskt?
> Aftonbladet sände dit tre reportrar och en fotograf. De kom inte hem efter två timmar. De stannade i tre veckor.
> De träffade värstingen som var barnsoldat i Beirut; de åkte piketbil med polisen på jakt efter våldet; de letade sig ner i en källare och fann hundratals knäfallande män vända mot Mekka.
> De sökte upp kvinnorna: två minuter över fyra en morgon mötte de Rinkebys galna mödrar och till sist fann de invandrarkvinnorna, de skygga, kuvade kvinnorna i männens Rinkeby.
> (*Aftonbladet* 891226)

Ingressen fungerar som en slags sammanfattning och koncentrat till artikeln, i det här fallet reportageserien. Inte sällan är det här i ingressen det mest uppseendeväckande presenteras för att sedan dyka upp senare i artikeln igen. Man kan säga att de fungerar som en iscensättning för läsaren. På några rader gäller det att fånga läsarens intresse och ge förutsättningarna för dramat. Man sätter ramarna eller inreder scenen och till det har journalisten en bestämd repertoar av verktyg. Verktygen består i den mytologi som skapats kring Rinkeby. Det *farliga, mystiska, hotfulla, aggressiva* och *manliga* är signifikanter, eller markörer, för den ena metaforiken. Signifikanterna för den andra mytologin, som är svårare att komma åt och avgränsa, handlar mer om *känslan, engagemanget, mångkulturen* och *offren*. Inga av dessa andra signifikanter verkar passa särskilt bra in i en ingress, förutom offret. Den dubbla tematiken är

genomgående i reportageserien och blandas i samma artikel. Den första kategorin av karaktäriserande ord som återfinns i ingresserna är kopplade till bilderna. Dessa betecknande eller utmärkande ord ingår och omgärdas av betydelser i en gemensam tematik och får sin betydelse i relation till varandra. Orden blir centrala i myten om den stigmatiserade förorten. De är byggstenarna i den kategori där de/det Andra är placerade och bildar en *semantisk täthet* (jfr Winter-Jørgensen & Philips 2000:171, Hastrup 1992:38). Den andra tematiken tillhör den påstådda ambitionen att avtäcka fördomarna om Rinkeby.

Nedan följer en diskussion utifrån några av artiklarna och då speciellt ingresserna, som publiceras mellan 891226 och 900104.

> 891226
> [Namn] är svartskalle.
> Turk
> Han bor i Rinkeby, Sveriges mest kända förort. När du vänder blad stirrar han dig rakt i ansiktet. Han ser ganska stöddig ut. /…/

Med solglasögon som skymmer ögonen och en min som inte röjer några känslor utan framförallt utstrålar överlägsenhet sitter han och ser ned på läsaren. Den turkiska flaggan är placerad framför honom på bordet. Det är en närbild tagen underifrån och som svårligen låter sig tolkas som något annat än ett hot. Det är bara antydningar och som vanligt inget konkret men man måste fråga sig vilka komponenter som är med och ger läsaren verktygen att avkoda bilden. Vår uppfattning om flaggan som den dominerande nationella symbolen och att den inte är svensk, trots att Rinkeby ligger i Sverige, ger signaler om hotet mot *vår* nation. Samtidigt ger det en geografisk identifikation till Rinkeby som ett icke-svenskt område som kan hänvisas till dikotomin *här* och *där*. Där ute i Rinkeby händer eller finns något som inte rör mig (läsaren) och som därför är isolerat.

> 891227
> Polispiketen från Stockholm rullar sakta in på torget. Ingen kliver ur. Poliserna är några av de få utifrån som vågar sig hit. För vanligt folk har hört så mycket hemskt:
> »Rinkeby – invandrargettot där våld och värstingar härskar.«
> Är det så? Här är vår rapport.
> I tre veckor har vi bott här nu.
> I denna förort, en mil norr om Stockholms city, där invandrare från 105 nationaliteter trängs i gråa, fula höghus.

Aftonbladet 30 december 1989
Foto: Lars Rosengren, Aftonbladet Bild

Den hotfulla ingressen sammanförs med bilden av skolbarn med rubriken »De sätter färg på Sverige«. Barnen från en skola i Rinkeby är fotograferade med flaggor i händerna. Artikelserien ges inledningsvis en mångkulturell prägel och man vill ge en annan bild av Rinkeby än den som vanligtvis presenteras. Statistiken används för att visa att i Rinkeby är brottsligheten lägre än i övriga Stockholm och att det bor få värstingar här, här trivs man och så vidare. Bilderna visar växelvis det hotfulla och främmande. Det är bland annat en gallerförsedd Vivobutik och männen i moskén med bildtexten »Utgång lyser en grön skylt – det enda svenska i källarutrymmet där moskén är inrymd /…/«

Tillsammans med den här bilden följer utsagor om »männens Rinkeby« och den anonymiserande effekten som bilden skapar infogas i en »andrifierande« process.

> 891228
> [Namn] är 22 år. Han växte upp i den kristna byn Rawda i Libanon. Nu bor han i Rinkeby. Fram till för ett par år sedan var han en av Rinkebys värstingar. Han har varit med om slagsmål med knivar, kedjor och slagträn.

Utsagorna rör sig mellan olika stereotypa karaktäristiker. På

ett övergripande plan utgör de Andra ett hot. Hotet skildras genom det som utifrån den svenska kontexten anses främmande och onormalt. Religionen, aggressiviteten, våldet och känslan av att de Andra bär på något dolt som vi (läsaren) inte kan få inblick i ger texten sin schablonmässiga karaktär av spänning och dramatik. Det är något helt olikt normen som skildras. Även i skildringarnas detaljer beskrivs de mekanismer i människors beteenden som signalerar olikhet.

> Det var för jävligt, man kände sig som ett djur. Jag tänkte ofta att om jag var en människa skulle jag inte vara här, delta i det här.

Den före detta »värstingen« som tidigare slagits och bråkat får berätta hur boxningen räddat hans liv, hur han nu kan avleda sin ilska i träningslokalen. Artikeln låter påskina att hans aggressivitet måste få sitt utlopp på ett eller annat sätt. Men det framställs som om det inte är han själv som styr handlandet utan att det är omständigheterna som gör att han nu håller sig borta från gatuslagsmål. Det krävs en disciplinerande tränare för att sätta gränser. På nästa sida står det om mammorna som patrullerar i Rinkeby om nätterna för att hindra ungdomarna att bli värstingar. Framtiden för ungdomarna verkar vara förutbestämd om inte någon eller några finns där och anger vad som är rätt och fel, gott och ont, och leder in ungdomarna på rätt väg. Vilket antyder att ungdomarna inte kan behärska sina känslor, de måste på något sätt få sitt utlopp. Boxaren får bli bärare av en generell olikhet och beskriver den också själv. Som sådan blir han den Andre och en avvikelse från normen. Olikheten består i att han inte besitter samma »naturliga« moral samt att känsloimpulserna har styrt honom. På väg att bli omänsklig om han inte fångats in. Den tysta och underförstådda motsatsen till det okontrollerade vilda är det rationella och förnuftiga vilket också anses vara framträdande mänskliga (manliga) egenskaper. Det som beskrivs är en avsaknad av det vi uppfattar som delar i en civilisation, utveckling och mänsklighet. Den vilda Andre måste tämjas och civiliseras genom att begränsas, tillrättavisas och undervisas.

> 891229
> Det är måndag morgon. Studierektor [Namn] kommer till jobbet och upptäcker hur hans skola slagits sönder och samman. För tredje gången på lika många veckor. Han plockar besviket upp några sönderrivna böcker och säger:
> – Det pågår en kamp mellan det goda och det onda här i Rinkeby.

Talet om kampen mellan de goda och de onda krafterna kan överföras till hela artikelserien och den dubbla tematiken som jag presenterade tidigare. Det goda är förutom de utbildande mångkulturella institutionerna också de representanter som engagerar sig i Rinkeby för att hålla de onda krafterna borta, alltså boxningstränare, rektorer, nattvandrande mammor och så vidare. Effekten av beskrivningarna blir att dessa människor är nödvändiga för att hålla det onda borta.

960409 inleder Aftonbladet ett reportage om Rinkeby med följande rader:

> I dag flyttar Aftonbladets kulturredaktion till Rinkeby, en invandrartät förort utanför Stockholm, för att bo och arbeta där i tre veckor. Vi är nog välkomna, precis som resten av Sverige – men inte villkorslöst.

Framställningen uppvisar likheter med den sex år tidigare förlagan. Journalisterna ger legitimitet till sina skildringar genom sina förhållandevis långa vistelsetider i Rinkeby. Det blir en upptäcktsresandes skildringar av det annorlunda. Den upptäcktsresandes fascination för det främmande. För i det främmande och outforskade finns möjligheten att både upptäcka och fantisera. Som varje outforskat område måste det, med en västerländsk logik, koloniseras, erövras, civiliseras och slutligen försöka förstås. Med dessa motiv för ögonen sker en legitimering av såväl vetenskapliga som journalistiska texter om de Andra. På ett paradoxalt sätt måste det som utforskas också till vissa delar förbli eller fortsätta verka outforskat för annars kan inte kartan med sina vita fläckar eller främlingens egenskaper fortsätta vara det okända. Så i samma process som det okända ska göras känt görs främlingen till en som är i grunden annorlunda. Det bestående intrycket av reportageserien är att Rinkeby är problematiskt och oroande. Sammantaget är reportageserien en ständig upprepning av att Rinkeby är annorlunda men inte lika, hotfullt men inte ofarligt, perifert men inte långt borta.

Annorlundahetens variabler

Den Andra världen är också konstruerad av medierna genom att de riktar blickarna mot de statistiska avvikelserna i främst Tensta och Rinkeby. Avvikelser som hela tiden jämförs mot en norm. I många artiklar presenteras sanningar i form av faktarutor med statistiska klargöranden i syfte att visa på sakförhållanden och utmärkande omständigheter för just den specifika förorten i förhållande till de andra. Ett jämförande mellan

tabeller och diagram som snabbt ger läsaren en överblick och en skenbar insikt om förhållandena i olika områden i staden. Läsaren kan snabbt avgöra om det är tryggt–otryggt, segregerat–integrerat, om invånarna är fattiga–rika, arbetande–bidragstagare, osv. Ett områdes karaktär ringas genom dessa dikotomier in. Och definitionen av ett problemområde fastställs genom statistikens okränkbara faktum. Den övergripande artikelkategorin som behandlar frågan om trygghet och otrygghet är de artiklar som handlar om brott. Mindre än en månad efter medias reportage som föranletts av händelsen i Rissne publicerar Aftonbladet en statistisk redogörelse som handlar om vilka brott som begås av svenskar respektive invandrare.

> SÅ MÅNGA BROTT BEGÅR INVANDRARE
> Aftonbladet granskar verkligheten bakom statistiken som så få vågar tala om. Invandrare är överrepresenterade i brottsstatistiken. Media har tassat kring ämnet som katten kring het gröt. Det finns de som anser att det öppnat bakdörren för mörkerkrafterna i samhället. Sverigedemokrater och nazister som »vågar säga det som ingen annan vågar«. Och talat med ungdomar i invandrartäta områden, forskare, kriminella och poliser. En siffra brukar annars glömmas bort. Invandrare är mest överrepresenterade när det gäller våldtäkt. Men det handlar om en mycket liten klick. 99,90 procent av alla invandrare registreras aldrig för våldtäkt under en femårsperiod. Det här reportaget ägnar sig – liksom all journalistik – åt undantagen. Det kan vara bra att komma ihåg. /…/ (*Aftonbladet* 000313)

I artikeln redogör man för hur brotten fördelas olika mellan svenskar och invandrare. Invandrarna delas också upp i en »ursprunglig« tillhörighet efter vilka länder de kommer ifrån. Man redogör för »verkligheten« bakom brotten. Uttalanden kommer från Brottsförebygganderådet och en forskare i kriminologi. Man besöker också förorten för att få sina siffror bekräftade. I bildtexten står det att läsa: »En man grips av kravallutrustad polis i invandrartäta Rinkeby utanför Stockholm«.

Läsaren upplyses om att det är undantagen som redovisas men det presenteras inte så. Det är nu hög tid att upplysa läsaren om hur det förhåller sig. Sanningen ska fram. Som alibi för den här typen av artiklar som sannolikt inte bara reproducerar rasism utan också skapar rasism används tystnaden. Man menar att eftersom ingen annan vågar säga något anser man att det är viktigt att redovisa fakta. Med citattecknen skapas känslan av att det är en vardaglig och allmän uppfattning att vi som läsare vill ha dessa uppgifter. Vem som uttalat den önskan

som motiverar artikeln som ska »säga det som ingen annan vågar« är anonym men kan förstås som om att det är en generell förhoppning från en stor majoritet (jfr van Dijk 2000). Vidare presenteras artikeln som en nyhet. En nyhet kräver att någon ny information tillkommer och upplyser läsaren om en händelse eller en förändring. Man kan därför ifrågasätta nyhetsvärdet i den här artikeln. De förorter som beskrivs som invandrartäta har länge uppmärksammats i samband med brott. Att ständigt publicera siffror som pekar mot brottslighet och kriminalitet kan därför knappast ha ett nyhetsvärde. Istället ligger det ett, vad man kan kalla, upprepningsvärde i att ständigt uppmärksamma invandraren och förorten i samband med brottsstatistik och kriminalitet. Upprepningsvärdet ligger i att den tidigare statistiken bekräftas och att läsarens fördomar får fäste och intygas med artikeln och blir verkliga. Istället för att vara en motverkande kraft mot rasistiska utsagor kommer artiklar som ger sig ut för att »säga det ingen annan vågar säga« legitimera och befärsta rasifierande utsagor. Det uppstår en motsägelse i det här resonemanget för effekten av en sådan journalistik blir att man genom att uttala rasistiska utsagor anser sig hindra rasister från att driva den rasistiska diskursen vidare. (Vi säger rasistiska saker för att rasister inte ska säga rasistiska saker.) Ytterligare en aspekt av artikeln är att det framställs som om man i medierna inte talade om invandrare och brott. Det är snarare så att artiklar som sammanför dessa kategorier är överrepresenterade i pressen. Med den logiken ger tidningen legitimitet åt en reproduktion av såväl rasistiska utsagor som rasistiska känslor.

För läsaren blir dessa redogörelser den grund från vilken man förstår stadens olika rum. Olika områden låter sig förknippas med specifika och utmärkande drag. Mats Franzén skriver att det var en av tidningarnas första och största uppgifter. När staden blev så stor att människorna inte längre kunde känna till alla dess platser fanns det utrymme för tidningarna att upplysa om det som skedde på de platser och miljöer som man sällan eller aldrig besökte (Franzén 1998).[10] Statistiken och kartan kan ses som en förlängning av denna journalistiska praktik eller teknik. I den här tekniken finns också en maktaspekt. Makten blir i den här kontexten att göra människor medvetna om vilken position och status de har i stadens rum. Det läggs ett schema över staden som ett raster och ur rastret reser sig de staplar som visar områdets karaktär. Olika höga staplar som ska visa hur; hög andel av brottsligheten som är

10 Franzén diskuterar George Simmels och Robert E. Parks urbansociologiska teorier och redogör för deras syn på förhållandet mellan pressen och staden.

förlagd till det egna området; hur många socialbidragstagare som finns i grannkommunen; hur stor andel som är invandrare. Ofta finns här möjlighet att göra jämförelser över tid. I illustrativa färger presenteras den topografiska kartan som ger bilden av sig själv och föreställningen om de Andra. Kartläggningar där Järvafältets bostadsområden finns med behandlar ekonomi, brottslighet, hälsa och segregering. Ofta sammankopplas dessa teman till varandra. Vad man lägger huvudbetoningen på varierar från gång till gång. Det ger statistiska zoner i ett försök att visualisera och skapa kontroll över det som sker. I den topografiska beskrivningen upprättas dessa gränser med ord som *spridning, expansion* och *koncentration*. Variabler som »inkomst«, »härkomst«, »bidragstagare« är viktiga i dessa scenarier.

> Det sämsta sjukläget utkristalliseras tydligt i de delar som har många lågutbildade och lågavlönade. Är inslaget av invandrare relativt stort stiger ohälsotalen ytterligare. Dessa tre variabler – utbildning, lön och andelen invandrare – användes i undersökningen för att visa på medicinskt och socialmedicinskt »tunga« områden.
> /…/
> Sifferstatistiken visar att 6 av 15 särskilt »sjuka« zoner ligger i sydvästra Stockholm /…/ Samma sak gäller Tensta, Rinkeby, Hjulsta, Husby och Akalla. (*Dagens Nyheter* 940413)

Här används kategorin invandrare som en variabel för att visa ett hälsotillstånd. Att det sedan blir förorterna kring Järvafältet som kommer att betecknas som sjuka zoner blir en logisk konsekvens av att det bor många invandrare där och visar egentligen ingenting annat. Att områden pekas ut som farliga ger sannolikt effekter i sig vad gäller myndighetsutövande, åtgärdsprogram och rapportskrivande. De utlöser och avlöser varandra.[11]

> Bor du i ett område med låg social status och stort antal hyreslägenheter – ett område som till exempel Rosengård, Hammarkullen eller Tensta? Då är du förmodligen en överviktig, lågutbildad rökare som löper upp till tio gånger högre risk att läggas in på psykiatrisk klinik. Så illa behöver det givetvis inte vara /…/
> (*Aftonbladet* 001015)

11 För »social-ekonomiska kartläggningar« se artiklar relaterade till Regionplane- och trafikkontorets rapport *Social atlas över Stockholmsregionen* till exempel *Dagens Nyheter* 000519, 000630 och *Expressen* 000703.

Rumsligheten är avgörande för dessa artiklar. Att knyta siffran till en specifik plats bidrar till att göra området och människorna mätbara, till objekt. Siffrorna blir till symtom på ett rumsligt patologiskt tillstånd. Det ger sjuka rum och det ger friska rum. Vidare finns det en underliggande föreställning att det sjuka kan botas bara rätt medicin sätts in (jfr Lefebvre 1982:60–62). I den undersökning som Aftonbladet hänvisar till ovan är det framförallt »/…/ kombinationen ensamboende/ äldre, följt av arbetslöshet, utomnordisk bakgrund, ensamstående förälder och personer med låg utbildning, /…/« som utgör den största risken för ohälsa.

Den sociala kontrollen kan ses som ett försök från samhällets sida att förutse framtiden. För tidningarna är rapporterna välkomna nyheter för de kan presenteras på ett dramatiskt och effektfullt sätt. Resultatet av kartläggningen ger dramatiska scenarier om förortens hotfulla och skrämmande utveckling.

I dessa artiklar är kartläggningen också en övervakande metod som måste till för att sjukdomarna ska kunna bekämpas. På det sättet blir det också ett sätt att återfå en känsla av kontroll över något som anses vara utom räckhåll och dolt. Media är genom den här typen av artiklar med och återskapar vad Beronius talar om som inneslutnings- och uteslutningsprocesser. Inneslutningen handlar om hur individerna genom olika praktiker stängs inne och analyseras. Det sker genom till exempel vetenskapliga rapporter och statistiska rapporter. Analyser sker för att ringa in och se vilka olikheter som gör att de Andra är avvikande. Genom att använda kategorier som invandrare tillhörande en viss kultur eller etnisk grupp, arbetslösa och bidragstagare blir de som bor i de stigmatiserade områdena alltid utpekade, separerade och uteslutna från normen. Genom att inneslutas och uteslutas, definierad som en representant tillhörande någon av de uppställda kategorierna, produceras utanförskapet i samma process[12](Beronius 1986:125). Brottet tenderar att få sin förklaring i kulturen eller etniciteten och inte i de sociala villkoren (jfr Sernhede 2000:63). Ytterligare en följd av en meningsproduktion som följer av faktarutor och statistiska redogörelser är att kraven på legitimitet reduceras, återigen talar man om ett givet tillstånd.

Kartläggningen av boendemönster som ges etniska förklaringar är tydligt i materialet. Med motiveringar som att människor med samma bakgrund vill bo på samma ställe förklaras

12 Till detta kommer de »normaliseringstekniker« som i någon mån ska disciplinera människan in i de rådande systemen. Jfr diskussionen under rubriken *Om det mångkulturella och den Andres förvandling* nedan.

detta faktum. Kring den etniska kartläggningen är det *koncentrationen* och *tätheten* som är avgörande (jfr invandrartäta förorter).

> SVENSKARNA BLIR FÄRRE NÄR INVANDRARNA FLYTTAR IN
> Husby, Bredäng och Rågsved är Stockholmsregionens nu snabbast växande invandrarområden.
>
> Det visar DN:s kartläggning av boendesegregationen i Stor-Stockholm.
>
> Under 80-talet var det i miljonprogrammets norra Botkyrka och i Tensta-Rinkeby som Invandrarnas andel av befolkningen ökade mest. Denna ökning tycks nu ha mattats av.
> /…/
>
> Av stadsdelarna längs tunnelbanans linje 10 på Järvafältet är det bara vid slutstationen Hjulsta som invandrarbefolkningen ökat i någon större omfattning.
>
> Som framgår av karta och tabell här intill är det i stället i andra väderst[r]eck som regionens nu snabbast växande invandrarområden ligger. Och bara hälften av dem räknas till miljonprogrammets förorter.
>
> I samtliga dessa områden utgör dock invandrarna en betydligt lägre andel av befolkningen än i de tidigare inflyttningområdena, där 60–70 procent har utländsk härkomst. Norr om Rinkeby-Tensta ligger Kista, Husby och Akalla vid tunnelbanans linje 11. I Husby var invandrarnas andel av befolkningen vid 80-talets mitt 30 procent. 1990 låg den runt 40 procent och 1993 runt 50 procent, varav fyra femtedelar från syd- och utomeuropeiska länder.
>
> I Akalla och Kista är invandrarnas andel något lägre, men växande. (*Dagens Nyheter* 950403)

> I STOR-STOCKHOLM MÖTS HELA VÄRLDEN
> /…/ En etnisk grupp kan en gång i tiden ha rekryterats till en stor arbetsplats i regionen och sedan bosatt sig där för gott. /…/
> De flesta större flyktinggrupper har vid sin ankomst hänvisats till de områden med tomma lägenheter som just då funnits i regionen. Sedan har de rotat sig där, exempelvis i något av Stor-Stockholms många miljonprogramsområden. /…/

Inledningsvis omtalas boendet som en effekt av den för tillfället rådande bostadssituationen. Sedan övergår det till att bli ett slags vandringsmönster som kan och ska följas. Hur det bland vissa etniska gruppers »bosättningsmönster« uppstår »kolonier«.

> Som DN:s kartläggning visar finns nu liknande tendenser på andra håll i regionen. På vidstående karta visas var de största etniska koncentrationerna finns. (*Dagens Nyheter* 950410)

Det ger bilden av en oidentifierbar massa som *slår sig ned*, *rotar sig*, som ibland *bildar kolonier* och så vidare.[13] Det finns inget individuellt i kartläggningen eller statistiken, möjligen kan någon utgöra en felkälla eller av någon anledning vara osynlig för att han eller hon hamnat utanför kartans gränsområde. Det är som om man beskriver en oformlig massa men med kartan kopplat till den etniska variabeln kan människorna inordnas i en geografi och tillskrivas en identitet. Här är identiteten knuten till de variabler som statistiken tillhandahåller eller sorterat ut. Samma variabler (till exempel ursprung, utbildningsgrad och graden av arbetslöshet) blir därför betydelsebärande element i konstruktionen av den Andre.

Av detta följer att utsagor i form av statistiska redogörelser och kartritandet är mer än bara reflekterande och speglande. De är också aktiva i skapandet av föreställningar och vår förståelse av verkligheten. Media har bidragit till att ange de ramverk inom vilka vi kan förstå och tolka dessa artikulationer. Den här typen av berättelser eller artikulationer är delar i den procedur som bidrar till systematiseringen och ordnandet av vårt förhållande till verkligheten (jfr Beronius 1986, Laclau & Mouffe:1985).

Massmedierna artikulerar sitt berättande kring kategorin invandrare. De knyter människor till ett specifikt geografiskt rum och framställer såväl individen som förorten som avgränsad och åtskiljd från det övriga samhället. I den processen ligger också förhoppningen att det går att kontrollera det avvikande genom övervakning som genom olika tekniker ska disciplinera individerna. I linje med detta resonemang återfinns utsagor som förespråkar övervakningskameror på offentliga platser och mer resurser till polisen. Foucault skriver att disciplineringens huvudsakliga konsekvens är att den skapar »levande tablåer, som förvandlar de otydliga, onyttiga eller farliga mängderna till ordnade mångfalder« (Foucault 1993:174). Foucault knyter tablåerna till den vetenskapliga diskursen men tablån är lika verksam i media. I sin strävan att överblicka och skapa tablåer, löpsedlar och diagram reproduceras ett fiktivt vetande som möjliggör kategoriseringar, klassificeringar, kontroll och begriplighet.

---

13 Ylva Brune har uppmärksammat språkbruket vid journalistiska representationer av flyktingar som kommer till Sverige. Här är det utsagor som liknar flyktingarnas rörelser vid *strömmar. Strömmar och vågor* följer en metaforik som antyder att något är okontrollerbart (Brune 1998b). I förortskontexten följer alltså en annan metaforik. Ett språkbruk som kopplar den tidigare okontrollerbare Andre till platsen.

Om det mångkulturella och den Andres förvandling

Vi ses i Rinkeby! Så når ni oss i Rinkeby:
70-talsförorten Rinkeby norr om Stockholm har blivit en symbol för miljonprogrammets betongförorter; fula, invandrartäta lågstatusområden med sociala problem och förfall ... Men också för en politik där ordet solidaritet ännu förekom och där man fortfarande ansåg att alla människor har rätt till en bostad.

För några år sedan betraktades Rinkeby som ett getto, där segregation och växande klassklyftor var på väg att skapa en ohållbar situation. Idag har Rinkeby ett helt annat rykte – ett spännande område med blomstrande kulturliv, mängder av projekt och en samling eldsjälar som är stolta över och kämpar för sin förort. »Rinkebysvenskan« har blivit ett begrepp: ett uttryck för kulturell samexistens och modernitet. Det är bokmässor, sambaorkestrar, Rinkeby Kids, Nalin Baksi, Juan Fonseca, Poetry Grand Slam, konstutställningar, textilverkstäder ...

Långsamt håller Rinkeby på att växa in i det allmänna medvetandet; som en samtalspartner, en tillgång. Inte längre periferi utan centrum för ett nytt slags samhälle. Alls inte problemfritt, men fullt av möjligheter – om de kan tas till vara. /…/

(*Aftonbladet* 960408)

Somrar kan användas till att utforska exotiska platser, som till exempel Järvafältet. Det är enklare att ta sig dit än till Venezuela. /…/

Den latinamerikanska festen i Järva Folkets park, som Juanita lockat oss till, hade knappt börjat när vi kom fram, men publiken räckte redan till en ringlade kö utanför ståndet med argentinska grillspett. Det var bara vuxna i kön, traktens alla ungar satt nämligen och skrattade åt den kubanske clownen Tripita.

Juanitas peruanska faster hade med sig en egen jättekastrull med en hemlagad nationalrätt med bläckfisk och räkor och gudvetvad. Gun smakade på den och flämtade sedan resten av festen.

Men fastern från Peru hann knappt sätta sig med sin kastrull innan hon omringades av allvarliga, fårade män med papptallrikar i händerna. Med lika sammanbitet stenansikte öste fastern upp portion efter portion ur kastrullen som tycktes sakna botten. Inte ett enda fjäskigt »var så god, tackar, tackar-leende« såg jag, och jag förstod dem.

Nationalrätter är en allvarlig sak. Det vet var och en som flyttat hemifrån. Utlandssvenskar som försmäktat utan sill och färskpotatis till midsommar, finländare som genomlidit ett påskfirande utan memma eller jular utan kålrotslåda.

> Tog en ny titt på den argentinska grillspettskön eftersom jag var för feg för Juanitas fasters bläckfiskar, men kön hade blivit ännu längre, så jag stillade hungern med en pirogaktig empanada i stället.
>
> Från tre håll strömmade människor oavbrutet in mot festplatsen, en stig ledde dit från Rinkeby, en från Tensta och en från Kista/Husby-hållet. Somliga kånkade på egna grillkök och festplatsen vidgades allt mer när hela familjer, inte bara från Latinamerika utan från hela världen, slog sig ned i gräset. På scenen sjöngs och spelades andinskt, mexikanskt, paraguyanskt och gambiskt och dansades salsa, cumbia och merengue och mitt i röran strosade två vakter som inte hade något att göra.
>
> /…/
>
> Vi valde stigen mot Rinkeby på återvägen. Den var svart av folk på väg mot kvällens salsaparty på ängen, där redan tusentals festlystna trängdes.
>
> Någonstans läste jag att kommunen vill civilisera Järvafältet med golfbanor och sånt. Njäe, skulle inte en golfbana bara vara i vägen för festerna? (*Dagens Nyheter* 000702)

Är det inte så att också det mångkulturella har en slät yta, ett visst ansikte och ett visst uttryck? Glada, kunskapstörstande barn som leende ser in i kameralinsen samtidigt som den uppsträckta handen ska påkalla lärarinnans uppmärksamhet. Eller vuxna, iklädda färgglada dräkter, på väg att snurra runt i en folkloristisk dans, eller bjuda alla som vill smaka på en ursprunglig maträtt? Flaggor från världens alla hörn som fladdrar i vinden. Uttrycket är färgglatt, sprakande och autentiskt. Den mångkulturella bilden bygger på föreställningen om att mångfalden är positiv på grund av att den vid första tanken eller påseendet associerar till demokrati och frihet. Men även i dessa situationer finns inslag av betraktarens auktoritet som gör det mångkulturella till ett skådespel och människorna blir till objekt för ett seende som kan hänvisas både till föreställningen om det civiliserade och tanken om det västerländska (se diskussionen i kapitlet »Representationer av platser«). I förlängningen bidrar det till att det som anges vara den mångkulturella ambitionen nämligen att bryta ned de rasistiska föreställningarna snarare befäster och bekräftar dem. Människorna blir bärare av annorlundaheten och synliggör den genom dess praktiker (Bhabha 1999:283, se även Eriksson, Baaz, Thörn 1999:22).

Det som gör att även det som betecknas som mångkultur är behäftat med auktoriteten och makten hos betraktaren är att mångkulturen sällan får beblandas med normen, i det här fallet den svenska (men vi kan alltså även kalla det den väster-

ländska) annat än på de villkor som normen anger. I det mångkulturella finns sällan något svenskt överhuvudtaget. Samhället kan uppmuntra och uppmärksamma folkloristiska festivaler, högtider och projekt med mångkulturella inslag för att de evenemangen inte utgör någon fara för det man anser vara den egna kulturen. Istället konstrueras och upprätthålls främlingskapet genom den ständiga uppmärksamheten på de avvikande egenskaper som tillskrivs dem. Tydligast blir det i alla reportage om festivalerna på Järvafältet och särskilt i Rinkeby och Tensta..

> /…/ Ja, det är Sverige. Det är Järva Folkets park strax intill Rinkeby och Tensta i Stockholm. Och det är midsommar latino, midsommar på latinamerikanskt vis. Sill och potatis kan inte spåras, men väl chorizos och chilenitos – chilenska bakverk med kolakräm och maräng. Inga små grodor, men gott om salsa och merengue. /…/ (*Svenska Dagbladet* 000625)

I representationen av det mångkulturella finns ingen sorg, ingen eftertanke eller elände. Det som utmärker det mångkulturella är att det är ett villkorslöst och fullkomligt naturligt sätt att dela med sig av sin förväntade kultur till betraktaren. Det finns ingen ömsesidighet i dessa situationer, ingen egentlig kommunikation utan betraktaren finns där och anger vad som är värt att betrakta, värt att skriva om. Följden blir att kulturen eller identiteten inte ges någon möjlighet att handla eller agera utanför den mångkulturella diskursen. Paul Gilroy skriver: »Folk blir bärare av de skillnader som den absoluta identitetens retorik uppfinner och sedan uppmanar dem att hylla. I stället för att kunna handla, kommunicera och göra en mängd val betraktas individerna som underdåniga tysta passagerare, vilka rör sig över ett platt moraliskt landskap mot de på förhand bestämda öden som deras essentiella identiteter, och de slutna kulturer som de medverkar till att skapa, en gång för alla utlämnat dem till« (Gilroy 1999:184–185). Av det följer att det bara är med kulturen eller i egenskap av att vara annorlunda som främlingen, invandraren, kan och får artikulera sig.

Jag ska ge ett exempel på ett »mångkulturellt« projekt som framställs som *lyckat* i media.

> [Projektnamn] är ett utbildningscentrum för invandrarkvinnor i Tensta där språkinlärning varvas med hantverk. En skola för vuxenutbildning där man använder stämpelklocka, har inträdestest och regler att följa. Dessutom är [Projektnamn] en smältdegel för ny multisvensk design.
>
> [Projektnamn] föddes för sex år sedan för att ge invandrarkvin-

nor meningsfull svenskundervisning. Meningsfull syftar då på att varje kvinna får en språkundervisning som speglar hennes vardagliga verklighet, och som utgår från hennes erfarenheter och kunskapsnivå. [Projektnamn] som utbildningscentrum är, kan man säga, en skola för vuxna där man infört stämpelklocka, inträdestest och regler som alla ska följa.

Ledaren för skolans verksamhet, [Namn], går runt bland eleverna och bugar som en buddhistisk munk när hon möter kvinnorna i lokalerna.

– Stämpelklockan har bara fördelar, berättar [Namn]. Varje kvinna vet hur många timmar om dagen hon är här. För även om alla studerar på heltid, är det många som är borta någon timme för läkar- eller tandläkarbesök, eller dagar för sjukt barn eller anhörig. Eller om de själva behöver vård.

/…/

Stämpelklockan är även en stor hjälp för kvinnorna när de fyller i rapporter om närvaro och frånvaro och blanketter för att ansöka om socialbidrag, olika former av studiebidrag, eller för olika arbetslöshetsersättningar och åtgärder.

– Andra bra saker som stämpelklockan för med sig är att man vet vilka personer som är inne om någon ringer. För övrigt känner kvinnorna att skolan är »på riktigt«. På stämpelkortet står bekräftelsen om deras närvaro, berättar [Namn].

Innan en kvinna börjar läsa svenska vid [Projektnamn] blir hon testad så att hon hamnar på rätt kunskaps- och erfarenhetsnivå. Regler att följa finns också på [Projektnamn]. Det är förbjudet att tala sitt eget språk under lektionerna, och fikarasterna ska vara korta, och utan kakor. Något gott till kaffe eller te tar kvinnorna bara på fredagarna om de själva bakar. Eller till mycket speciella tillfällen. En motionscykel tillgänglig för alla finns i receptionen. Att använda den är däremot inte obligatoriskt. Men många gör det med glädje. (*Västerbotten Kuriren* 000325)

Det går i någon mening ut på att blanda men särskilja det mångkulturella med det svenska. Svenskheten representeras med pedagogiken, stämpelklockan och undervisningen medan det mångkulturella får ta sig uttryck i konsten.[14] Genom att sammanföra tygerna, färgerna, *konsten* med integreringens pedagogik sammanfaller och uppfylls flera av de behov som aktörerna förväntas tillfredsställa. Hantverket möjliggör beskrivningar som bevarar det genuina eller det mångkulturella och undervisningen ger signaler om fostrandet i det svenska. I båda övningarna beskrivs nödvändigheten av att deltagarna

14 Se till exempel *Dagen* 981009, *Dagens Nyheter* 990415; *Expressen* 971116, *Nerikes Allehanda* 980908, *Svenska Dagbladet* 960325, 991116.

behöver handledas, instrueras och regleras. Med en underliggande pedagogik som går ut på att individen är påverkbar finns möjligheten att fostra till svenskhet. Den mellanposition som här utgörs av projektledaren ger skildringen dess trovärdighet och goda syften.

Även den Andre uppmanas att tala om förvandlingen till det svenska. I dessa beskrivningar har den intervjuade rollen som hjälte eller föredöme. Hjältar blir alltså de som får i uppdrag att vara representanter för annorlundaheten men som visas upp för att de har en vilja att genomgå en förvandling. De som försöker att uppfylla och införliva sig själva i normen. De som kan imitera det som anses vara det svenska. Det vill säga de som lyckats ta sig ur sitt bidragsberoende, sin påstådda passivitet och skaffat sig ett arbete. Pedagogiken går ut på att det går bara man vill. Det går att bli aktiv och arbetande (mer svensk till sin karaktär). Det är emellertid inte utan ansträngning och ofta behövs handledning för att komma in i det svenska samhället.

I en medial kontext blir processen att fostras in till det svenska synonymt med att *bli* någon och få ett värde. Personliga berättelser som ger inblick i transformeringen från annorlundahet in i vad som nästan, men inte riktigt, är svenskt.

> /…/
> – Jag vågade inte prata med någon. Jag var ensam och isolerad, frågade mina barn om hur det svenska samhället fungerar i stället för att kunna svara på deras frågor. I Iran var jag mycket aktiv. Kontrasten blev total. Allt var bara svårt, främmande och oöverstigligt. Jag var ingen. Som noll, säger hon.
>
> Men den [Namn] vi träffar är full av lust, liv och kraft. En människa man blir glad av.
>
> – Nu är jag någon, skrattar hon. Jag har börjat prata, på svenska, och är inte rädd för att ta kontakt med folk. Jag har hittat vägen till framtiden. Det finns många problem längs vägen, men dem knuffar jag bakåt. Jag hoppas det kommer en dag när jag arbetar och är i samhället, säger [Namn].
>
> Det har hänt mycket med henne sen hon kom till [Projektnamn] för snart två år sen. Första dagen satte hon sig i ett hörn, blyg som en förstaklassare, fast hon var 43 år. Nu går hon i gruppen som kommit längst med språket, skriver fantastiska berättelser och dikter på svenska. »Penna och papper är mina bästa vänner, dem kan jag dela mina tankar med«, säger hon. /…/[15]

Säger hon, skrattar hon, *säger Namn*, *säger hon*.

15 Jag har, för att kunna lämna den intervjuade anonym, medvetet valt att inte publicera datum och tidning för artikeln.

Med övertydlig upprepning får läsaren veta vem uttalat dessa utsagor. Den Andre ges plats att lovorda transformationen. Hon har kommit längst med språket men också längst i den förvandlingsprocess in i det svenska som anses positivt. För mig framstår det som om effekten av artikeln blir en slags dubbel pedagogik där läsaren kan se hur fostrandet till det svenska kan lyckas genom projektets vägledning samtidigt som det också visar nödvändigheten av just en handledning. Om hon inte introducerats i det svenska rationella samhället framstår det som om hon gått under. Kvinnan har internaliserat »den andres blick« (Thörn 2000:27).[16] Den Andre ska visa en önskan att bli upptagen i normen. Subjekten står alltså inför uppgiften att dels imitera det moderna och förnuftiga i de normer som tillskrivits det västerländska nationella Jaget men samtidigt ska de bejaka det som anses vara det unika eller karaktäristiska i deras egen kultur. Det paradoxala sker att subjektet måste visa upp och exponera sina traditioner och seder för omgivningen som om de är genuina men samtidigt presentera en längtan och en önskan att bli svensk (jfr Chakrabarty 2000:41, Bhabha 1994).

I en psykologisk bemärkelse blir den konstruerade annorlundaheten och mångkulturen en bekräftelse för det nationella Jagets betydelse av att befästa och trygga sitt hem. Det är inte omöjligt att talet om mångkultur motsvarar den förvåning över nationens förändrade premisser som dagens migrations- och globaliseringsprocesser medför. Det nationella subjektet och samhället i stort finner inte längre sina gränser kränkta i den geografi som nationen så länge etablerat genom särskilda praktiker. Det är inte de yttre gränserna för nationen som betraktas som hotade. Utan hoten kommer inifrån. Därför är gränsen för det nationella inte synonymt med nationens yttre gränser utan i en geografi inom sig själv. Kanske är det därför som mångkulturen koncentreras och ordnas till vissa platser och inte är global trots att den signalerar det. En särskild geografi skapas för att rymma det mångkulturella och särskilja det från föreställningen om det svenska. Det kan vara en konsthall, ett projekt eller en förort som får representera mångkultur, skild från normen och det nationella. Det gör att i talet om det mångkulturella finns, paradoxalt nog, inget utrymme för skillnader (på jämlika grunder) utan det är istället ett uttryck för en normaliseringsprocess eller en homogenisering där man lovordar allas lika värde men samtidigt döljer vem som definierar och fastställer den Andres värde (jfr Bhabha 1998:32).

När mångkulturen får en politisk dimension är det inte i en

16 Förvirrande när *den andre* i det här fallet är en representant från normen. Thörn hänvisar till Franz Fanon och Stuart Hall.

jämlik relation till det som betraktas som svenskt. Det svenska lämnas utanför de betydelser som inrymts i begreppet mångkultur. Mångkultur blir alla kulturer *utom* den svenska och det är genom denna praktik som konstruktionen av nationen synliggörs och ges sin legitimitet. Den marginaliserade förorten eller »invandraren« visas upp i sin olikhet. Olikheten ska i den politiska kontexten inspirera, berika och stimulera det *svenska*. Främlingskapet konstrueras på det sättet såväl geografiskt genom att placera in de Andra på specifika platser och på ett mer subtilt sätt genom att synliggöra endast det som antas vara annorlunda och äkta.

> /…/
> Frustrationen växer i betongförorterna. Den svenska välfärdsmodellens oförmåga att integrera invandrare är ett slöseri. Vi går alla miste om en resurs som skulle kunna berika vårt land.
> /…/
> den mest näraliggande arbetskraftsinvandringen borde gå från Tensta, Hammarkullen och Rosengård.
> /…/
> (Lars Leijonborg, Folkpartiet, *Västerbotten-kuriren* 000804)

Förorterna med nationell bärkraft i fråga om symboliskt kapital får representera geografiska stereotypa tillstånd. På Järvafältet är det Tensta, Rinkeby och Kista som har nationell bärkraft. Massmedierna uppmärksammar, ställer ut och exponerar de förorter som har en tillskriven mytologi kring sig och ger dem också ett estetiskt värde kopplat till det mångkulturella. Med det mångkulturella, det oförutsedda, vitala och livskraftiga kan Rinkeby och Tensta vara en kulturell injektion till staden.

Återblickar

Genom hela texten är de återkommande orden *överblick* och *inblick*. De har funnits med som förutsättningar för hela texten. Blicken och seendet är, tror jag, centralt i massmediernas representationer av Järvafältets förorter liksom andra medialt uppmärksammade miljonprogramsområden.

Överblicken skapas genom flygfoton, kartläggningar, statistiska redovisningar, systematiseringar och de stereotypa kategorier i vilka händelserna fogas in. Överblicken hör också samman med den journalistiska blick som givits den legitima makten att skildra, att skriva sanningen. Som utforskare och förmedlare av annorlundaheten ger journalisten läsaren

inblickar i den Andra världen. En värld som upprätthålls och konstrueras som annorlunda genom mediernas representationer. I de journalistiska representationerna av det exotiska och hotfulla skapas den distanserade närheten där läsaren dras in i ett dramatiskt händelseförlopp. På samma sätt som fotografernas bilder beskärs kan man säga att journalistens text är beskuren och anlägger sitt centrum, sin blick, kring föreställningar om olikhet, farlighet och hot. Inblicken är bara skenbar för effekterna av insynen hos de Andra blir att de görs än mer främmande vilket bara motiverar nästa reportage. Så i samma process som den Andre ska ringas in och beskrivas för att göras känd blir hon i grunden särskild och avskild.

Här sammanfogas de olika diskursiva elementen. När människorna i miljonprogrammets stigmatiserade områden är gjorda till främlingar löper utsagor om anonymitet in och länkas till de associationer vi gör kring arkitekturen. En kall och rå arkitektur utan »naturliga« mötesplatser återkopplas till anonyma främmande människor. Det skapas ett symbolsystem som är uppbyggt kring likhet och olikhet. Arkitekturens rätvinkliga rationella formspråk bryter antingen av mot det asymmetriska i det mångkulturella eller också sammanvävs olikheterna så att den annorlunda Andre och den omänskliga arkitekturen tillsammans får representera det anonyma och det okända. Som åskådare kan vi låta oss förföras av såväl arkitekturen som människornas tillskrivna kulturer. Det är snyggt på bild, spännande i text, att betrakta och överblicka. Som husfasaderna avbildas skildras också människorna. De Andra görs till ytor.

Några av de frågor jag hade när jag inledde den här studien var: Hur blir den beskrivna miljön och människorna synonyma och bildar de/det Andra? De eller Det som inte är som vi, som inte är riktigt normalt. Hur skapas trovärdigheten i dessa beskrivningar och under vilka premisser antar de sanningens form? En skenbart objektiv form som gör andra röster än de negativa svåra att höra, svåra att komma ihåg.

För att kunna diskutera dessa frågor har jag varit tvungen att använda mig av samma kategorier och klassificeringar som gemensamt bildar grunden för föreställningarna om miljonprogrammet och dess invånare. På det sättet ingår den text jag producerat i ett återskapande den stigmatiserade förorten. Jag gör det genom att hänvisa, referera till berättelserna om förorterna på Järvafältet. Genom att varje text och berättare etablerar gränser. Ger vissa saker värde medan annat förkastas och sorteras bort. Det verkar av någon anledning meningslöst. Meningen är alltså något som i första hand bestäms av berättaren. Berättaren ska sedan försöka övertyga läsaren om *varför*

något har en mening, en betydelse, i den specifika berättelsen. (jfr Jonsson 1995:26) Forskaren försöker placera in texten i specifika sammanhang och dirigera läsaren i rätt riktning. Här anges vilket fält det är som står i fokus och därmed också vilka fält man valt att placera i periferin. Vilka fragment som ska ordnas är därför en alltigenom subjektiv handling. Förvisso kan den härledas till en vetenskaplig diskurs om vad som anses viktigt att ordna och bringa reda i.

Vägen ur det här dilemmat, som överhuvudtaget gör det möjligt att skriva om brottslighet, utsatthet och kultur i anslutning till de förortsmiljöer som finns runt Järvafältet, är att försöka visa eller formulera alternativa berättelser. Berättelser som kan rymma andra erfarenheter än de som kan sorteras in i de givna kategorierna. Kanske kan man tala om en *rekonstruktion* i den betydelsen att dekonstruktionen följs av en ombildning. Med det menar jag att människor ska kunna få uttala sig om och ge betydelser åt det som ligger utanför de positioner de blir tillskrivna genom media (och vetenskapliga rapporter). Att själva ges utrymme att definiera begrepp och förklara sammanhang utifrån andra kriterier än de som anges som centrala i media och forskningsrapporter. Att söka en definierbar identitet hamnar då i bakgrunden av en mer relevant ambition som utgår ifrån att fråga sig vad människor vill identifiera sig *med*, och varför. Det handlar då om vilka skeenden, sammanhang och miljöer som man vill förknippas med.

För forskaren blir det, som Bhabha föreslår, nödvändigt att skifta intresset från de teman som kan sorteras in i kategorier som till exempel gott och ont och istället rikta uppmärksamheten mot de subjektpositioner som är möjliga att inta i diskursen (Bhabha 1994:67). Några av dessa positioner har jag frilagt med den här studien. Det är positioner där den Andre skildras som offer, våldsverkare, hotfull, annorlunda, och så vidare. Alla positioner har en negativ klang, till och med offret för att hon eller han signalerar handlingsförlamning. Andra positioner anges i relationen till det mångkulturella. Här är det exotiskt, spännande främmande och kreativt. Men massmediernas skildringar av kreativiteten är inte framåtriktad och kopplad till utveckling som i Kista utan riktar sig bakåt mot traditionerna, kulturen, arvet och det förflutna. Genom att tidningarna så gott som bara uppmärksammar de Andra i de stereotypa subjektpositioner som tilldelats dem måste motståndet formuleras inom ramen för den position, plattform eller diskurs som de blivit beviljade att uttala sig ifrån. Hur det här motståndet fungerar i praktiken tycker jag illustreras av Svartskallebrigadens försök att skapa debatt kring väktarvåldet och det vore intressant att mer ingående studera de strategier för

motstånd som måste uttryckas för att den Andre ska ges rätten att tala, uppmärksammas och göra sig hörd.

> 12 maj, 1971
> Tensta – ett paradis, en lyckad miljö. Många människor fick i går chansen att säga det. Det var bra. Ändå tror jag att de ljuger – omedvetet. Det är tragiskt, för miljödebatten men det är helt naturligt. Kritiken mot Tensta har inte varit för hård men för lång och tjatig. Det måste erkännas. Ingen människa orkar i längden [H]öra på, när miljön där han eller hon bor och lever, ständigt utsätts för kritik. Till slut är han tvungen att slå dövörat till. Till slut skriker han omedvetet:
> – Jag trivs!
> Hur skulle han annars orka med.
>
> (*Expressen* 710512)

Reflektioner

Urban Ericsson, Irene Molina
& Per-Markku Ristilammi

> Det ursprungliga måste först frammanas, sedan offras. Först genom detta offer kunde framsteget göras synligt.
>
> (*Jonsson* 1995:201)

Medierna låter Järvafältets förorter symbolisera och representera. De får vara symptom och tecken på olika samhällstillstånd. Den geografi som skapats i bland annat massmediala skildringar, som vi visat i tidigare kapitel, kan nu visa upp olika berättelsegenrer och rymma olika dramer. Gemensamt är att de är stereotypa till både form och innehåll. Dessa skildringar har givit förorterna en igenkännbar metaforik som varje gång den framträder handlar om eller anspelar på avvikelser.

En avvikelse behöver inte vara negativ men i förortskontexten handlar avvikelsen om något som inte är uppfyllt. Avvikelsen från normen, oavsett om det handlar om mångkultur eller är statistiska kartläggningar om hälsa och brott signalerar antaganden om att det inte är riktigt normalt. Att de Andra inte kan leva upp till och infria de tankar som finns uppställda kring normalitet. Förortsområden som visar hög arbetslöshet, en hög andel bidragstagare osv. legitimerar ordnande praktiker, i det här fallet åtgärder och program, från statliga myndigheter. Projekt efter projekt, tidningsartikel efter tidningsartikel, visar på vikten av att fånga och engagera den Andra med förespeglingar om svenskhet och därmed en normalitet. Det uttalas inte explicit att det är just svensk man ska vara men den jämförande variabeln är svenskheten, (svenskheten har ett visst mått av arbetslösa, brottslingar, bidragstagare och så vidare), därför är det med svenskheten som måttsttock som bedömningen av den Andre sker. Att bli jämförd mot en norm betyder att man utgör en avvikelse och placeras utanför det normala. Genom

att klassificera förortsområden som utanför eller utsatta kan avvikelsen också representeras genom platsen och få en lokalitet, en geografi.

Som en konsekvens av detta scenario inträffar det tragiska att makten, oavsett om den representeras av staten, vetenskapen eller media, riskerar att få den Andre att med varje medel försöka sträva mot en västerländskhet eller svenskhet. Svårigheten att bli betraktad som svensk framgår tydligt när det nu talas om andra och tredje generationens invandrare. Man kan bli *nästan* svensk men den mörkare hudfärgen och det stigmatiserade bostadsområdet gör att avvikelsen alltid synliggörs. Som vi talade om i kapitlet »Representationer av platser« går det att se hur tanken om det förnuftiga och mer utvecklade förläggs till moderniteten och den tänkta utvecklingslinjen från något ursprungligt och genuint till ett civiliserat och högteknologiskt västerländskt samhälle. På Järvafältet kan dessa båda »*världar betrakta varandra*« som med sådan tydlighet framgår i tidningsartiklarna. Det är en subtil form av maktutövning som ger bilden av de Andra som representanter för en inte riktigt lika långt kommen utveckling längs denna föreställda civiliseringsprocess. En förortsgeografi som i tidningsartiklarna berättar om en värld av *Nästan* (men inte riktigt) svenskar, *Nästan* (men inte riktigt) civilisation (jfr under rubriken *Dokumentär fiktion*, sid. 81). Avvikelsen har kommit att bli synonym med det primitiva och det är i relation till den avvikelsen föreställningen om det nationella kan hämta sin näring kring begrepp som *utveckling, tillväxt* och *dynamik*. För att återknyta till Stefan Jonssons citat ovan så handlar det först om att framkalla och konstruera den Andre i termer av avvikelser, jämföra dessa mot normen för att slutligen bevisa, med utvecklingstankens logik, den egna kulturens överlägsenhet.

Stigmatisering som barriär för integration

Representationen av miljonprogramsförorter spelar en viktig roll för integrationsprocesserna i Sverige. Vi kan definiera integration som en ömsesidig process av permanent förändring, där varje individ och institution i samhället, utifrån sin egen verklighet, öppnar sig på ett fördomsfritt sätt för mötet med människor. En förutsättning för att detta fördomsfria möte ska lyckas är att det sker utan att kategorisera andra människor i fördefinierade fack och utan att människorna, utifrån dessa kategorier underkuvas andra människor. Integration kan därmed inte kopplas bort från frågor om makt och hegemoni i samhället. Med skildringen av invandrare som kulturbärare, frikopplas begreppet kultur och tas ur sitt sammanhang. Frågor

om makt blir därmed undanskymda. Den individuella identiteten byggs upp som en uppsättning av tillhörigheter (kvinna, homosexuell, lärare, gruvarbetare, uppvuxen i staden, högutbildad, kommunist, djurvän, etc.) och inom en specifik kontext som bara gäller för just denna individ. Det är inte kulturen i en neutral och nationellt homogen mening som utformar människornas identitet. Med andra ord kan vi aldrig vara säkra på vem vi kommer att möta när vi träffar en person för första gången, bortsett från vad vi tycker oss veta om den personens personliga, sociala och kulturella kontext. En stigmatisering av människor som reducerar dem till olika kategorier kan bl.a. därför knappast medföra några positiva konsekvenser för dem som träffas av stigmatiseringen. Det har i Sverige skett en stigmatisering av invandrare som ständigt resulterar i negativa konsekvenser för invandrade personer och deras barn, särskilt för dem som kommit från utomeuropeiska länder. Det finns gott om exempel på diskriminerande handlingar på arbetsmarknaden, på bostadsmarknaden, inom politik, inom rättsväsendet, i nöjeslivet, etc. där just sådana stigmatiserande förenklingar använts som argument.

Samma sak gäller, enligt vad vi har påvisat denna rapport, för hela bostadsområden. Vissa platser i Sverige har skildrats som problematiska, kriminellt belastade, farliga, men även exotiska, färgglada, livliga, etc. Det har kallats t.ex. förorter, miljonprogramsområden, utsatta stadsdelar, invandrartäta områden, etc. Dessa rikt benämnda platser har också fyllts med en rad negativa och ibland positiva meningar och egenskaper. Båda de negativa och de positiva stigmatiseringar tenderar dock att särskilja dessa platser från resten av den urbana strukturen och övriga samhället. Stigmatiserande skildringar tenderar att kategorisera dem som icke-vanliga, icke-normala platser. Denna stigmatisering har i mångt och mycket använt sig av bilder vid sidan av texterna. De valda och ibland arrangerade fotografierna visar sig ha en unik makt i den mening att de gör anspråk på att skildra »en verklighet«. De verkligheter som bilderna uppenbarat för oss läsarna har varit den orenhet, brist på modernitet, förfall, och tristess som råder i de valda miljonprogramsförorterna på Järvafältet. Bilder kan bekräfta andra diskurser, men samtidigt konstruera sina egna.

Bort från strukturen

Ett problem med den form av postkolonial kritik vi bedrivit i rapporten är att den är strukturellt inriktad. Strukturella analyser har i allmänhet mycket svårt att beskriva processuella förlopp. Detta har varit ett av den postkoloniala kritikens stora

dilemman. Avslöjandet av maktstrukturer leder inte automatiskt till att dessa försvinner. Tvärtom kan det i stället leda till en uppgivenhet inför problemens grundläggande karaktär.

Samtidigt menar vi ändå att analyser som våra kan öppna vägen för nya former av beskrivningar, t.ex. av de nya hybrida identifieringsformer som kan beskrivas i termer av t.ex. travelling-cultures, diasporaidentiteter, liminal identities, intermezzo-cultures (se Rögilds 1995). Detta ger oss möjligheter att finna vägar till förändring.

En analys som försöker se bortom mediernas fastlåsta beskrivningar kan också öppna utrymmet för frågor som: Vilka erfarenheter har »personer med utländsk bakgrund« av industristadens omvandling till post-industriella arbetsformer? Vilka nya disciplineringsformer finns inbyggda i den preskriptiva retoriken kring arbetsstyrkans rörlighet och flexibilitet? Hur är rörlighet och flexibilitet distribuerat i det post-industriella samhället?

Medierna och globaliseringen

> Diversity and difference, heterogeneity of values, lifestyle oppositions and chaotic migrations, are not to be feared as sources of disorder. Cities that cannot accomodate to diversity, to migratory movements, to new lifestyles and to economic, political, religious, and value heterogeneity, will die either through ossification and stagnation or because they will fall apart in violent conflict. Defining a politics that can bridge the multiple heterogeneities, including most emphatically those of geography, whithout repressing difference is one of the biggest challenges of twenty-first century urbanization.
>
> (*Harvey*:1996)

En avslutande reflektion är också att dagens och gårdagens medieskildringar bör ses i ett sammanhang som handlar om att migrationsmönstren i världen har förändrats. Världen ser inte längre ut som den gjorde i mitten av 1960-talet före byggandet av miljonprogramsområdena. Transnationella rörelser i en globaliserad värld gör att att nya former av identifieringar växer fram. Men fortfarande dröjer sig tolkningsmönster som växte fram i en eurocentrisk värld kvar i mediebilderna och riskerar att blockera möjligheterna till förbättrad integration.

Under påverkan av de ekonomiska globaliseringssträvandena har migrationsmönstren drastiskt förändrats under de senaste decennierna. Vi kan inte längre tolka migration och integration med analysverktyg som skapades under en era när

arbetskraftsmigrationen var den förhärskande. Idag förflyttar sig människor över nationsgränserna av en mängd olika orsaker vilket leder till att integrationsprocesser av olika slag leder till hybrida identiteter, till kontrapunktiska identiteter, till diaspora identiter. Dessa processer saknar vi fortfarande medieskildringar av.

Olika globaliseringsprocesser, t.ex. arbetskrafts- och flyktingmigration, har i hög grad bidragit till denna nya politiska situation. De politiska agendorna är med nödvändighet inte längre nationellt formulerade, utan skär över nationalstatens gränser. Situationen i storstädernas utsatta områden bör därför, i linje med tanken om globaliseringens betydelse, ses i ett internationellt jämförande perspektiv. Dels därför att befolkningens sammansättning i dessa områden är ett resultat av globala migrationsprocesser. Dels därför att de ekonomiska orsakerna till den höga arbetslösheten står att finna i globala processer. Dels därför att lösningarna på globala problem ofta är lokala.

Därför är det viktigt att förstå massmediala diskurser av platser. I diskurserna om förorterna möts det globala och det lokala och alla paradoxer däremellan. Kanske är miljonprogramsförorter en form av paradoxala rum som Rose uttrycker det. (Rose1993). Platserna har under stigmatiseringens genealogi blivit objektifierade, kulturiserade, kriminaliserade, rasifierade och sexifierade. Det är som att hela världen utanför, sedd utifrån den koloniala blicken och de koloniala tankestrukturerna, placerats i områdena. Områdena som de Andra har under denna stigmatiseringens genealogi kommit att inkludera flera kategorier av Andra, som relateras sinsemellan av de massmediala diskurserna på mer och mer komplexa sätt. En fråga som slutligen förefaller viktig att ställa sig är hur mycket som dessa stigmatiserande diskurser inneburit för produktionen och reproduktionen av segregationsmönstren i svenska städer? En sak är dock ganska säkert, att de skapade kontrasterna mellan stadens olika områden, och mellan de människor som bebor dessa olika platser har kommit att bli en beståndsdel i den mentala segregationen i Sverige.

Tryckta källor och litteratur

Ambjörnsson, Ronny (1991) *Mansmyter. Liten guide till manlighetens paradoxer*, Stockholm: Fischer & Co.

Andersson, Roger (2000) »Etnisk och socioekonomisk segregation i Sverige 1990–1998«, i SOU 2000:37, *Arbetsmarknad, Demografi och Segregation*. Stockholm: Fritzes Offentliga Publikationer, pp. 223–266.

Appadurai, Arjun (1991) »Global ethnoscapes. Notes and queries for a transnational anthropology,« i R. Fox (red.) *Recapturing anthropology*, Santa Fe: School of American research press.

Bauman, Zygmunt (1996) *Postmodern etik*, Göteborg: Daidalos.

Bengtzon, Olle (1970) *Rapport Tensta*, Stockholm: PAN/Norstedt.

Berg, Per Olof & Löfgren, Orvar (2000) »Studying the birth of a transnational region«, i Per Olof Berg, Anders Linde-Laursen, Orvar Löfgren (red.) *Invoking a transnational metropolis: the making of the Øresund Region*, Lund: Studentlitteratur.

Beronius, Mats (1986) *Den disciplinära maktens organisering: om makt och arbetsorganisation*. Lund: Arkiv.

Bhabha, Homi K (1994) *The location of culture*, London: Routledge.

Bhabha, Homi K (1998) »Culture's in between«. I: Bennett, David (red.) *Multicultural states: rethinking difference and identity*. London: Routledge.

Bhabha, Homi K (1999) »Det tredje rummet »i Catharina Eriksson, Maria Eriksson Baaz, Håkan Thörn (red.) *Globaliseringens kulturer*, Nora: Nya Doxa.

Bredström, Anna (2002) »Maskulinitet och kamp om nationella arenor – reflektioner kring bilden av ›invandrarkillar‹ i svensk media«, i de los Reyes, Paulina, Molina, Irene och Mulinari, Diana (red.) *Maktens olika förklädnader. Kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige*, Stockholm: ATLAS förlag.

Brune, Ylva (1998a) *Mörk magi i vita medier. Svensk nyhetsjournalistik om invandrare, flyktingar, flyktingar och rasism*. Stockholm: Carlsson bokförlag.

Brune, Ylva (1998b) »Tårögda flickor och kusliga män«, i Ylva Brune (red.) *Mörk magi i vita medier. Svensk nyhetsjournalistik om invand-*

rare, flyktingar och rasism, Stockholm: Carlsson bokförlag.
Bäckstrom, Cecilia & Forsell, Staffan (2001) *Har segregationen ökat i Stockholms stad? Områdens sociala utsatthet*, INREGIA AB på uppdrag av Integrationsförvaltningen, Stockholms stad.
Chakrabarty, Dipesh 2000: *Provincializing Europe. Postcolonial Thought and Historical Difference*. Princeton N.J.:Princeton Univ. Press.
Cornell, Peter m.fl. (1985) (red.) *Bildanalys. Teorier – metoder – begrepp*, Malmö: Gidlunds.
Dahlstedt, Magnus (1999) *Politiskt deltagande och icke–deltagande. Om det politiska livets etniska delning i dagens mågetniska Sverige*. PfMI rapport 3/99. Sociologiska institutionen, Umeå universitet.
De Certeau, Michel (1990) [1974] »L'invention du quotidien«, i *Arts de faire*.
De Certeau, Michel (2000) [1985] *Heterologies discourse on the other*, Minneapolis: Minnesota Press.
Dekker–Linnros, Hanna & Hallin, PO (2000) »Diskurs, geografi och miljö«, i *Kulturens plats/maktens rum*, Stockholm: Stehag, Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
Edoft, Ulf & Lagerholm, Magnus (1999) »Kista – dynamik, innovation, arbetslöshet« i Mats Lundmark och Irene Molina (red.) *Samhällsgeografiska studier på Järvafältet*. PfMI rapport nr 2/99.
Ellin, Nan (1999) *Postmodern urbanism*, New York: Princeton Architectural Press.
Eriksson, Catharina, Eriksson Baaz, Maria & Thörn, Håkan (1999) *Globaliseringens kulturer: den postkoloniala paradoxen, rasismen och det mångkulturella samhället*, Nora: Nya Doxa.
Eriksson, Leif (1979) *Höghusliv*, Helsingborg: Forum.
Fabian, Johannes (1991) *Time and the work of anthropology: critical essays 1971–1991*, Chur: Harwood Academic Press.
Forsman, Per (1993) [pseud. för Örjan Nyström] *Det gamla och det nya bygget: bilder och betraktelser kring en metafor*, Stockholm: Carlssons bokförlag.
Foucault, Michel (1993) [1973] *Övervakning och straff*, Lund: Arkiv förlag.
Franzén, Mats (1998) »Staden och pressen: Berlin och Chicago, Simmel och Park« i *Häften för kritiska studier* 1998: 4, s. 62–74.
Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar (1979) *Den kultiverade människan*, Lund: LiberLäromedel.
Garreau, Joel (1992) *Edge city: life on the new frontier*, New York: Anchor Books.
Gilroy, Paul (1999) »Diasporan och identitetens omvägar,« i Thomas Johansson, Ove Sernhede & Mats Trondman (red.) *Samtidskultur : karaoke, karnevaler och kulturella koder*, Nora: Nya Doxa.
Gilroy, Paul (2000) *Between Camps. Nations, cultures and the allure of race*, Penguin Books.
Gren, Martin, Hallin, PO & Molina, Irene (2000) *Kulturens plats, maktens rum*, Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
Hall, Stuart (1999) »Kodning och avkodning,« i Thomas Johansson, Ove Sernhede & Mats Trondman (red.) *Samtidskultur: karaoke, karnevaler och kulturella koder*, Nora: Nya Doxa.
Hannerz, Ulf (1990) »Genomsyrade av medier. Kulturer, samhällen och medvetanden av i dag,« i Ulf Hannerz (red.) *Medier och kulturer*,

Stockholm: Carlsson.
Harvey, David (1996) *Justice, Nature and the Geography of Difference*, Oxford: Blackwell Publishers.
Hastrup, Kirsten (1992) *Det antropologiske projekt om forbløffelse*, Köpenhamn: Gyldendal.
Johannisson, Karin (1994) *Den mörka kontinenten. Kvinnan, medicinen och fin–de–siècle*, Stockholm: Norstedts.
Johansson, Susanne & Molina, Irene (2001) »Kön och ras i rumsliga identitetskonstruktioner«, i Paulina de los Reyes, Irene Molina & Diana Mulinari (red.) *Maktens olika förklädnader. Kön, klass och ras*, Kommande publikation.
Johansson, Thomas, Sernhede, Ove & Trondman, Mats (1999) *Samtidskultur. Karaoke, karnevaler och kulturella koder*, Nora: Nya Doxa.
Jonsson, Stefan (1995) *De andra. Amerikanska kulturkrig och europeisk rasism*, Stockholm: PAN/Norstedt.
Laclau, Ernesto & Mouffe, Chantal (1985) *Hegemony & socialist strategy. Towards a radical democratic politics*, London: Verso.
Lefebvre, Henri (1982) *Staden som rättighet*, Lund: Bokomotiv.
Lilja, Elisabeth (1999) *Den ifrågasatta förorten: identitet och tillhörighet i moderna förorter*, Stockholm: Byggforskningsrådet.
Löwander, Birgitta (1998) »Rasism i verkligheten och i nyheterna,« i Ylva Brune (red.) *Mörk magi i vita medier. Svensk nyhetsjournalistik om invandrare, flyktingar och rasism*, Stockholm: Carlsson bokförlag.
Massey, Doreen (1999) »Spaces of Politics«, i Massey, Doreen, John Allen & Phillip Sarre (red.) *Human Geography Today*. Cambridge: Polity Press.
Mathiesen, Thomas (1985) *Tittarsamhället: om medier och kontroll i det moderna samhället*, Göteborg: Korpen.
Mattsson, Katarina (2001) »(O)likhetens geografier – Marknaden, forskningen och de Andra«, *Geografiska regionsstudier* nr 45, Uppsala universitet: Kulturgeografiska institutionen.
McDowell, Linda & Sharp, Joan (1999) (red.) *A Feminist Glossary of Human Geography*, London & New York: Arnold.
McEchrane, Michael & Faye, Louis (2001) (red.) *Sverige och De Andra*, Stockholm: Natur & Kultur.
Molina, Irene (2001) »Den rasifierade staden«. I Lena Magnusson (red.) *Den delade staden. Segregation och etnicitet i stadsbygden*. Boréa.
Molina, Irene (1997) *Stadens rasifiering. Etnisk boendesegregation i folkhemmet*. Doktorsavhandling, Uppsala universitet, Kulturgeografiska institutionen, Geografiska regionsstudier nr 32.
Norrgård, Malin, Persson, Maria, Stenman, Cecilia (1999) »Järvafältets bebyggelsehistoria – från jordbruksbygd till förort«, i Mats Lundmark och Irene Molina (red.) *Samhällsgeografiska studier på Järvafältet*. PfMI rapport nr 2/99.
O'Dell, Tom (1997) *Culture unbound. Americanization and everyday life in Sweden*, Lund: Nordic Academic Press.
Olalquiaga, Celeste (1992) *Megalopolis: contemporary cultural sensibilities*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
Pioud-Wadén, Susanne »Miljonprogrammet – vad var det som gick snett?« i *Bofast: bostads– och fastighetsbranschens månadstidning*, nr 11, 1990, s. 24–25.
Pred, Allan (2000) *Even in Sweden. Racisms, Racialized Spaces, and the*

Popular Geographical Imagination, Berkeley and Los Angeles: University of California Press.

Raban, Jonathan (1998) [1974] *Soft city*, London: Harvill press.

Regionplane- och trafikkontoret (2000: 4) *Social atlas över Stockholmsregionen*, Stockholm.

Ristilammi, Per-Markku (1998) »Den svarta poesin. Förorten som speglingsyta,« i Ylva Brune (red.) *Mörk magi i vita medier. Svensk nyhetsjournalistik om invandrare, flyktingar och rasism*, Stockholm: Carlsson bokförlag.

Ristilammi, Per-Markku (1997) »En längtan bortom maskinen – Om virtuell kroppslighet« i *Kulturella Perspektiv – Svensk etnologisk tidskrift* nr 2 1997.

Ristilammi, Per-Markku (1994) *Rosengård och den svarta poesin. En studie av modern annorlundahet*, Stockholm/ Stehag: Symposion. (diss)

Rose, Gillian (1993) *Feminism & Geography: the limits of geographical knowledge*, Cambridge: Polity Press.

Rydenfeldt, Sven (1973) *Vår paradoxala bostadspolitik : brist och överflöd: analys och kritik av 30 års centralstyre*, Stockholm: Byggförlaget.

Røgilds, Flemming (1995) *Stemmer i ett grenseland. En bro mellem unge indvandrer og danskere?* Köbenhavn: Politisk Revy.

Sem–Sandberg, Steve (1990) *I en annan del av staden: essäer*, Stockholm: Legenda.

Sernhede, Ove (2000) »Vad är etnicitet? Försök till dekonstruktion av ett begrepp med hög akademisk och politisk hipfaktor,« i *KRUT* nr. 1–2, s. 58–73.

Sontag, Susan (2001) *Om fotografi*, Stockholm: Natur och Kultur.

Söderlind, Jerker & Skoglund, Per (2000) *Stockholms satelliter: rekordåren 1960–1979*, Stockholm: Byggförlaget.

Stadsledningskontoret (2000) uppl. 3, Kista Science City. Urban Development and design.

Thörn, Håkan (2000) »Den Andres blick: om globaliseringens kulturer,« I: *KRUT* nr. 1–2, s. 22–29.

Utveckling och rättvisa – en politik för storstaden på 2000–talet (prop. 1997/98:165).

van Dijk, Teun A. (1991) *Racism and the Press*. London. Routledge.

van Dijk, Teun A. (1993) *Elite Discourse and Racism*. Sage Series on Race and Ethnic Relations. Volume 6.

van Dijk, Teun A. (2000) »New(s) racism. A discourse analytical approach,« I Simon Cottle (red.) *Ethnic minorities and the media*, Buckingham: Open University Press.

Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise (2000) *Diskursanalys som teori och metod*, Lund: Studentlitteratur.

Zintchenko, Lennart (1997) »Hammarkullen som offentlig bild,« i Karl-Olov Arnstberg & Ingrid Ramberg (red.) *I stadens utkant: perspektiv på förorter*, Tumba: Mångkulturellt centrum.

Ålund, Aleksandra & Schierup, Carl-Ulrik (1995) *Paradoxes of Multiculturalism*, Aldershot: Avebury.

Massmedier

Bildmaterial

Arkiv: Aftonbladet Bild
Aftonbladet 690615 Foto: Stig Göran Nilsson
Aftonbladet 740329 Foto: Rolf Pettersson
Aftonbladet 770211 Foto: Percy Oscarsson
Aftonbladet 891230 Foto Lars Rosengren

Arkiv: Pressens Bild
Dagens Nyheter 710422 Foto: Sven Erik Sjöberg
Dagens Nyheter 870920 Foto: Håkan Lindgren
Expressen 780524 Foto: Jan Delden
Expressen 780524 Foto: Jan Delden

Databaser

Affärsdata: http://www.ad.se
Mediearkivet: http://www.mediearkivet.se
Presstext: http://www.presstext.prb.se

Tidningsartiklar

Aftonbladet: 690615, 740329, 770211, 891226, 891227, 891228, 891229, 891230, 960408, 960409, 000225, 000313, 001015
Competence (nättidning): http://www.competencekista.com/
Expressen: 691029, 710512, 711031, 780524, 971116, 000215, 000424, 000703
Dagen (*Nya Dagen* från och med 1999): 981009, 000418
Dagens Nyheter: 700924, 710422, 770107, 770112, 780928, 870920, 940413, 990415, 950403, 950410, 000118, 000208, 000211, 000218, 000519, 000610, 000630, 000702, 991124
Nerikes Allehanda: 980908
Newsweek: 000207, 000306
Svenska Dagbladet: 960108, 960325, 970601, 990527, 991116, 000625, 000706
Finanstidningen: 000216
Wired Magazine (nättidning: http://www.wired.com/) artikeln införd: 2000–07–08:
URL giltig 2001–11–14: http://www.wired.com/wired/archive/8.07/silicon.html?pg=43:
Västerbotten Kuriren: 000325, 000804

Webbadresser

Kista science park: http://www.kistasciencepark.org/
Kista science tower: http://www.kistasciencetower.com/
http://www.kistasciencetower.com/swe/kista_park/index.html